KISWAHILI
TUJIVUNIE LUGHA YETU

Mwongozo wa Mwalimu
Kidato cha Tano

Mwandishi: HARERIMANA Fidele

Michepuo mingine

Setting a New Trend in School Books Publishing

MK Publishers (R) Ltd.
Gikondo Industrial Area
B.P 6810 Kigali
Telephone: +250785250799
Kigali - Rwanda

MK Publishers Ltd.
MK Book House
Plot 1187, Kibuye
P. O. Box 12385,
Tel: +256-414 - 269150
Website: www.mkpublishers.com
Kampala - Uganda.

© MK Publishers Ltd
ISBN: 9970-50-359-6

© 2017 Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga, kunakili, kupiga chapa, kutafsiri wala kukitoa kitabu hiki kwa jinsi yoyote bila idhini ya mwandishi pamoja na MK Publishers. Kwa hiyo, sheria kuhusu miliki ya mwandishi nchini Rwanda itaadhibu kinyume cha matumizi ya kitabu hiki.

Kitabu hiki kimetengenezwa na:
Muteteri Tina
Kabanda Didas

DIBAJI

Kitabu hiki cha Mwalimu cha kidato cha Tano katika **Michepuo isiyo ya Lugha** kimeandikwa kwa madhumuni ya kumsaidia mwalimu kumpa mwanafunzi yaliyomo katika kitabu cha Mwanafunzi ambacho kilitungwa kwa mtindo wa Uwezo Uegemeao Mtaala ambapo mbinu za kufundishia na kujifunzia zinamshirikisha mwanafunzi kimpango na kimatendo. Kitabu hiki kitakuwa mwongozo wa ushirikiano kati ya mwanafunzi na mwalimu katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji utakaobainisha stadi za kivitendo na ujuzi ambao mwanafunzi ataupata wakati atakapokuwa anajifunza na baada ya kufika mwisho wa kila sura au mada ya ujifunzaji.

Kwa hiyo, Mwalimu anatakiwa kuandaa masomo yake ipasavyo. Pia anaombwa kusoma kwa makini sehemu ya mpangilio wa masomo ya Kiswahili na kuweka vitendoni yaliyomo ndani yake. Isitoshe, analazimishwa kufuata mpango wa maandalio ya somo uliotolewa mwanzoni mwa kila sura. Mpango huo ndio utakaomwezesha kufikia lengo la Kitabu cha Mwanafunzi kwani wanafunzi wote watashirikishwa kufanya kazi mbalimbali zilizopangwa. Ijulikane kwamba baadhi ya wanafunzi hawa kutakuwemo na wale wenye matatizo maalumu ambao watahitaji huduma za kipekee.

Masomo yote yanayopatikana katika Mwongozo huu wa Mwalimu yamegawanyika katika mihula mitatu na kila muhula unaundwa na wiki zake. Mwalimu analazimishwa kuzingatia muda uliopangwa ili mambo kama vile maarifa na ufahamu, stadi pamoja na maadili na mwenendo mwema yamfikie mwanafunzi kwa madhumuni ya kumpatia uwezo wa kujitetea na kujitegemea katika maisha yake.

Mhariri

Yaliyomo

Dibaji iii

Yaliyomo iv

Mpangilio wa masomo ya Kiswahili 1

Mapendekezo kuhusu huduma kwa wanafunzi wenye matatizo maalumu katika mafunzo yao 17

Shughuli za ufundishaji 19

Muhula wa kwanza 23

Sura ya 1: Nadharia ya fasihi simulizi ya Kiswahili na tanzu zake 23

Somo la 1: Fasihi ya Kiswahili ni nini? 29

Somo la 2: Suala la udhamini wa kazi za sanaa za fasihi simulizi 39

Somo la 3: Tanzu na vipera vya fasihi simulizi ya Kiswahili 47

Somo la 4: Nyimbo za Kiswahili katika fasihi simulizi 57

Somo la 5: Methali za Kiswahili 65

Somo la 6: Nahau na misemo ya Kiswahili 72

Somo la 7: Vitendawili vya Kiswahili 81

Somo la 8: Ushairi wa Kiswahili katika fasihi simulizi 90

Somo la 9: Kuainisha sentensi za Kiswahili 97

Sura ya 2: Fani na maudhui katika fasihi simulizi ya Kiswahili 107

Somo la 10: Uhakiki katika fasihi simulizi na vipengele vyake 113

Somo la 11: Kuhakiki hadithi za Kiswahili 119

Somo la 12: Kuhakiki methali za Kiswahili 126

Somo la 13: Kuhakiki vitendawili vya Kiswahili 133

Muhula wa pili 139

Somo la 14: Kuhakiki nahau na misemo ya Kiswahili 139

Somo la 15: Kuhakiki nyimbo za Kiswahili 145

Somo la 16: Kuhakiki mashairi simulizi ya Kiswahili 150

Somo la 17: Kutoa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi 156

Somo la 18: Kutoa uwasilishaji kuhusu kazi za fasihi simulizi 162

Somo la 19: Tuelewe muundo wa sentensi za Kiswahili 170

Sura ya 3: Utungaji wa barua rasmi, simu na matangazo 180

Somo la 20: Utungaji wa barua rasmi au ya kikazi 186

Somo la 21: Utungaji wa simu 192

Somo la 22: Utungaji wa matangazo 196

Muhula wa tatu 201

Somo la 23: Kupambanua sentensi za Kiswahili 201

Sura ya 4: Ufahamu na ufupisho 209

Somo la 24: Ufahamu wa habari 215

Somo la 25: Ufupisho wa habari 222

Somo la 26: Muhtasari wa matumizi ya nyakati kuu za Kiswahili 227

Marejeo 231

MPANGILIO WA MASOMO YA KISWAHILI

Fuata mpangilio wa masomo uliotolewa hapa chini ili kuweza kutoa maudhui ya msingi yaliyokusudiwa kufundishwa katika sura zilizochaguliwa na kumsaidia mwanafunzi kuwa na uwezo unaotakiwa mwishoni mwa kidato cha tano, michepuo isiyo ya lugha, yaani:

- Kuwasiliana kwa mazungumzo na maandishi na watu au jamii katika miktadha mbalimbali;
- Kulinganisha na kutofautisha fasihi na aina nyingine za sanaa;
- Kufanya ufafanuzi wa kina wa tanzu za fasihi ya Kiswahili;
- Kusoma na kuhakiki kazi za fasihi simulizi na fasihi andishi;
- Kuainisha na kubainisha tanzu za fasihi ya Kiswahili na kueleza dhima ya fasihi katika jamii;
- Kufanya mawasiliano rasmi kwa ufasaha akizingatia malengo na nyenzo ya mawasiliano inayotumika;
- Kusikiliza, kusoma na kuelewa kwa kina taarifa au habari mbalimbali za kifasihi na nyinginezo.

Kumbuka kuwa Kitabu cha Mwanafunzi kinachohusiana na Mwongozo wa Mwalimu huu kimeandikwa kwa mtindo wa Uwezo Uegemeao Mtaala ambapo mbinu za kufundishia na kujifunzia zinamshirikisha mwanafunzi kimpango na kimatendo. Ni kusema kwamba mtindo huu unatoa mwongozo wa maingiliano kati ya mwanafunzi na mwalimu katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji huku ukibainisha stadi za kivitendo na ujuzi ambao mwanafunzi ataupata wakati atakapokuwa anajifunza na baada ya kufika mwisho wa kila sura au mada ya ujifunzaji.

A. MPANGILIO WA MASOMO KWA MUHULA WA KWANZA

Mada kuu	mada ndongo	Vipindi	Sura	Shabaha	Njia / Mbinu	Vifaa	Uwezo wa kuendelezwa	Maadili na mwenendo	Idadi ya kazi	Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa	Tathmini
1.Uwanja wa fasihi kama sanaa	1.Nadharia ya fasihi simulizi ya Kiswahili na tanzu zake	32	1.Fasihi ya Kiswahili ni nini?	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelezea fasihi ya Kiswahili; -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili mchango wa fasihi katika Kiswahili na jamii.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea mwanzo na maendeleo ya fasihi, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	26	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (Kuishi kwa amani na kuendeleza jamii) -Usawa wa jinsia; -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kimbari; -Elimu isiyo na ubaguzi	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
			2.Suala la udhamini wa kazi za sanaa za fasihi simulizi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelezea udhamini wa kazi za kifasihi	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, matini na majarida yanayoelezea udhamini, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua udhamini wa kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili katika kuiendeleza jamii au nchi	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	25	-Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kuangamiza	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

3.Tanzu na vipera vya fasihi simulizi ya Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua, kufafanua kwa kina na kuzielezea tanzu mbalimbali za fasihi simulizi na makundi yake makuu yaani semi, masimulizi, ushairi na mazungumzo.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea mwanzo na maendeleo ya fasihi, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	32	-Mafunzo kuhusu uzalishajimali -Mila na desturi, na kuzalisha kwa kiwango -Mazingira na maendeleo ya kudumu	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
4.Nyimbo za Kiswahili katika fasihi simulizi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua nyimbo na kujadili mchango wake katika jamii.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea nyimbo za Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua nyimbo za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	31	-Mafunzo dhidi ya mauaji ya kuangamiza (Mauaji ya watu wenye ulemavu wa ngozi yaani zeruzeru au albino) -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI na madhara yake -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo ya kudumu -Usawa wa jinsi	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

5.Methali za Kiswa-hili	-Wanafun-zi wawe na uwezo wa ku-tambua meth-ali, kuzitumia kwa kuzihusi-sha na maisha ya kila siku na kujadili mchango wake katika jamii.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwana-funzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizoriko-diwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na ma-jarida yanayo-elezea methali za Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua methali za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitu-mia kama sanaa ya kuiende-leza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na des-turi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	25	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI -Usawa wa jinsia -Mafunzo kuhusu kuboresha uzazi (kutii mpango wa serikali wa kuboresha uzazi)	-Tathmini endelezi au tath-mini ya ujifunzaji: Inayo-fanyiwa darasani
6.Nahau na mise-mo ya Kiswahili	-Wanafun-zi wawe na uwezo wa ku-tambua nahau na misemo, kuitumia kwa kuihusisha na maisha ya kila siku na kuja-dili mchango wake katika jamii na lugha.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwana-funzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizoriko-diwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na ma-jarida yanayo-elezea nahau na misemo ya Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua nahau na misemo ya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuitu-mia kama sanaa ya kuiende-leza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na des-turi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	30	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI -Amani na maendeleo	-Tathmini endelezi au tath-mini ya ujifunzaji: Inayo-fanyiwa darasani

7.Vitendawili vya Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua vitendawili na kujadili mchango wake katika jamii.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea vitendawili vya Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua vitendawili vya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuvitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	31	-Elimu isiyo na ubaguzi -Amani na maendeleo	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
8.Ushairi wa Kiswahili katika fasihi simulizi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua mashairi na kujadili mchango wake katika jamii.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea mashairi simulizi ya Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	Kufafanua mashairi ya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuyatumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	27	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI -Usawa wa jinsia -Kutunza mazingira	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

			9.Kuainisha sentensi za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kubainisha aina za sentensi za Kiswahili	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya sarufi ya Kiswahili, matini na majarida yanayoelezea aina za sentensi za Kiswahili, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuzingatia aina za sentensi za Kiswahili	-Kufurahia kujua kuainisha sentensi za Kiswahili	31	-Kutunza mazingira -Uzalishajimali	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani -Upimaji wa jumla au upimaji wa kujifunza: Unawanyiwa darasani au nje ya shule kwa muundo wa mtihani wa taifa
2.Uhakiki na uwasilishaji katika fasihi simulizi	1.Fani na maudhui katika fasihi simulizi ya Kiswahili	36	1.Uhakiki katika fasihi simulizi na vipengele vyake	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelewa na kuelezea uhakiki katika fasihi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	23	-Uzalishajimali, -Mazingira na maendeleo ya kudumu, - Mafunzo kuhusu mpango wa kuboresha uzazi -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

2. Kuhakiki hadithi za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa hadithi simulizi za Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika hadithi simulizi za Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	25	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI (magonjwa mengi ya zinaa kama vile UKIMWI) -Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza mali yako ili uweze kupata faida)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
3. Kuhakiki methali za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa methali za Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika methali za Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	22	-Amani na maendeleo, -Usawa wa jinsia, -Uzalishajimali -Mafunzo kuhusu maendeleo ya kudumu	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

4. Kuhakiki vitendawili vya Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa vitendawili vya Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika vitendawili vya Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	22	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Amani na maendeleo ya kudumu	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanywa darasani

Mada kuu	mada ndongo	Vipindi	Sura	Shabaha	Njia / Mbinu	Vifaa	Uwezo wa kuendelezwa	Maadili na mwenendo	Idadi ya kazi	Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa	Tathmini
			5.Kuhakiki nahau na misemo ya Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa nahau na misemo ya Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika nahau na misemo ya Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	21	-Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (kuboresha maisha na mazingira ya binadamu) -Elimu isiyo na ubaguzi	-Tathmini -Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanywa darasani

6.Kuhakiki nyimbo za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa nyimbo za Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika nyimbo za Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	19	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (Umoja na maridhiano)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
7.Kuhakiki mashairi simulizi ya Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa mashairi ya Kiswahili. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika mashairi simulizi ya Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	22	-Mafunzo kuhusu kuboresha uzazi -Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza mali na kutegemea benki ili kuboresha maisha ya mtu)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

8.Kutoa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelezea hadharani maoni yao kuhusu utanzu wa fasihi simulizi ambao wameusoma au kuusikiliza darasani kwa kueleza walichofurahia, walichochukia, walichijifunza na kadhalika	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti kuhusu utoaji wa maoni binafsi, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili.	-Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mtu mwingine bila ugomvi wowote. -Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika tanzu inayoshughulikiwa.	17	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (kuwahudumia maskini hohehahe kwa kuwapa ng'ombe) -Elimu isiyo na ubaguzi (elimu kwa wote na wanawake kuwa warithi)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
9.Kutoa uwasilishaji kuhusu kazi za fasihi simulizi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuwasilisha mada inayohusiana na uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi; -Wanafunzi wawe na uwezo wa kulinganisha tanzu moja na nyingine kwa kueleza kufanana na kutofautiana katika vipengele vya fani na maudhui	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya fasihi, magazeti kuhusu utoaji wa mhadhara, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili.	-Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mtu mwingine bila ugomvi wowote. -Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika tanzu inayoshughulikiwa.	17	-Mafunzo kuhusu kuzalisha kwa kiwango (bidhaa za kweli yaani zisizo za bandia) -Amani na maendeleo -Usawa wa jinsia -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kimbari	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

			10.Tuelewe muundo wa sentensi za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kukumbuka mambo muhimu ya muundo wa sentensi ya Kiswahili na kuchambua sentensi za Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Vitabu vya sarufi ya Kiswahili, magazeti kuhusu muundo wa sentensi za Kiswahili, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki na kifutio	-Kuzingatia muundo wa sentensi za Kiswahili	-Kufurahia kujua kuchambua sentensi ya Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake.	25	-Mafunzo kuhusu maendeleo ya haraka ya uchumi -Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (sigara huharibu afya ya mtu)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani -Upimaji wa jumla au upimaji wa kujifunza: Unawanyiwa darasani au nje ya shule kwa muundo wa mtihani wa taifa
3.Mawasiliano rasmi	1.Utungaji wa barua rasmi, simu na matangazo	40	1.Utungaji wa barua rasmi au ya kikazi	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kueleza tofauti iliyopo baina ya barua ya kirafiki na barua rasmi. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutunga barua ya kikazi kutokana na kisa kinachojitokeza. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kukumbuka sehemu muhimu za barua rasmi. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutoa mfano wa barua za kikazi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye mitindo mbalimbali ya uandishi wa barua, magazeti, mtandao wa intaneti, vitabu, ubao, chaki, kifutio.	-Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu.	-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao. -Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano. -Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.	18	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (umoja na maridhiano baina ya Wanyarwanda)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

2. Utungaji wa simu	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua mtindo wa simu. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutunga simu ya maneno kutokana na kisa kinachojitokeza. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelewa sehemu muhimu za simu ya maneno. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutoa mfano wa simu ya maneno.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye mitindo mbalimbali ya uandishi wa simu ya maneno, magazeti, mtandao wa intaneti, vitabu, simu ya mkononi, ubao, chaki, kifutio.	-Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu.	-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao. -Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano. -Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.	17	-Usawa wa jinsia -Mafunzo kuhusu uzalishajimali	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
3.Utungaji wa matangazo	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kutambua mtindo wa tangazo. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutunga tangazo kutokana na kisa kinachojitokeza. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelewa sehemu muhimu za tangazo. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutoa mfano wa tangazo.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye mitindo mbalimbali ya uandishi wa matangazo, magazeti, mtandao wa intaneti, vitabu, ubao, chaki, kifutio.	-Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu.	-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao. -Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano. -Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.	18	-Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza pesa na kuwasiliana na benki ili kukuza mtaji) -Mafunzo kuhusu amani (mkataba wa amani) -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (kuepukana na kuvuta sigara)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani

C. MPANGILIO WA MASOMO KWA MUHULA WA TATU

Mada kuu	mada ndongo	Vipindi	Sura	Shabaha	Njia / Mbinu	Vifaa	Uwezo wa kuende-lezwa	Maadili na mwenendo	Idadi ya kazi	Masuala mtambuka yatakayo-shughulikiwa	Tathmini
			4.Kupambanua sentensi za Kiswahili	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuonyesha njia tofauti za uchanganuzi wa sentensi ya Kiswahili.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye mitindo mbalimbali ya uchanganuzi wa sentensi za Kiswahili, magazeti, mtandao wa intaneti, vitabu, ubao, chaki, kifutio.	-Kuzingatia uchanganuzi wa sentensi za Kiswahili	-Kufurahia kujua kuchanganua sentensi za Kiswahili	22	-Mafunzo kuhusu amani -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani -Upimaji wa jumla au upimaji wa kujifunza: Unawanyiwa darasani au nje ya shule kwa muundo wa mtihani wa taifa

4.Kusoma na kutafsiri	1.Ufahamu na ufupisho	36	1. Ufahamu wa habari	-Wanafunzi wawe na uwezo wa kuelezea mbinu za kufahamu kifungu cha habari fulani. -Wanafunzi wawe na uwezo kujibu kwa ufasaha maswali yanayoulizwa kuhusu kifungu cha habari husika.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye habari mbalimbali, taarifa, kanda na vinasa sauti, ubao, chaki, kifutio.	-Kumwezesha mwanafunzi kusoma vifungu vya habari na kuvitafsiri	-Ukuzaji wa tafakari tunduizi. -Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine. -Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani.	19	-Mila na desturi na kuzalisha kwa kiwango -Mafunzo kuhusu uzalishajimali -Mazingira na maendeleo ya kudumu	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani
			2. Ufupisho wa habari	-Wanafunzi wawe na uwezo kutaja sifa za ufupisho mzuri. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kujadili kanuni za ufupisho wa habari fulani. -Wanafunzi wawe na uwezo wa kutoa maana inayopatikana katika aya za kifungu cha habari bila kuyapotosha	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye habari mbalimbali, taarifa, kanda na vinasa sauti, ubao, chaki, kifutio.	-Kumwezesha mwanafunzi kusoma vifungu vya habari, kuvitafsiri na kuvitolea ufupisho	-Ukuzaji wa tafakari tunduizi. -Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine. -Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani.	18	-Usawa wa Jinsia -Elimu isiyo na ubaguzi	

Mada kuu	mada ndongo	Vipindi	Sura	Shabaha	Njia / Mbinu	Vifaa	Uwezo wa kuendelezwa	Maadili na mwenendo	Idadi ya kazi	Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa	Tathmini
			3. Muhtasari wa matumizi ya nyakati kuu za Kiswahili	-Wanafunzi waweze kukumbuka na kuzingatiam abadiliko yanayojitokeza katika matumizi ya nyakati za Kiswaahili katika hali yakinishi na hali kanushi.	Kazi katika jozi, kazi katika makundi, kazi ya mwanafunzi peke yake, michezo, mawasiliano, utafiti, ubunifu na ugunduzi	-Matini zenye habari mbalimbali kuhusu matumizi ya nyakati za Kiswahili, taarifa, kanda na vinasa sauti, ubao, chaki, kifutio.	-Kumwezesha mwanafunzi kuzingatia matumizi ya nyakati kuu za Kiswahili	-Kufurahia kujua kutumia ipaswavyo nyakati kuu za Kiswahili	10	-Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kurutubisha shamba ili kupata mavuno mengi) -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (kutetea haki za watoto na kupiga marufuku ubakaji wa watoto)	-Tathmini endelezi au tathmini ya ujifunzaji: Inayofanyiwa darasani -Upimaji wa jumla au upimaji wa kujifunza: Unawanyiwa darasani au nje ya shule kwa muundo wa mtihani wa taifa

MAPENDEKEZO KUHUSU HUDUMA KWA WANAFUNZI WENYE MATATIZO MAALUMU KATIKA MAFUNZO YAO

Unapofundisha, kumbuka kuwa baadhi ya wanafunzi wanaweza kuelewa somo kwa urahisi lakini, kwa wengine, ikawa vigumu kuelewa kutokana na matatizo yao binafsi hususan matatizo ya kiafya. Haya yafuatayo ni makundi ya wanafunzi hao wenye matatizo mbalimbali:

Makundi ya wanafunzi wenye mahitaji maalumu ya kielimu:

1. Wanafunzi wenye matatizo ya ulemavu

- Ulemavu wa viungo vya mwili;
- Ulemavu wa kiakili;
- Matatizo ya kuona;
- Matatizo ya kusikia;
- Matatizo ya kukua kwa sehemu za mwili;
- Matatizo mbalimbali;
- Matatizo ya kuongea na kuwasiliana.

2. Wanafunzi wenye kipaji maalumu katika uwezo wa kujifunza

- Uwezo mahususi wa kiujumla katika kujifunza;
- Werevu wenye kipaji cha hali ya juu.

3. Wanafunzi wenye matatizo ya kijamii, kihisia na kimwenendo

- Matatizo ya kihisia;
- Matatizo ya kimwenendo;
- Matatizo ya kijamii / Udhaifu.

4. Wanafunzi wenye matatizo yahusuyo mitaala

- Matatizo katika kutunza na kutumia rasilimali za kielimu (wakiwemo wanafunzi wanaotumia mkono wa kushoto kwa kuandika);

- Matatizo ya kuelewa au kutumia lugha ya kufundishia (wakiwemo wanafunzi wachache wawezao kutumia lugha hiyo).

5. Wanafunzi wenye matatizo ya kiafya (magonjwa mbalimbali)

Kumbuka kuwa wanafunzi wenye matatizo kama haya ni kama wengine; walikuja shuleni ili wapate maarifa na maadili yanayotakiwa. Kwa hiyo, ni lazima wewe mwalimu uwasaidie ipaswavyo. Msaada wako utakuwa wa:

- Kuwaambia wale wenye tatizo la kutoona au kutosikia vizuri wakae kwenye dawati zilizoko sehemu za mbele karibu na mwalimu;
- Kupanga kazi maalum zilizoandikwa kwenye karatasi kwa wanafunzi wenye matatizo ya kusikia;
- Kuwachanganya na wengine katika makundi mbalimbali wanafunzi wenye matatizo ya kuongea na kuwasiliana na wengine, kupewa muda wa kuongea,...;
- Kuunda makundi ya wanafunzi kutokana na ujuzi na uwezo wao katika kujifunza;
- Kupanga kazi au mazoezi kutokana na makundi ya wanafunzi wenye matatizo maalum ya kielimu;
- Kuwachanganya na wengine katika makundi mbalimbali wanafunzi wenye matatizo ya kimwenendo na kuwachunga ipaswavyo;
- Kuwasiliana na wazazi wa wanafunzi wenye matatizo maalumu ili kusaidiana katika kupata suluhisho kwa matatizo yao;
- Kuzingatia matatizo ya kila mwanafunzi, kumtega sikio na kuelewa mahitaji yake;
- Kushirikiana na viongozi wa shule na wazazi katika kuweka mikakati thabiti ili lugha ya kufundishia isije ikawa kizuizi kwa masomo yao;
- Kutowasimanga na kutowakashifu wanafunzi wenye matatizo mbalimbali kama vile wale wanaotoka katika familia fukara, wale wenye matatizo ya kielimu, wale wanaoandika kwa kutumia mkono wa kushoto, wale wasiosema vizuri na kadhalika;
- Kuwa mwenye wingi wa huruma na kujua kwamba ulemavu wao au matatizo yao yanajitokeza kwa ghafla na hayatokani na utashi wao au matendo yao;

SHUGHULI ZA UFUNDISHAJI

Katika kuandaa somo lako, unapaswa kwanza kusoma shughuli zifuatazo zilizotumiwa katika Mwongozo wa Mwalimu huu, kuchagua zile zilizotumiwa katika somo husika katika Kitabu cha Mwanafunzi na kufuata maagizo ambayo yametolewa kwa kila shughuli. Shughuli hizo ni hizi zifuatazo:

1. Kutafakari picha

- Fuata maagizo yaliyotolewa katika Kitabu cha Mwanafunzi kama vile kuwaweka wanafunzi katika jozi au makundi mengine, kumpa mwanafunzi peke yake nafasi ya kujibu na kadhalika;
- Tilia mkazo mwenendo mwema na maadili katika jozi au makundi hayo;
- Waambie wanafunzi waitafakari picha iliyotumiwa;
- Wape wanafunzi dakika za kutosha za kuitafakari picha husika;
- Waulize wanafunzi wanachokiona kwenye picha iliyotumiwa;
- Waache wanafunzi watoe maoni yao kuhusu picha iliyotumiwa;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

2. Kusikiliza

- Waambie wanafunzi wasikilize kwa makini maoni ya wenzao kuhusu picha;
- Baada ya kutoa maoni yao, tambulisha somo husika la leo (kichwa cha somo);
- Waambie wanafunzi wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

3. Kusoma

- Waambie wanafunzi wasome kifungu cha habari kilichotolewa zaidi ya mara moja;
- Ongoza wanafunzi katika kusoma kifungu cha habari kilichotolewa;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

4. Msamiati

- Waongoze wanafunzi katika matumizi ya Kamusi ya Kiswahili Sanifu;
- Waongoze wanafunzi katika kufanya kazi zilizopangwa kuhusu msamiati lakini wazifanye kazi zote peke yao;
- Sahihisha hadharani kazi zote zilizofanywa na wanafunzi. (Linganisha majibu yao na yale ambayo yametolewa hapa chini katika sehemu iliyoitwa “Kusahihisha kazi mbalimbali”);
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

5. Maswali ya ufahamu

- Waongoze wanafunzi katika kujibu maswali lakini wayajibu peke yao;
- Sahihisha hadharani kazi zote zilizofanywa na wanafunzi. (Linganisha majibu yao na yale ambayo yametolewa hapa chini katika sehemu iliyoitwa “Kusahihisha kazi mbalimbali”);
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

6. Kuzungumza

- Baada ya kukisoma kifungu cha habari, wanafunzi wahusishe yaliyomo na ujumbe unaotolewa na picha ile;
- Mwambie mwanafunzi mmoja asimame mbele ya darasa na kuwaambia

wenzake yale ambayo ameyasoma;

- Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa kuhusu kuzungumza;
- Sahihisha hadharani kazi zote zilizofanywa na wanafunzi. (Linganisha majibu yao na yale ambayo yametolewa hapa chini katika sehemu iliyoitwa “Kusahihisha kazi mbalimbali”);
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

7. Sarufi na matumizi ya lugha

- Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa kuhusu sarufi na matumizi ya lugha;
- Waongoze wanafunzi katika kusoma maelezo yaliyotolewa kuhusu sarufi na matumizi ya lugha;
- Waongoze wanafunzi katika kulinganisha majibu yao na yale ambayo yametolewa hapa chini katika sehemu iliyoitwa “Kusahihisha kazi mbalimbali”);
- Sahihisha hadharani kazi zote zilizofanywa na wanafunzi ili wasahihishe makosa ambayo wamefanya;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

8. Kuandika, kuchambua na kutafsiri

- Waongoze wanafunzi katika kufanya kazi za kuandika, kuchambua au kutafsiri lakini wazifanye kazi zote peke yao;
- Sahihisha hadharani kazi zote zilizofanywa na wanafunzi. (Linganisha majibu yao na yale ambayo yametolewa hapa chini katika sehemu iliyoitwa “Kusahihisha kazi mbalimbali”);
- Pendekeza kazi ya utungaji (kuhusu mada iliyotolewa) ifanyiwe mara nyingi nyumbani;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

9. Cheka kidogo

- Waambie wanafunzi wasome kichekesho kilichotolewa;
- Waambie watafute vicheko vingine katika Kiswahili.

10. Michezo

- Waambie wanafunzi wasome mchezo uliotolewa na kutoa majibu;
- Ongoza wanafunzi katika kutoa majibu lakini wafanye kazi hiyo peke yao;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

11. Utafiti

- Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi lakini wazifanye kazi zote peke yao.
- Sahihisha hadharani mazoezi yote ili wanafunzi waweze kujua ni makosa gani ambayo wameyafanya;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa;
- Pendekeza kazi ya utafiti ifanyiwe mara nyingi nyumbani au mahali pengine maalumu.

12. Tathmini kuhusu sura

- Hii ni kazi ya kupima maarifa, ufahamu na stadi ambazo mwanafunzi amepata kutokana na yale aliyojifunza katika sura husika;
- Sahihisha hadharani mazoezi yote ili wanafunzi waweze kujua ni makosa gani ambayo wameyafanya;
- Kumbuka kuwasaidia ipaswavyo wanafunzi wenye matatizo mbalimbali yaliyotajwa.

MUHULA WA KWANZA

SURA YA 1: NADHARIA YA FASIHI SIMULIZI YA KISWAHILI NA TANZU ZAKE

Sura hii inajumuisha vipengele nane vinavyohusiana na tanzu mbalimbali za fasihi simulizi na kipengele cha mwisho kinachohusu aina za sentensi za Kiswahili. Kipengele cha kwanza kinahusu maana ya fasihi ya Kiswahili. Kipengele cha pili kinashughulikia udhamini wa kazi za sanaa za fasihi simulizi. Vipengele vinavyofuata mpaka kipengele cha nane vinaainisha na kubainisha tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kueleza dhima yake katika jamii.

Kila kipengele kinaundwa na masomo mbalimbali ambayo yanapaswa kuandaliwa vizuri ili kufundishwa vema. Huu ufuatao ni mfano wa maandalio ya somo:

MAANDALIO YA SOMO

Katika kazi yako, unashauriwa kuandaa somo lako ili lengo la ufundishaji na ujifunzaji lifikiwe. Jambo hili litafanyika kwa kila somo. Katika Mwongozo wa Mwalimu huu, umetolewa mfano mmoja wa maandalio ya somo na wewe mwalimu utaandaa masomo mengine kwa kuiga mfano huu na kuuhusisha na yaliyomo katika masomo hayo yaliyopangwa kwa sura hii. Mfano wa maandalio ya masomo ni huu ufuatao:

MAANDALIO YA SOMO							
Shule:				**Jina la mwalimu:**			
Muhula wa	**Tarehe**	**Somo**	**Kidato cha**	**Sura ya**	**Somo la**	**Muda**	**Idadi ya wana-funzi**
Kwanza	18/01/2016	Kiswahili	Tano	Kwanza	1 kwa 9	Dakika 80	30
Makundi ya wanafunzi wenye matatizo ya kielimu na idadi yao: 1. Wanafunzi wenye matatizo ya kusikia: 2 2. Wanafunzi wenye kipaji cha hali ya juu: 4							
Mada kuu:	Uwanja wa fasihi kama sanaa						
Mada ndogo:	Nadharia ya fasihi simulizi ya Kiswahili na tanzu zake						
Uwezo unao-hitajiwa katika mada:	Mwishoni mwa sura hii, mwanafunzi ataweza: • Kufafanua tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake						
Kichwa cha somo	Fasihi ya Kiswahili ni nini?						
Uwezo unao-hitajiwa katika somo	Mwishoni mwa somo hili, mwanafunzi ataweza: • Kuelewa na kuweza kuelezea fasihi ya Kiswahili						
Mahali pa kufundishia	Darasani						

Malengo ya kujifunza (Ni lazima yazingatiwe mahitaji ya wanafunzi)	**Maarifa na ufahamu:** - Kueleza fasihi ya Kiswahili na udhamini wa kazi za kifasihi ; - Kutambua na kuzieleza tanzu mbalimbali za fasihi simulizi ya Kiswahili (semi, **masimulizi, ushairi, mazungumzo);** - Kujadili mchango wa fasihi ya Kiswahili na jamii; - Kubainisha aina za sentensi za Kiswahili. **Stadi:** - Kufafanua kwa kina tanzu na vipera vya fasihi simulizi ya Kiswahili. - Kuzipangilia tanzu mbalimbali za fasihi simulizi ya Kiswahili katika makundi yake; - Kutumia methali na nahau za Kiswahili kwa kuzihusisha na maisha ya kila siku; - Kusimulia hadithi au shairi darasani; - Kuchambua sentensi za Kiswahili kutokana na aina zake. **Maadili na mwenendo:** - Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. - Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.
Vifaa vitakavyotumiwa	Vitabu vya fasihi, tanzu za fasihi zilizorikodiwa, mchoro wa sanaa na matawi yake, matini na majarida yanayoelezea mwanzo na maendeleo ya fasihi, mtandao wa intaneti, ubao, chaki, kalamu na kifutio
Vitabu vitakavyotumiwa	Kitabu cha Mwanafunzi Mwongozo wa Mwalimu Vitabu vingine vinavyohusu fasihi ya Kiswahili

Muda na hatua	Mbinu za kufundishia na kujifunzia Kwa kupitia kazi za kutafakari picha, kusikiliza, kusoma, kuzungumza, kujadili na kuandika katika makundi au jozi au kwa mwanafunzi peke yake au michezo, wanafunzi wataweza kuelewa vizuri fasihi ya Kiswahili, kusoma kazi mbalimbali za fasihi na kuwaambia wengine yale ambayo ameyasoma.		Stadi za jumla, Masuala mtambuka na maelezo mafupi
	Wajibu wa mwalimu	**Wajibu wa mwanafunzi**	
Utangulizi **[Dakika 8=10%]**	-Fuata maagizo yaliyotolewa katika Kitabu cha Mwanafunzi kama vile kuwaweka wanafunzi katika jozi au makundi mengine, kumpa mwanafunzi peke yake nafasi ya kujibu na kadhalika; -Waache wanafunzi watoe maoni yao kuhusu picha iliyotumiwa; -Wape wanafunzi dakika za kutosha za kuitafakari picha husika; -Waulize wanafunzi wanachokiona kwenye picha iliyotumiwa. -Waongoze katika kutoa maoni yao; -Baada ya kutoa maoni yao, tambulisha somo husika la leo ambalo ni "**Mazingira ya hospitali, vifaa na wafanyakazi**".	-Wafuate maagizo yaliyotolewa katika Kitabu chao kama vile kujigawa katika jozi au makundi mengine, kila mwanafunzi kujibu maswali peke yake na kadhalika; -Waitafakari picha kwa makini; -Watoe maoni yao kwa sauti kuhusu picha iliyotumiwa.	**Maarifa:** - Kueleza fasihi ya Kiswahili; Kutambua na kuzieleza tanzu mbalimbali za fasihi simulizi ya Kiswahili (semi, masimulizi, ushairi, mazungumzo); Kujadili mchango wa fasihi ya Kiswahili na jamii; Kubainisha aina za sentensi za Kiswahili **Stadi:** - Kufafanua kwa kina tanzu na vipera vya fasihi simulizi ya Kiswahili; Kuzipangilia tanzu mbalimbali za fasihi simulizi ya Kiswahili katika makundi yake; Kutumia methali na nahau za Kiswahili kwa kuzihusisha na maisha ya kila siku; Kusimulia hadithi au shairi darasani; Kuchambua sentensi za Kiswahili kutokana na aina zake

Upeo **[Dakika 60=75%]**	**-Waambie wanafunzi wengine wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari;** **-Baada ya kukisoma kifungu cha habari, wanafunzi wahusishe yaliyomo na ujumbe unaotolewa na picha ile;** **-Mwambie mwanafunzi mmoja asimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzake yale ambayo ameyasoma.** **-Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa na kutoa majibu yao;** **-Jadiliana na wanafunzi kuhusu majibu yao au matokeo ya kazi wanazozifanya.**	-Wasome kifungu cha habari kwa sauti; -Wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Waige matamshi sahihi ya maneno mbalimbali na kiimbo kinachofaa; -Wahusishe yaliyomo katika kifungu cha habari na ujumbe wa picha iliyotolewa; -Wasimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzao yale ambayo wameyasoma; -Wafanye kazi mbalimbali zilizopangwa; -Wajadiliane na wenzao kuhusu majibu ambayo wameyapata au matokeo ya kazi ambazo wamefanya na kuyalinganisha majibu yote yaliyotolewa.	**Maadili na mwenendo mwema:** - Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii; - Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii. **Masuala mtambuka yanayoshughulikiwa:** -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (Kuishi kwa amani na kuendeleza jamii) -Usawa wa jinsia; -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kimbari; -Elimu isiyo na ubaguzi
Mwisho [Dakika 12=15%]	-Waongoze wanafunzi katika kutoa muhtasari wa kazi zao; -Waachie wanafunzi kazi ya nyumbani	- Kutoa muhtasari wa kazi zao; -Washiriki katika zoezi ambalo limetolewa; -Waandike katika daftari zao kazi ya nyumbani ambayo imetolewa na mwalimu.	

Tathmini ya mwalimu	Kutokana na maoni yake kuhusu jinsi wanafunzi walivyoshiriki katika somo lake, mwalimu achunguze jambo la kutilia mkazo hususan pale ambapo wanafunzi wamekutana na matatizo mbalimbali

Licha ya mfano huo wa maandalio ya masomo, kila somo lina mwongozo wake. Isome miongozo hiyo ili kujua yanayopendekezwa katika kila somo.

SOMO LA 1: FASIHI YA KISWAHILI NI NINI?

[Uk.1 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kwanza. Mambo mengine yametolewa katika sehemu za hapo juu.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: -kuelezea fasihi ya Kiswahili; - kujadili mchango wa fasihi katika Kiswahili na jamii.
Vipindi:	7
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; kucheka, -Utafiti
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kufafanua tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (Kuishi kwa amani na kuendeleza jamii) -Usawa wa jinsia; -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kimbari; -Elimu isiyo na ubaguzi

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 1:

Tunamwona mwalimu darasani pamoja na wanafunzi wake. Anafundisha mambo yanayohusu nadharia ya fasihi ya Kiswahili.

Kazi ya 2:

Nadharia ni taratibu, kanuni na misingi inayomwongoza mtafiti au mtaalamu. Nadharia husaidia katika kulielezea vema jambo fulani kwa mtazamo imara zaidi kuliko mtazamo mwingine

Kazi ya 3:

Madokezo:

Katika kifungu cha habari, fasili ya nadharia za fasihi ya Kiswahili imetolewa. Na picha inahusu mambo ya fasihi hasa nadharia ya fasihi ya Kiswahili.

A. Kusikiliza

Kazi ya 4:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 5:

Kusoma

Kazi ya 6:

1. Fasihi, kama dhana, ilielezwa na wataalamu wengi kwa kuegemea **nadharia na mitazamo mbalimbali**.

2. Nadharia ya kiutandawazi) imegawanyika katika sehemu tatu ambazo ni **ubadilikaji taratibu, msambao na nadharia ya kisosholojia)**.
3. Inaundwa na kazi za sanaa zinazowasilisha ujumbe **fulani kwa hadhira inayokusudiwa**.
4. Fasihi inaweza kuburudisha, kufurahisha **na kuchangamsha jamii**.
5. Waswahili walikuwa na eneo lao, jadi zao, vyakula vyao **tofauti na vile vinavyopendelewa na Wakongo**.
6. Kazi za sanaa za fasihi ya Kinyarwanda au ya Kirundi au ya Kiingereza **zikiandikwa kwa Kiswahili huitwa kazi za fasihi kwa Kiswahili**.

Kazi ya 7:

Simama mbele ya darasa na **kukamilisha** sentensi zifuatazo **mwanzoni, katikati au mwishoni** kama zilivyotumiwa katika habari:

1. **Wajamaika** walioko Uingereza kwa miaka na karne nyingi hawajakubalika kuwa ni Waingereza.
2. Fasihi ya Kiswahili inaundwa na nyanja kuu mbili yaani **fasihi simulizi ambayo ni ya kale** na fasihi andishi ambayo ni changa.
3. Nadharia husaidia katika kulielezea vema jambo fulani kwa mtazamo imara **zaidi kuliko mtazamo mwingine**.

Kazi ya 8:

Ni hadithi simulizi ya hurafa.

C. Msamiati

Kazi ya 9:

Chanya: -enye kuleta matumaini

Utandawazi: Upanuakaji kwa kina kirefu wa mahusiano miongoni mwa jamii mbalimbali ili dunia iwe kijiji kidogo.

Kuhuluti (sha): Kuweka vitu mahali pamoja; kuchanganya

Hadhi: Cheo cha mtu

Ufisadi: Maovu; uharibifu

Taadhima: Heshima; utukufu; unyenyekevu

Jadi: Asili ya mtu anakotoka; ukoo au kizazi cha mtu

Kedi: Mambo yasiyopendeza; mambo ya kinyumenyume; hila

Kazi ya 10:

Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Kazi ya 11:

1. Nadharia;
2. Mtazamo;
3. Ubishi;
4. Kipawa.

Kazi ya 12:

1. Nadharia ya **kiutandawazi** ni mojawapo kati ya nadharia zinazohusu kueleza chanzo, ukuaji na ueneaji wa fasihi simulizi.
2. Serikali ya Rwanda imeanza kuhamasisha hadhira **husika** kuhusu amani na maendeleo ya kudumu.
3. **Ufasaha** wa lugha huwasaidia viongozi mbalimbali kuaminiwa na raia kuhusu mikakati iliyochukiliwa na serikali zao.
4. **Ufukara** unaendelea kupigwa marufuku nchini Rwanda kutokana na sera thabiti za serikali.

Kazi ya 13:

1. Fasihi ni kongwe ndani ya kila jamii ya watu.
2. Kazi zote za fasihi ya Kirundi zilizotafsiriwa katika Kiswahili si za fasihi ya Kiswahili.
3. Uamuzi wa serikali yetu wa kutilia mkazo lugha ya Kiswahili katika shule za sekondari unatokana na umuhimu wake barani Afrika.

Kazi ya 14:

1. Binadamu	2. Lugha	3. Mengine
Mwanafunzi Mwanafasihi Mnyonge	Kirundi Kimashomvi Kiingereza Kimanyema	Ndoto Kiroboto Ulimwengu

D. Maswali ya Ufahamu

Kazi ya 15:

1. Nadharia ni taratibu, kanuni na misingi inayomwongoza mtafiti au mtaalamu na ambayo husaidia katika kulielezea vema jambo fulani kwa mtazamo imara zaidi kuliko mtazamo mwingine.
2. Hapana. Sihiri si chanzo cha fasihi bali ni sehemu ya mila na desturi za jamii nyingi duniani.
3. Fasihi katika jamii inaweza:
   - Kuburudisha, kufurahisha na kuchangamsha jamii;
   - Kuelimisha jamii;
   - Kuionya jamii na kuipa mwelekeo;
   - Kuhifadhi historia na utamaduni wa jamii;
   - Kuunganisha jamii na vizazi;
   - Kukuza na kuendeleza kipawa cha lugha;
   - Kukuza uwezo wa kufikiri.

4. Hapana. "Fasihi simulizi ya Kiswahili iliikuwepo kabla ya majilio ya wageni sehemu za pwani ya Bahari ya Hindi". Mahali hapo panajulikana kama makazi ya Waswahili. Hili linatokana na kuwa ukuwepo wa kila fasihi unakwenda sambamba na ukuwepo au uundaji wa jamii husika ya watu.
5. Hata "siku za leo, tunaweza kuwapata watu wanaotunga kazi za fasihi simulizi ya Kiswahili". Wapo watu mbalimbali wanaoendelea kubuni kazi zao za kifasihi kwa njia ya masimulizi. Ndiyo sababu tunaweza kuipata fasihi simulizi ya kale na fasihi simulizi ya kisasa.
6. Eleza kidogo nadharia za ubadilikaji taratibu, msambao na nadharia ya kisosholojia.

- Ubadilikaji taratibu: Nadharia hii iliasisiwa na Charles Darwin (ndiye mwasisi wake) ambaye alikuwa mwana baiolojia karne ya 19. Katika utafiti wake kuhusu viumbe hai walioishi miaka mamilioni iliyopita, Darwin aligundua kuwa iliwezekana tu viumbe hai kuendelea kuishi kwa sababu ya kumudu mapambano dhidi ya uhaba wa vyakula. Hivyo, Darwin alilitaja jambo hili kama "Uhai kwa wanaofaa". Aligundua pia kuwa viumbe hai waliendelea kuishi kwa sababu ya maumbo yao na mazingira yaliyosababisha wao kuwepo.

  Wanamabadiliko wanaamini kuwa viumbe hai wote tulitokea kwenye asili moja; hivyo tuna uwezo wa akili sawa na kimaendeleo tutakuwa sawa. Pia wanaamini kuwa kuna misingi sawa kuhusu kanuni zinazoongoza asili na maendeleo ya utamaduni wa mwanadamu. Waliona kwamba misingi mikuu ya dhana ya ubadilikaji taratibu ni "viumbe hai" kwa sababu viumbe hai wote wanakuwa katika mchakato wa mabadiliko mbalimbali hadi kufikia kwenye maumbo yao ya sasa.

  Na fasihi simulizi ilipitia michakato mingi ya mabadiliko mpaka kufikia katika umbo lake la sasa. Kwa hiyo, kazi za fasihi simulizi tulizo nazo leo zina asili moja isipokuwa zilikuwa zikibadilika kutokana na mabadiliko ya wakati. Kwa maoni yao, chimbuko la fasihi simulizi ni jamii yenyewe na kutokea kwa kufanana kwa kazi za fasihi simulizi kutoka jamii moja hadi nyingine kunasababishwa na hatua sawa za mabadiliko kiakili na kijamii kwani ni jamii moja iliyozagaa ulimwenguni kote na akili zao ni sawa. Hivyo, kutokana na maoni ya wanamabadiliko hawa, fasihi simulizi ya kiafrika hubadilika kutoka kipindi kimoja hadikingine kutokana na mabadiliko ya kijamii.

- Msambao: Waasisi wa nadharia hii niJacob na Wilhem Grimm. Baadaye mawazo yao yaliendelezwa na Maxmuller na Mmarekani Stere Thomson. Licha ya tofauti ndogondogo, wataalamu wa nadharia hii wanaamini kwamba chimbuko la fasihi simulizi ni moja lakini kutokana na maingiliano ya kijamii, fasihi simulizi ilisambaa hasa kutoka jamii zilizostaarabika (Ulaya) kuja katika jamii zisizostaarabika (Afrika).

Baadhi yao walisema kuwa hadithi simulizi zilisambazwa na makundi ya wahamiaji kutoka India na kufika huko Magharibi kwa njia ya msambao.

Kwa wanamsambao, utamaduni unaweza kusambaa kutoka katika jamii imara na maarufu tena yenye nguvu kuelekea katika jamii iliyo dhaifu. Hivyo basi, kutokana na mawazo ya wanamsambao fasihi simulizi ya kiafrika ilisambaa kutoka sehemu moja iliyostaarabika yaani Ulaya kwenda sehemu nyingine ambayo haijastaarabika yaani Afrika.

- Nadharia ya kisosholojia: Nadharia hii ina mihimili mitatu yaani umahususi, mkazo katika utendaji na dhima ya fasihi simulizi katika jamii. Umahususi unahusu kujikita zaidi katika jamii peke yake badala ya kujikita katika taaluma ya sanaa jadi kwa ujumla. Katika mhimili wa utendaji, wanasosholojia walisisitizia kuchunguza utendaji wa kazi mbalimbali za fasihi simulizi. Ni kusema kuwa fanani wa kazi ya fasihi simulizi ana ujuzi na ustadi wa kiutendaji katika sanaa husika.

  Kwa wanasosholojia, ili kujua fasihi simulizi ya kiafrika ni vizuri kuangalia jamii na utendaji wa kazi husika. Katika msisitizo juu ya dhima ya fasihi simulizi katika jamii, wanasosholojia wanaamini kuwa ukamilifu wa fasihi simulizi uko hai na hauwezi kufa na kwamba unabadilika kulingana na maendeleo ya jamii husika.

  Hivyo, kutokana na maoni ya wanasosholojia,ili kuelewa historia ya fasihi simulizi mtu anapaswa kuangalia jamii husika, utendaji na dhima ya fasihi katika jamii husika kwani mihimili hii ndiyo chanzo au historia ya fasihi simulizi ya jamii husika. Kutokana na maoni hayo, asili ya fasihi simulizi ya kiafrika ni ndani ya jamii za kiafrika zenyewe na si mahali pengine.

- Nadharia ya utaifa: Waasisi wake ni kama vile S. Adeboye, Babalola, daniel P. Kunene na J.P. Clark. Nadharia hii ilizuka katika vuguvugu la kudai uhuru barani Afrika. Wanautaifa wanasema kuwa wananadharia hao wote wa kiutandawazi hawakuelewa vizuri lugha za kiafrika. Wao

waliathiriwa kwa kiwango kikubwa na dhana za kikoloni na upendeleo wa kibepari kuwa Afrika ni bara la giza na washenzi wasio na ustaarabu wowote na wanaostahili kustaarabishwa na wazungu kupitia mlango wa ukoloni.

Wanautaifa wanaamini kuwa chimbuko la fasihi simulizi ya kiafrika inapatikana ndani ya jamii ya kiafrika na ili kuchunguza fasihi ya jamii husika, sharti wataalamu na wanazuoni wa jamii hiyo wahusishwe.

- Nadharia hulutishi: Nadharia hii iliasisiwa na wanazuoni wa kiafrika kama vile M.M. Mlokozi, johnson na Ngugi wa Thiong'o. Mtazamo wao ni kwamba fasihi ya kigeni na ya kijadi ziliathiriana na kuingiliana. Ni kusema kuwa wageni walichangia katika kukuza taaluma ya fasihi simulizi ya kiafrika. Hivyo basi, historia ya fasihi simulizi ya kiafrika inaweza kujadiliwa kwa kuhusisha au kuchanganya mawazo ya wataalamu wote wa kigeni na wa kijadi.

7. "Fasihi kwa Kiswahili" ni ile inayoundwa na kazi zote za kifasihi zisizo za Waswahili lakini zilizotungwa au zilizotafsiriwa katika Kiswahili. Hili linatokana na kuwa ili kazi ya fasihi iingizwe katika fasihi ya Kiswahili ni lazima:

   - izungumzie utamaduni wa Waswahili;
   - na itungwe katika Kiswahili.

E. Kuzungumza

Kazi ya 16:

Kuiga matamshi sahihi

Kazi ya 17:

Kuwaambia yale ambayo umeyasoma

Kazi ya 18:

- amali na desturi;
- uzazi wa mpango au kuboresha uzazi;
- tatizo la kisiasa;
- dini ya kijadi;
- maadili bora na kadhalika.

Kazi ya 19:

Fasihi inajitokeza kama:

- **chombo cha kukuza lugha**;
- chombo cha kuburudisha, kufurahisha na kuchangamsha jamii;
- chombo cha kuelimisha jamii;
- chombo cha kuonya jamii na kuipa mwelekeo;
- chombo cha kuhifadhi historia na utamaduni wa jamii;
- chombo cha kuunganisha jamii na vizazi;
- chombo cha kukuza uwezo wa kufikiri.

Kazi ya 20:

Kuna uhusiano kati ya fasihi simulizi ya Kiswahili na maandishi yaonekanayo kwenye picha hii kwa sababu fasihi simulizi ya Kiswahili ni uwanja mmoja kati ya nyanja kuu mbili zinazoiunda fasihi ya Kiswahili kwa ujumla. Uwanja mwingine ni fasihi andishi

Kazi ya 21:

Fasihi ni sanaa ya lugha inayoshughulikia masuala mbalimbali yanayomhusu binadamu kama vile:

- **matatizo yake**;
- ndoto zake;
- matumaini yake;
- migogoro yake na jinsi anavyoingiliana na mazingira yake.

F. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 22:

Kila mwanafunzi atatoa kichekesho chake

G. Kuandika

Kazi ya 23:

Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Kazi ya 24:

- Ili kazi ya fasihi iingizwe katika fasihi ya Kiswahili ni lazima **izungumzie utamaduni wa Waswahili**.
- Ili kazi ya fasihi iingizwe katika fasihi ya Kiswahili ni lazima **itungwe katika Kiswahili**.
- Mtu anaposikiliza au kusoma kazi ya fasihi anapata ujuzi wa lugha unaotokana na **vipengele imara mbalimbali** vya fasihi.

Kazi ya 25:

Fasihi hutumia lugha kufikisha ujumbe wake kwa:

- **Jamii**;
- Wasikilizaji;
- Wasomaji;
- Hadhira;
- Binadamu,...

Kazi ya 26:

Matini hii si ya kifasihi kwani:

- haitumii lugha mahususi, yenye mvuto na mguso wa kusisimua kama ile ya kifasihi;
- haitawaliwi na kaida na masharti ya kisanaa, ni kusema kuwa maneno hayakupangwa kisanaa,...

SOMO LA 2: SUALA LA UDHAMINI WA KAZI ZA SANAA ZA FASIHI SIMULIZI

[Uk.12 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la pili.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kuelezea udhamini wa kazi za kifasihi</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">7</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kufafanua udhamini wa kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili katika kuiendeleza jamii au nchi</td><td>-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii.
-Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.</td><td>-Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu
-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo
-Mafunzo dhidi ya mauaji ya kuangamiza</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 27:

- Kuna watu wawili: Mdhamini na mtafiti;
- Mdhamini anamwagiza mtafiti kufanya kazi kulingana na itikadi yake;
- Mtafiti anafikiri kuwa atakapofanya utafiti wake namna hiyo, atakuwa kama karagosi wa mdhamini wake. Lakini kitu cha lazima kwake ni kumpa pesa.

Kazi ya 28:

Wanazungumzia kuhusu udhamini atakaoupata mtafiti kutoka kwa tajiri (au bosi) mdhamini.

Kazi ya 29:

Kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu athari za udhamini katika fasihi simulizi. Na picha hii inatuonyesha watu wawili ambao ni mdhamini na mtafiti. Mtafiti yuko kazini na mdhamini anamkumbusha kufanya kazi kulingana na itikadi yake. Kwa hiyo, picha hiyo ina uhusiano na yaliyomo katika kifungu cha habari.

A. Kusikiliza

Kazi ya 30:

Kusikiliza

B. Kusoma

Kazi ya 31:

Kusoma

Kazi ya 32:

Katika kutegemea udhamini wa bosi au tajiri na kufanya kazi kulingana na itikadi yake, mtafiti hulazimishwa kufunga macho na kunyamaza kuhusu mambo mbalimbali yatokanayo na uvumbuzi wake. Ni kusema kuwa hulazimishwa kuwa kipofu na bubu kuhusu mambo hayo.

Kazi ya 33:

1. Baada ya kuzipata data hizo, mtafiti huzilinganisha, huzichambua, **hizifasili, huzitathmini, na kuzijumuisha**.
2. Ingekuwa lazima atumie fursa yoyote kwa **kutetea ukweli wa kisayansi** dhidi ya uongo wa baadhi ya wadhamini.
3. Ni kusema kuwa, mtafiti atajikuta akifanya utafiti ili kuendeleza na kutekeleza **malengo na masilahi ya wengine**.

4. **Uchambuzi ndio** unaowawezesha wanafasihi kuhakikisha kuwa kazi fulani ni ya kifasihi au la.

Kazi ya 34:
Kusoma kwa kuzingatia matamshi bora

C. Msamiati

Kazi ya 35:
Data: Taarifa au takwimu inayotumiwa kuelezea au kuthibitisha hoja fulani au mambo mbalimbali yaliyokusanywa katika kazi ya utafiti
Aula: Bora zaidi
Wenzo (nyenzo): Kitu kinachorahisisha kazi
Itikadi: Imani katika jambo la kidini na jinsi ya mapokezi yake; mawazo fulani ambayo ni misingi ya nadharia za mfumo wa kisiasa au za kiuchumi
Jasiri: Shujaa; hodari (Mfano: Mtu jasiri)

Kazi ya 36:
Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Kazi ya 37:
1. Mapana ya utafiti kidata, **kijiografia na kimaudhui** huamuliwa na mdhamini na hutegemea mahitaji yake na kiasi cha pesa anachotoa.
2. Mara nyingi, matokeo ya utafiti ni **mali** ya mdhamini.
3. Mtafiti analazimishwa kuwa **karagosi** wa mdhamini.

Kazi ya 38:
1. U**dha**mini;
2. **Da**ta;
3. **Su**ala;
4. Ku**gha**ramia;
5. Ma**si**lahi

Kazi ya 39:

Watu wanaochangia katika kuendeleza utafiti	Mengine
Mdhamini Mtafiti Mtafitiwa	Data Matokeo Bakteria Masilahi Kijasumu Mkariri Maendeleo Muflisi Mkongwe

Kazi ya 40:

1. Utunzi wa kazi za fasihi simulizi kuhusu malezi bora hufuata kanuni hizo.
2. Mtafiti anapaswa kuwa jasiri katika kazi yake ili asije akaathiriwa na mdhamini wake.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 41:

1. Udhamini humwezesha mtafiti kuwa na uuwezo wa kifedha ili kuendeleza kazi yake ipaswavyo. Ijulikane kuwa ili utafiti uendelezwe vizuri na kufikia lengo lake, ni lazima kuwa na uwezo wa kifedha. Pesa hizo ndizo zinazomsaidia mtafiti katika kufika mahali fulani, kununua vifaa muhimu atakavyotumia katika kazi yake na kadhalika.
2. Utafiti katika fasihi simulizi unalenga mambo yafuatayo :

   - Kupata taarifa muhimu kuhusu suala linalotafitiwa.
   - Kuongeza hazina ya maarifa katika uwanja unaohusika;
   - Kupima hali, fikra, mitazamo, na matarajio ya jamii ya watafitiwa;
   - Kuchangia katika kujenga na kuendeleza fani za fasihi simulizi na fani nyinginezo.

3. Ni kweli kwamba «kazi ya utafiti hudai ushirikiano wa watu mbalimbali». Watu hao ni kama vile :

- Mtafitiwa: Ni upande wa mtu au watu wanaochunguzwa. Ndiye anayemiliki data zinazotakiwa na walio katika mazingira maalum ya kijamii na kijiografia. Mazingira haya ndiyo mandhari ya fasihi simulizi husika. Wajibu wake ni kutoa taarifa, kujenga uhusiano na mtafiti na kuchagua taarifa za kumpa mtafiti;
- Mtafiti: Ndiye mtaalamu ambaye, pamoja na wasaidizi wake, anashughulikia ukusanyaji wa data na habari zozote zinazotakiwa katika uwanja huo. Baada ya kuzipata data hizo, mtafiti huzilinganisha, huzichambua, hizifasili, huzitathmini, na kuzijumuisha. Kazi hizi zinamsaidia ili kupata matokeo kamili ya utafiti wake;
- Mdhamini: Ndiye anayetoa fedha za kugharamia utafiti. Pesa hizo ndizo zinazomsaidia mtafiti katika kufikia shabaha yake. Mdhamini ndiye anayeweka malengo ya kiujumla ya utafiti na kupokea matokeo yake.

4. Upande wa watafitiwa unalazimishwa kutoa taarifa, kujenga uhusiano na mtafiti na kuchagua taarifa za kumpa mtafiti ili kitendo cha utafiti kiweze kufaulu.

5. "Uhuru na hiari mtafiti aliyo nayo ni ile tu anayopewa na mdhamini wake". Ingekuwa vizuri mtafiti awe na uhuru katika kazi yake lakini kazi yake hutegemea msaada wa mdhamini wake. Mdhamini ndiye anayeainisha nyanja za kufanyia utafiti, aula za utafiti na watafiti wenyewe. Ndiye anayetoa fedha na nyenzo za utafiti na kupokea matokeo ya utafiti. Kwa hiyo, mtafiti analazimishwa kuwa karagosi wa mdhamini.

6. Matokeo ya utafiti katika fasihi simulizi huathiriwa na udhamini kwa sababu :
   - Kwa kawaida, mambo yanayochunguzwa ni yale tu yanayotakiwa, yanayohitajiwa au yanayokubaliwa na mdhamini;
   - Mapana ya utafiti kidata, kijiografia na kimaudhui huamuliwa na mdhamini na hutegemea mahitaji yake na kiasi cha pesa anachotoa.

Ni kusema kuwa, akiwa na uwezo mkubwa wa kifedha au mahitaji ya kushughulikia jambo fulani, anaweza kupanua kabisa uwanja wa utafiti kwa mtafiti wake.

- Mara nyingi, fasiri na ufafanuzi rasmi wa data hubidi ulingane na mtazamo wa kiitikadi wa mdhamini. Ni sharti mambo yalingane na imani yake.
- Mara nyingi, matokeo ya utafiti ni mali ya mdhamini. Ni kusema kuwa hutumiwa naye ili kuendeleza masilahi na malengo yake.

Kazi ya 42:

1. "Udhamini si udahili": Udhamini ni msaada wa kifedha anaopewa mtafiti na mtu fulani mwenye uwezo ili kukidhi mahitaji fulani yanayohusu kazi hiyo ngumu ya ukusanyaji wa data. Udahili nao ni ile hatua ya mtu kufanya maombi katika chuo kikuu husika na kutaka kusoma shahada fulani. "Udhamini si udhahili" ni kusema kuwa mtu anaweza kukubaliwa msaada na mdhamini fulani na kutopewa udahili kutokana na masharti ya chuo.
2. "Udhamini ni fadhila": Ni kusema kuwa mdhahili kunatokana na hiari ya mtu. Kukubali kuwa mdhamini wako ni kama shukrani kwako.

E. Kuzungumza

Kazi ya 43:

Muhtasari wa yale ambayo ameyasoma

Kazi ya 44:

Kupata taarifa muhimu kuhusu suala linalotafitiwa	**kama vile mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu**
Kupata taarifa muhimu kuhusu suala linalotafitiwa	kama vile **mafunzo kuhusu amani na maendeleo**
	kama vile **mafunzo kuhusu mauaji ya kuangamiza**

Kazi ya 45:

Jambo	lolote	la	kisayansi	linadai	utafiti
Jambo	lolote	la	kidini	linadai	imani

Kazi ya 46:

Maoni yao ni tofauti

F. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 47:

Kila mwanafunzi ana kichekesho chake

G. Utafiti

Kazi ya 48:

Mambo yanayotawala ukusanyaji wa data katika utafiti

- Uwanja wa taaluma unaohusika
- Lengo/madhumuni ya utafiti
- Uwezo na nyenzo alizo nazo mtafiti
- Muda alio nao mtafiti

Vifaa vya msingi katika utafiti

Vifaa hutegemea aina ya utafiti, lakini aghalabu baadhi ya vifaa hivi, kama si vyote, ni:

- Shajara ya uwandani
- Kalamu na karatasi za kuandikia kumbukumbu
- Tepurekoda au kinasasauti na vifaa vyake
- Video/kamrekoda na vifaa vyake

- Kamera na vifaa vyake
- Kompyuta na vikorokoro vyake
- Vidadisi (hojaji) na dodoso
- Vifaa vya kupimia/kuhesabia
- Darubini, vionambali, na kadhalika.

Njia za utafiti

- Mahojiano – faida na hasara zake;
- Kushuhudia – faida na hasara zake;
- Kushiriki – faida na hasara zake;
- Kutumia vidadisi/majedwali, n.k. – faida na hasara zake.

Njia hizi hutokana na aina za utafiti ambazo ni:

- Utafiti wa maktabani/ wa nyaraka
- Utafiti wa uwandani
- Utafiti wa maabarani/studioni

H. Kuandika

Kazi ya 49:
Kila mwanafunzi atunge sentensi zake

Kazi ya 50:

Wajibu	**wa**	**mtafitiwa**	**ni**	Kutoa taarifa
Wajibu	wa	mtafitiwa	ni	**kujenga uhusiano na mtafiti**
Wajibu	wa	mtafitiwa	ni	**kuchagua taarifa za kumpa mtafiti**

Kazi ya 51:
Kila kikundi kitoe mawazo yake

SOMO LA 3: TANZU NA VIPERA VYA FASIHI SIMULIZI YA KISWAHILI

[Uk.20 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la tatu.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kutambua, kufafanua kwa kina na kuzielezea tanzu mbalimbali za fasihi simulizi na makundi yake makuu yaani semi, masimulizi, ushairi na mazungumzo	
Vipindi:	7	
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti; -Michezo	
Tathmini:	Tathmini endelezi	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kufafanua tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	-Mafunzo kuhusu uzalishajimali -Mila na desturi, na kuzalisha kwa kiwango -Mazingira na maendeleo ya kudumu

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 52:

Picha inayoonyesha funiko la kitabu ambapo paliandikwa “Methali na Nahau” na methali ya Kiswahili “Usiache mbachao kwa msala upitao”. Picha nyingine inaonyesha wasichana wanaopiga densi.

Kazi ya 53:

"Usiache mbachao kwa msala upitao". Maana yake ni usishtushwe na mambo mapya yenye mng'ao (au yanayomeremeta) wa muda mfupi bali chagua yale unayoyazoea yanayoweza kudumu.

Kazi ya 54:

Picha ya kwanza inahusu "methali" lakini picha ya pili inahusu utanzu wa "nyimbo".

Kazi ya 55:

Picha ya kwanza inahusu "methali" lakini picha ya pili inahusu utanzu wa "nyimbo". Tanzu hizo zote zimezungumziwa katika kifungu cha habari. Tena ni tanzu za fasihi simulizi.

A. Kusikiliza

Kazi ya 56:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 57:

Kusoma vizuri

Kazi ya 58:

Sungura anazungumza na ajuza.

Kazi ya 59:

1. Kigezo muhimu cha kuainisha fasihi ni namna msanii anavyoupitisha ujumbe wake yaani masimulizi **ya mdomo au maandishi**.
2. **Fasihi simulizi ya Kiswahili** huhusu visa vya kubuni na vya kihistoria na huhifadhiwa akilini mwa wanajamii.

C. Msamiati

Kazi ya 60:

Kigezo: Mtu, kitu au jambo la kuigwa

Kalima: Tamko; kauli

Kiada: Kwa utaratibu wake; vizuri; vema

Ufaraguzi: Hali kutenda jambo bila kutarajiwa kufanywa

Fanani: Msanii katika fasihi simulizi hasa anayesimulia hadithi, methali, vitendawili,... au anayecheza ngoma.

Kazi ya 61:

Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Kazi ya 62:

Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Mfano: Mfumo mpya wa kisiasa unaitaka jamii ya Wanyarwanda kuhifadhi mazingira ipaswavyo.

Kazi ya 63:

1. Ufara**gu**zi;
2. U**vu**mbuzi au U**cha**mbuzi;
3. Mi**nta**rafu;
4. Ha**dhi**ra

Kazi ya 64:

1. Ni lazima serikali yetu iunde **mikakati** thabiti ya kufundisha fasihi simulizi shuleni.
2. Uvumbuzi wa maandishi ni mojawapo kati ya mambo yanayosababisha **uhaba** wa kazi za fasihi simulizi..
3. Serikali ya Rwanda imepiga hatua kubwa katika kuendeleza **elimu** isiyo na ubaguzi.

Kazi ya 65:

Maneno	Fasihi simulizi ya Kiswahili	Fasihi Andishi ya Kiswahili
Maombolezo Tamthilia Ngano Hekaya Riwaya Hurafa Tanzia	Maombolezo Ngano Hekaya Hurafa	Tamthilia Riwaya Tanzia

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 66:

1. Zitaje sifa bainifu tano za fasihi simulizi ya Kiswahili.

- Husambazwa kikalima;
- Huwa na hadhira mahususi iliyo hai;
- Huwasilishwa kwa wakati na mahali maalumu kama vile jioni baada ya kazi, katika sherehe na kadhalika;
- Huwa na mwanzo na mwisho maalumu wa kiada. Muundo wake ni rahisi kufuatika;
- Ni mali ya jamii kwani mtunzi hajulikani;
- Hubadilika kulingana na wakati hasa inapowasilishwa kupitia ufaraguzi;
- Huwa na wahusika wengi tofauti yaani wahusika wa aina mbalimbali. Msimulizi ndiye mhusika wa kati;
- Huwa na tanzu nyingi zenye vipera vingi;
- Hutungwa kila wakati na baadhi yake huzuka papo hapo;
- Hutumia sauti, mdomo na ishara za mwili. Kwa hiyo, si lazima fanani au hadhira wajue kusoma. Kiungo muhimu katika mapokezi ni masikio;
- Huhusu visa vya kubuni na vya kihistoria na huhifadhiwa akilini mwa wanajamii;
- Huwa na uzuri unaotegemea ubingwa wa fanani;
- Ni kongwe kwani ilianza tu lugha ilipoanza.

2. “Jambo linalobabaisha leo ni upungufu wa idadi ya watu wanaoendelea kujivunia ubunifu wa kazi za fasihi simulizi ya Kiswahili”. Chanzo cha jambo ni:

- Uvumbuzi wa maandishi: Katika enzi za kale, fasihi simulizi ndiyo iliyokuwa sanaa ya pekee ya lugha. Kupitia fasihi hii, vizazi viliweza kurithi kazi mbalimbali za vizazi vingine. Walakini, wanajamii walizipoteza kazi nyingi kutokana na njia hiyo ya masimulizi. Uvumbuzi wa maandishi ndio uliorahisisha kuhifadhi mila na tamaduni zao. Vilevile, kazi mbalimbali za fasihi simulizi zilihifadhiwa.
- Mfumo mpya wa elimu na maendeleo: Awali, watoto walikuwa wakijumuika kwenye moto nyakati za jioni ili kusimuliwa hadithi au vitendawili. Siku hizi, wanajumuika kwenye kumbi na madarasa yanayoangaziwa kwa kutumia umeme. Wao wametekwa na vifaa vipya kama vile redio, runinga, vitabu na kadhalika. Mfumo huu mpya wa elimu hutilia pia mkazo masomo mengine huku fasihi simulizi ikipuuzwa. Elimu ya vitabu ndiyo inayoshughulikiwa mno kuliko ile ya mapokeo.
- Mwingiliano na mgusano wa jamii mbalimbali: Kule kuingiliana kwa jamii mbalimbali ulimwenguni kulipunguza uhalisia wa fasihi simulizi ya Kiswahili. Vinyume vya mwingiliano huo ni kama vile kutoweza kujieleza kwa lugha moja, kutoweza kujigamba mbele ya hadhira na kadhalika. Kumeibuka jamii ya Waswahili yenye utamaduni mseto na lugha iliyopunguziwa nguvu zake.

3. Mfumo wa elimu mpya na maendeleo huchangia katika kupunguka kwa idadi ya kazi za fasihi simulizi kwa namna hii:

   Awali, watoto walikuwa wakijumuika kwenye moto nyakati za jioni ili kusimuliwa hadithi au vitendawili. Siku hizi, wanajumuika kwenye kumbi na madarasa yanayoangaziwa kwa kutumia umeme. Wao wametekwa na vifaa vipya kama vile redio, runinga, vitabu na kadhalika. Mfumo huu mpya wa elimu hutilia pia mkazo masomo mengine huku fasihi simulizi ikipuuzwa. Elimu ya vitabu ndiyo inayoshughulikiwa mno kuliko ile ya mapokeo.

4. Ili kazi za fasihi simulizi ya Kiswahili ziendelee kutungwa, tunalazimisha:

- Ni lazima wanajamii wasisitizie utafiti wa tanzu na vipera vya fasihi simulizi hiyo;
- Ni vizuri jamii husika iunde mikakati thabiti ya kufundisha fasihi hiyo shuleni;
- Ni lazima jamii husika ihimize uhifadhi wa kazi za sanaa za fasihi hiyo;
- Ni lazima lugha ya Kiswahili itumiwe kwa ufasaha ili **kupambana na lugha za kikoloni**. Kwa hiyo, wanajamii wanatakiwa kutopuuza fasihi simulizi ya Kiswahili.

5. Taja na kueleza vipera vya utanzu wa fasihi simulizi ya Kiswahili unaoingia katika kundi la masimulizi.

- Utanzu unaoingia katika kundi la masimulizi ni hadithi. Vipera vya utanzu huu ni ngano, hekaya na hurafa.

Kazi ya 67:
Kujadiliana

E. Kuzungumza

Kazi ya 68:
Kutoa muhtasari

Kazi ya 69:
Kuwasimulia hadithi

Kazi ya 70:
Vidokezo:

- Hii ni televisheni au runinga. Runinga huhabarisha watu;
- Huelimisha watu;
- Huburudisha watu,...

Kazi ya 71:

Uhaba wa kazi za fasihi simulizi ulisababishwa na	**1. uvumbuzi wa maandishi**
Uhaba wa kazi za fasihi simulizi ulisababishwa na	2. mfumo mpya wa elimu na maendeleo
Uhaba wa kazi za fasihi simulizi ulisababishwa na	3. mwingiliano na mgusano wa jamii mbalimbali

Kazi ya 72:

Habari hii si ya kifasihi kwani utungaji wake haufuati kanuni za kisanaa zinazohusu kazi za kifasihi.

Kazi ya 73:

1. Katika Kinyarwanda, fasihi simulizi ni	**ubuvanganzo nyemvugo**.
2. **Sungura**	ni mhusika aliyependelewa sana na Wanyarwanda na Waswahili katika hadithi zao na ambaye huwakilisha tabia ya werevu na ujanja
3. Hadithi simulizi za Waswahili huwa na mwisho ufuatao:	**Huu ndi mwisho wa hadithi**.

G. Utafiti

Kazi ya 74:

Soma matokeo ya utafiti

Kazi ya 75:

Kusomea wengine maelezo

H. Mchezo

Kazi ya 76:

Maneno hayo ni:

- Kizazi;
- Ishara;
- Kiswahili;
- Awali;
- Zinaweza.

I. Kuandika

Kazi ya 77:

Mawazo makuu:

1. Kupogoka kwa uchumi ni kuharibika kwake.
2. Kupogoka kwa uchumi huleta matatizo mengi katika nchi yakiwemo:

- Kupanda kwa bei za bidhaa;
- Fedha ya nchi kushuka thamani na raia kuikimbilia fedha yenye nguvu;
- Viwanda kufanya kazi kwa shida kwa kukosa vipuli na malighafi;
- Mashamba kukosa pembejeo na zana za kilimo. Jambo hili husababisha uzalishaji hafifu wa mazao ya chakula na biashara;
- Hali ya usafiri na mawasiliano kuwa mbaya kutokana na ukosefu wa vipuli na mafuta ya vyombo vya usafirishaji. Jambo hili husababisha mlundikano wa bidhaa viwandani;
- Huduma mbalimbali (kama vile huduma ya afya, elimu,...) kukosa vifaa muhimu;
- Maadili ya jamii kuweza kuingiliwa na rushwa na magendo na imani miongoni mwa watu kutoweka;
- Utendaji wa kazi kwa ujumla kuzorota na maendeleo ya nchi kudidimia kabisa.

Kazi ya 78:

Neno	Umoja
Majambazi Wezi Ghala	**Jambazi** **Mwizi** **Ghala**

Kazi ya 79:

1. Hii ru**ni**nga mpya itatumiwa katika kuwahamasisha wafanyakazi kuhusu kuzalisha mali kwa kiwango.
2. Mwanangu, hivi ndivyo vi**nyu**me vya kutumia madawa ya kulevya.
3. Mwanafunzi wa kidato cha tano analazimishwa kutumia lugha ya Kiswahili kwa u**fa**saha.

Kazi ya 80:

Kundi la	kwanza	**la kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili ni**	masimulizi
Kundi la	pili	la kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili ni	semi
Kundi la	tatu	la kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili ni	ushairi
Kundi la	nne	la kazi za sanaa za fasihi simulizi ya Kiswahili ni	mazungumzo

Kazi ya 81:

- Habari “Kupogoka kwa uchumi” si ya kifasihi;
- Habari “Jongoo na chura” ni hadithi simulizi ya hurafa.

Kazi ya 82:

Ni:

- Kazi ya fasihi: **Kazi ya fasihi simulizi**;
- Utanzu: **Hadithi**;
- Kipera: **Hurafa**.

Kazi ya 83:

Kila mwanafunzi atunge sentensi zake

Mfano: Tumeisha elewa umuhimu wa matunda mekundu.

SOMO LA 4: NYIMBO ZA KISWAHILI KATIKA FASIHI SIMULIZI

[Uk. 32 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la nne.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kutambua nyimbo na kujadili mchango wake katika jamii</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">8</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti; -Kucheka</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kufafanua nyimbo za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake</td><td>-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii.
-Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.</td><td>-Mafunzo dhidi ya mauaji ya kuangamiza (Mauaji ya watu wenye ulemavu wa ngozi yaani zeruzeru au albino)
-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI na madhara yake
-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo ya kudumu
-Usawa wa jinsi</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 84:

Wanamziki wanaimba wimbo uitwao “kasha langu”

Kazi ya 85:

Picha hii inahusu utanzu wa “**nyimbo**”.

Kazi ya 86:

Picha inaonyesha waimbaji na habari inazungumzia kuhusu nyimbo yaani kazi za sanaa ya uimbaji.

A. Kusikiliza

Kazi ya 87:

Kusikiliza na kuzingatia mawazo muhimu

B. Kusoma

Kazi ya 88:

Kusoma

Kazi ya 89:

Kusoma kwa sauti majina ya zana za muziki

Kazi ya 90:

1. Jamii mbalimbali za kiafrika hupenda sana nyimbo ambazo ni **chanzo** cha ushairi.
2. Mtu anaposikia wimbo anafurahi moyoni na kujisikia katika hali ya kutokuweko na **usumbufu**.
3. Nyimbo za harusi huimbiwa bwana na bibi harusi kwa kuwapa **heko kwa kufunga** ndoa na mawaidha ya kutunza familia.

Kazi ya 91:

- Wimbo wa kwanza ni wa kumbembeleza mtoto;
- Wimbo wa pili ni wa kazi (kuvuta kitu kizito);

Kazi ya 92:

Neno au kundi la maneno	**Maelezo**
Nyimbo za maombolezo	huimbwa wakati wa huzuni au simanzi, msiba, njaa,... ili kuwapa matumaini waombolezaji
Taarabu	ni muziki wa mahadhi unaotumia ala za mchanganyiko wa kiarabu, kihindi na kizungu
Wimbo	huundwa na maneno yanayochaguliwa na kupangwa vizuri na kutamkwa kwa sauti ya muziki

C. Msamiati

Kazi ya 93:

Kiitikio: Sehemu ya wimbo ambayo mwimbaji huitikiwa; kipokeo; mkarara

Kustarehe: Kukaa au kuishi bila ya kuwa na shida au usumbufu; kuwa na raha

Zeruzeru: Mtu mwenye ulemavu wa ngozi ambaye nywele na ngozi yake imekosa rangi yake kamili na badala yake kuwa nyeupe sana na ambaye macho yake hayawezi kuvumilia mwangaza mwingi

Kuliwaza: Kubembeleza ili kutoa mtu majonzi; kupoza

Nana: Tamko litumikalo kumwitia mwanamke kabla au badala ya kutaja jina lake

Labeka: Tamko la kuitikia; abee; naam

Kazi ya 94:

Kila mwanafunzi atatunga sentensi zake

Kazi ya 95:

Hiki ni kipera cha “wimbo wa kazi”

Kazi ya 96:

- "Kupanda mmea" ni kuweka mbegu au mche katika ardhi ili ukue.
- "Kupandikiza mmea" ni kung'oa mmea na kuupanda mahali pengineau kupachika kichipukizi cha mmea ndani ya mmea mwingine ili kupata mmea chotara.

Kazi ya 97:

Kila kikundi kitajieleza kuhusu jambo hili

Kazi ya 98:

Maneno	**Sherehe**	**Kazi**
Kilimo Uashi Mavuno Uvuvi Harusi Maulidi Unyago Jando	Harusi Maulidi Unyago Jando	Kilimo Uashi Mavuno Uvuvi

Kazi ya 99:

1. **Kasida / tumbuizo** ni mojawapo kati ya nyimbo hizo.
2. Wakati wa majonzi, nyimbo hutumiwa kwa **kumbembeleza / kumliwaza** na kumfanya asimame wima.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 100:

1. Sifa za nyimbo:

- Kutumia kiimbo au sauti maalumu na mdundo unaosisimua.
- Kuweza kuimbwa na mtu mmoja au zaidi. Wakati mwingine, huweza kuimbwa kwa kupokezana.
- Kuweza kuambatana na utumiaji wa ala za mziki. Mwimbaji ana uhuru wake wa kutumia zana za muziki anazotaka au kutumia sauti yake tu.

- Kutumia lugha teule, lugha ya mkato. Lugha hii ndiyo inayovuta msikilizaji ili aweze kupenda kazi hizo za sanaa ya lugha.
- Kutungwa katika mishororo na beti na kurudiarudia au kukariri maneno ili kusisitizia ujumbe. Nyimbo nyingi huwa na kiitikio.

2. "Afrika ni Afrika iimbayo".

   Waafrika huimba katika shughuli mbalimbali, nyakati mbalimbali na mahali mbalimbali.

3. Ni lazima Wanyarwanda wahamasishwe kuhusu ugonjwa wa UKIMWI kwa sababu maradhi hiyo inaendelea kuyaangamiza maisha ya mamia na mamia ya watu.

4. Umuhimu wa mfumo wa kisiasa wa vyama vingi:

   Katika mfumo wa vyama vingi, kila chama:

- Kina uhuru wa kutoa maoni yake kuhusu mambo yanayotendeka katika uongozi wa nchi;
- Kina uhuru wa kinagombea nafasi mbalimbali bungeni, serikalini,... dhidi ya vyama vingine;
- Kina uhuru wa kujieleza, kutetea matendo yake ya nyuma na kuonyesha jinsi gani kinavyotaka kuboresha mambo tofauti na vyama vingine;
- Kinachangia kwenye harakati ya kujenga nia ya jamii inamofanya kazi kama inashinda au kushindwa kwenye uchaguzi.

5. Umuhimu wa tumbuizo katika jamii ya Waswahili: Huimbwa kwa kufurahisha au kutoa burudani kwa watu tu. Zinaweza kuwa na onyo fulani au la.

E. Kuzungumza

Kazi ya 101:

Muhtasari wa yale ambayo ameyasoma

Kazi ya 102:

Kuimbia wengine kwa sauti nyororo

Kazi ya 103:

Kuchunguza maoni ya wanafunzi

Kazi ya 104:

Mchoro unaoonyesha **hali nyingine za mwezi**:

Kazi ya 105:

Ni mwiko	Kitendo
Ni mwiko	kufagia usiku kwani kunakimbiza baraka
	kuonyesha mwezi mchanga kwa kidole kwani kunaleta kukatika kidole
	kukutana na paka mweusi usiku kwani ni nuksi
	kumbusu mtoto usingizini kwani kunamfanya awe na majivuno ukubwani mwake
	kula gizani kwani ni kula na shetani

Kazi ya 106:

1. Kuelimisha, kufunza, kuonya na kuelekeza wanajamii kuhusu mambo mbalimbali yanayowagusa kama vile zamani za ufukara na ujinga
2. Nyimbo huwa na umuhimu wa kukuza ustadi na sanaa katika jamii

Kazi ya 107:

1. Nyimbo za kashifa huimbwa kwa kuwakashifu	watu wasio na **staha/heshima/nidhamu**, wachawi, watoto vikojozi na wengineo
2. Nyimbo za kashifa huimbwa kwa kuwakashifu	watu wasio na adabu, **walozi/makahini**, watoto vikojozi na wengineo

F. Utafiti

Kazi ya 108:

Wanafunzi watafute nyimbo mbalimbali

G. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 109:

Kuwaambia wenzake kichekesho

H. Kuandika

Kazi ya 110:

Kila mwanafunzi atunge sentensi zake / Mfano: Makahaba huwa na tabia zao

Kazi ya 111:

1. Kasida;
2. Kiarabu;
3. Taarabu;
4. Hodiya.

Kazi ya 112:

1. Lugha ya **mnato** huingizwa ili kuvutia hadhira
2. Lugha hii ndiyo inayovuta msikilizaji ili aweze kupenda kazi hizo za **sanaa ya lugha**.
3. Wakati mwingine, huweza kuimbwa kwa **kupokezana**.

Kazi ya 113:

1. Ni nyimbo za kuwasifu viongozi wa kisiasa, kuunga mkono mfumo wa utawala fulani **na kuonyesha uzalendo kwa kusifia taifa au nchi**.
2. Nyimbo hutia moyo watu wakati wa kufanya kazi ngumu kama vile kilimo, **kuvuta kitu kizito, uvuvi, ujengaji nyumba na kadhalika**.
3. Mama au mlezi au mtu mwingine humwimbia mtoto mchanga nyimbo hizi **kwa makusudi ya kumwongoa na kumlaza**.

Kazi ya 114:

Kutunga wimbo

Rwanda Rwanda Rwanda
Nchi yetu ya amani;
Nchi yenye thamani
Nchi iliyoumbwa kwa njia bora
Matata hatuna kwetu!

Njooni vijana tuipende
nchi yetu inayopendeza!
Ololo wapenzi,
Ololo wazazi,
Njooni kwetu
Tuishi katika amani.

SOMO LA 5: METHALI ZA KISWAHILI

[Uk. 43..Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la tano.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kutambua methali, kuzitumia kwa kuzihusisha na maisha ya kila siku na kujadili mchango wake katika jamii</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">7</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti; -Kucheka; -Michezo</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kufafanua methali za fasihi simulizi ya Kiswahili na kuzitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake</td><td>-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii.
-Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.</td><td>-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI
-Usawa wa jinsia
-Mafunzo kuhusu kuboresha uzazi (kutii mpango wa serikali wa kuboresha uzazi)</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 115:

Kuna:

- Kanga (pameandikwa methali “Mapenzi ni kikohozi hayawezi kufichika”);
- Mzee mmoja ambaye anawafundisha watoto methali.

Kazi ya 116:

Picha zinahusu utanzu wa “methali”.

Kazi ya 117:

Picha zinahusu “methali”, jambo ambalo linazungumziwa katika habari.

A. Kusikiliza

Kazi ya 118:

Kusoma na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 119:

Kusoma mara nyingi

Kazi ya 120:

Kwenye picha hii, kumeandikwa “methali” moja ambayo ni “Kamba hukatika pabovu”. Na kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu methali.

Kazi ya 121:

1. Waliendelea kulima huku jua kali **likichoma miili** yao
2. Kazi ya kutafsiri methali si rahisi kama inavyodhaniwa na watu ambao **hawajapevuka** katika mambo ya lugha
3. Usiwategemee wengine katika **kukidhi mahitaji** yako

C. Msamiati

Kazi ya 122:

Kunata: Kushika mahali kwa nguvu kama vile inavyoshika gundi

Kupenya: Kupitia kwenye tundu ndogo, ufa au mwanya finyu na kuingia ndani

Anasa: Mambo au hali ya raha nyingi

Kuganga: Kufanyia mgonjwa matibabu; kutengeneza kilichovunjika au kuharibika

Maktaba: Mkusanyo wa vitabu vingi; nyumba ambamo watu huenda kujisomea au kuazima vitabu

Kazi ya 123:

Kila mwanafunzi atunge sentensi zake

Mfano: Maktaba ni mahali panapohiofadhiwa vitabu vinavyozungumzia amani na maendeleo ya jamii.

Kazi ya 124:

Kauli	Kikundi cha methali	Kikundi cha nyimbo
- Baada ya dhiki faraja; - Ada ya mja hunena muungwana ni kitendo; - Mama nipe radhi; - Chanda chema huvishwa pete; - Sega langu la asali; - Lala salama; - Jogoo la shamba haliwiki mjini.	- Baada ya dhiki faraja; - Ada ya mja hunena muungwana ni kitendo; - Chanda chema huvishwa pete; - Jogoo la shamba haliwiki mjini.	- Mama nipe radhi; - Sega langu la asali; - Lala salama;

Kazi ya 125:

1. Walikumbana na ma**ja**nga ya magonjwa ya zinaa.
2. Kidole kimoja hakivunji **cha**wa.
3. Kusubiri muda mrefu kuna**su**mbua mtu.
4. Ilikuwa saa tano baada ya jua ku**cho**moza.

Kazi ya 126:

1. Methali ni **semi** kama nahau. (semi; vitendawili)
2. Hizo unazoona ni **rafu** za vitabu. (kababu; rafu)
3. Mume wake amempa **bunda** la noti. (bunda; bandia)
4. Amenunua **mkungu** wa ndizi. (Mkundu; mkungu)

D. Maswali ya Ufahamu

Kazi ya 127:

1. Asili ya utamu wa methali ni lugha nyepesi inayopenya moja kwa moja katika mioyo ya wasikilizaji.

2. Dhima ya methali katika jamii ni:
- Kuelimisha wanajamii kuhusu masuala mbalimbali yanayoikabili jamii yao.
- Kuonya wanajamii yaani kuipa jamii maadili bora.
- Kukosoa jamii na kurekebisha mwenendo wake.
- Kuhamasisha wanajamii na kuwatia moyo.

3. “Kazi ya kutafsiri methali huwa ngumu”.

   Watu hufikiri kuwa ni kazi inayofanywa neno kwa neno yaani “tafsiri sisisi”. Ukweli ni kwamba ni jambo la kumakinikia. Kwa mfano, mtu akisema “mtaka cha uvunguni, sharti ainame”. Kauli hii hutumiwa kwa kumhamasisha mtu afanye kazi ili apate faida. Kwa kuitafsiri neno kwa neno katika Kinyarwanda [ushaka ikiri munsi y’ameza, agomba kunama], inapoteza utamu wake. Ni lazima kutafuta methali ya Kinyarwanda yenye maana sawa na ile ili utamu wake ubakie. Methali ya Kinyarwanda yenye maana sawa na ile ni “ushaka inka aryama nka zo”.

4. “Wanafasihi wengi wanajua methali zote za Kiswahili”. Kauli hii haina ukweli kwa sababu hakuna mtu anayeweza kujidai kuwa anajua yote kuhusu methali.

5. Methali zote zilizotumiwa katika hadithi “Linalowezekana leo lisingoje kesho”.
- Chelewa chelewa utamkuta mtoto si wako
- Ndege aamkaye asubuhi hula wadudu watamu’
- Linalowezekana leo lisingoje kesho
- Wakati una mabawa
- Wakati titi la nyati hukamuliwa kwa mashaka
- Haraka haraka haina Baraka
- Ngoja ngoja huumiza matumbo
- Mchumia juani hulia kuvulini
- Maneno mengi hayavunji mfupa
- Kesho kesho nitafanya
- Mwoga hukimbilia wanawe

- Kitamu hutokea kwa mwenye nguvu

E. Kuzungumza

Kazi ya 128:

Kutoa muhtasari

Kazi ya 129:

Hali	**Methali**
1. Tabia ya kuombaomba vitu humfanya mwombaji kuwa mnyonge au duni	Ombaomba huleta unyonge
2. Mkubwa wao akiondoka, walio chini yake hujiona kuwa huru na hufanya mambo wapendavyo	Paka akiondoka, panya hutawala
3. Usiporekebisha kosa dogo tangu mwanzo, hatimaye utapata hasara kubwa	Usipoziba ufa, utajenga ukuta

Kazi ya 130:

Kila mwanafunzi ana maoni yake

Kazi ya 131:

1. Chema chajiuza kibaya chajitembeza / Akeza karigura
2. Bandubandu humaliza gogo / Buhoro buhoro ni rwo rugendo
3. La kuvunda halina ubani / Akabaye icwende ntikoga
4. Umleavyo mtoto ndivyo akuavyo / Igiti kigororwa kikiri gito
5. Paka akiondoka, panya hutawala / Ahabyutse ingwe haryama umukara

Kazi ya 132:

1. UKIMWI, homa, mafua, upele na kifaduro ni **maradhi**.
2. Kilemba, suruali, kanzu na fulana ni **mavazi**.
3. Kiroboto, chawa, nyigu, nyuki na panzi ni **wadudu**.

F. Utafiti

Kazi ya 133:

Kutafuta methali mbalimbali

G. Mchezo

Kazi ya 134:

C/4: L, E, G, O

E/7: B, U

H. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 135:

Kutafuta kichekesho

I. Kuandika

Kazi ya 136:

Kila mwanafunzi atunge sentensi zake

Kazi ya 137:

1. Dalili ya mvua ni mawingu
2. Mchumia juani hulia kivulini
3. Shukrani za punda ni mateke
4. Ganda la muwa la jana, chungu kaona kivuno

Kazi ya 138:

1. Wengi walimsifu na kusema kwamba wakati sisi tunatafuta methali, **zake zinabubujika kama maji**.
2. Tusibabaishwe na mabaya yaliyofanyika kwani **hayana umuhimu kwetu**.
3. Ingawa mtu anaweza kuwa na ulemavu au upungufu fulani wa kimaumbile, **ni kiumbe kama sisi**.

Kazi ya 139:

<table>
<tr><td>Methali ni semi muhimu kwa binadamu kwani ni njia ya mkato ya</td><td>kuelimisha waajamii</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Methali ni semi muhimu kwa binadamu kwani ni njia ya mkato ya</td><td>kuonya jamii</td></tr>
<tr><td>kukosoa jamii na kurekebisha mwenendo wake</td></tr>
<tr><td>kuhamasisha wanajamii na kuwatia moyo</td></tr>
</table>

SOMO LA 6: NAHAU NA MISEMO YA KISWAHILI

[Uk. 54 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la sita.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kutambua nahau na misemo, kuitumia kwa kuihusisha na maisha ya kila siku na kujadili mchango wake katika jamii na lugha</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">7</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti; -Michezo</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kufafanua nahau na misemo ya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake</td><td>-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii.
-Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.</td><td>-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI
-Amani na maendeleo</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 140:

Picha inaonyesha kitabu ambacho ni “Kamusi ya misemo na Nahau”

Kazi ya 141:

Wanafasihi husema kuwa “nahau” ni semi zinazodai kitenzi maalumu ndani yake ili ziwe na maana ilhali “misemo” ni semi zisizokuwa na au zisizohitaji vitenzi. Maana kamili ya “misemo” hayahitaji kitenzi ili kueleweka ingawa inaweza kutumiwa pamoja na vitenzi.

Kazi ya 142:

Picha inaonyesha kitabu ambacho ni "Kamusi ya misemo na Nahau". Na habari yetu inazungumza kuhusu nahau na misemo.

A. Kusikiliza

Kazi ya 143:

Kutega sikio na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 144:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 145:

Jambazi ameiba fuko la mtu na kupiga mbio. Mtu huyo anamfuata kwa kukimbia.

Kazi ya 146:

Kamilisha sentensi zifuatazo kama **zilivyotumiwa** katika habari:

1. Kwa **wayowayo na jakamoyo** nilikwenda nyatunyatu na kutupa jicho.
2. Nahau na misemo ni semi fupi zinazotumia maneno ya kawaida lakini maana yake **huwa fiche**.
3. Nilighairi kubaki nyuma kama **koti la mzee** na kuamua kuwa wa mbele kama mfuko wa shati.
4. Kama ajali, tuligutushwa na kishindo kikuu kilichotisha kama **Izraili**.

Kazi ya 147:

1. Kabla hajapuliza fundo la kwanza, **mlipuko wa ajabu ulisikika**.
2. UKIMWI si kama tetekuwanga au kifaduro **kwani haina dawa**.
3. Muda mrefu haukupita kabla ya meza kujaa mapochopocho kochokocho **na harufu nzuri kusikika kote sebuleni**.
4. Mara maneno tepetepe na mipayuko kama ya wehu **ikatamalaki na kuhinikiza hewani**.

C. Msamiati

Kazi ya 148:

Darubini: Chombo chenye lensi kinachofanya vitu vilivyo mbali vionekane karibu na vidogo vionekane vikubwa

Majungu: Vyungu vikubwa (Chungu ni chombo kilichofinyangwa kwa udongo na kitumiwacho kwa kupikia)

Kuzagaa: Kuwa kila mahali; kuenea kila mahali

Kushamiri: Kuenea kwa jambo au habari; kuzagaa; kutapakaa

Umbu: Jina wanaloitana ndugu wazawa wa kike na wa kiume

Kochokocho: Kwa wingi; tele

Kugwengwenya: Kubandua kwa meno kama vile nyama kwenye mfupa; kuguguna

Kutuama: Kushuka kutoka mahali fulani na kwenda kulala chini

Libasi: Mavazi au nguo

Jakamoyo: Masumbufu ya rohoni; kero la moyo

Ushamba: Tabia za kijinga zinazofikiriwa kuwa ni za mtu anayeishi mbali na miji yaani katika vitongoji vya mbali

Bwege: Mtu mjinga au mpumbavu

Bwerere: Kitu cha bure au cha mahonyo

Dafrau: Mgongano wa nguvu baina ya vitu viwili au zaidi (Kupigwa dafrau=Kugongwa na)

Kazi ya 149:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 150:

1. Kupiga mbizi
2. Kupiga mwayo
3. Kupiga mluzi
4. Kupiga darubini

Kazi ya 151:

1. Kuchungulia kaburi: Kuwa mgonjwa kukaribia kufa; kunusurika kifo.
2. Kutia utambi: Kuchochea ugomvi.

3. Kutoa lulu: Kusema maneno mazuri ya maana na ya hekima.
4. Kumwaga unga: Kufukuzwa kazi.

Kazi ya 152:

Kitenzi	Nahau
1. Kupiga	1. Kupiga mbio: Kukimbia haraka 2. Kupiga pasi: Kunyosha nguo kwa kutumia pasi ya mkaa au ya umeme 3. Kupiga chafya: Kuchemua 4. Kupiga hodi: Kubisha hodi 5. Kupiga jeki: Kumpa mtu msaada 6. Kupiga mafungu: Kugawanya 7. Kupiga maji: Kunywa ulevi 8. Kupiga mwayo: Kuonyesha ishara ya kusinzia au kutoshiba kwa kufunua mdomo 9. Kupiga mbiu: Kutangaza habari 10. Kupiga mbizi: Kuzama chini ya maji mtini 11. Kupiga mstari: Kuchora mstari chini ya maandishi 12. Kupiga moyo konde: Kuwa jasiri; kukata shauri gumu
2. Kuchapa	1. Kuchapa kazi: Kufanya kazi kwa bidii 2. Kuchapa maji: Kunywa pombe nyingi 3. Kuchapa miguu: Kwenda kwa miguu

Kazi ya 153:

Joho jeusi **tititi**

Tulijipweteka **pwete**

Nikitetemeka **tetete**

Papo hapo

Mweusi **tititi**

Ulizuka **zu**

Waliteketea **teketeke**

Kazi ya 154:

1. Hadidja alimwomba dadake viatu lakini dadake alimwambia, “sikupi **ng’o!**”.
2. Mvua ilimnyeshea na kurowa **chapachapa / chepechepe / chapa**.
3. Alishika buku lile na kulichana **shwaa**.
4. Alipofika nyumbani alitulia **tuli**.

5. Fulani alifunga kamba na kulikaza **ngi**.

Kazi ya 155:

- Anga ikavaa joho jeusi tititi **kama kizimwili**;
- Kishindo kikuu kilichotisha **kama Izraili**;
- Nikitetemeka tetete **kama kifaranga aliyenyeshewa na mvua ya gharika**;
- Mipayuko **kama ya wehu** ikatamalaki;
- Nilighairi kubaki nyuma **kama koti la mzee**;
- Kuamua kuwa wa mbele **kama mfuko wa shati**;
- Jamaa fulani njorinjori, mrefu **kama mlingoti**;
- Mweusi tititi **kama lami** aliwasha sigara;
- Moto mkubwa ulizuka zu **kama mizuka**;
- Kuangushana **kama magari barasteni**;

Kazi ya 156:

1. Mganga anayeshughulikia mambo ka kuboresha uzazi ni mrefu kama **twiga / jini / mlingoti**.
2. Kiranja wa darasa letu ni mfupi kama **kinu**.
3. Dadake aliyeambukizwa UKIMWI amekonda na kuwa kama **sindano / mbu**.
4. Yeye anasema kama **kasuku**.
5. Kiongozi anayeshughulikia mambo ya uzalishaji mali ana akili kama **mchwa**.

Kazi ya 157:

Kauli	Nahau	Methali
-Cheche huzaa moto -Alimpiga pambaja mwandani -Uchungu wa mwana aujuaye mzazi -Usimpe nyama ya ulimi -Kaza kamba ndugu! -Yote yang'aayo si dhahabu	-Alimpiga pambaja mwandani -Usimpe nyama ya ulimi -Kaza kamba ndugu!	-Cheche huzaa moto -Uchungu wa mwana aujuaye mzazi -Yote yang'aayo si dhahabu

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 158:

1. Kichwa cha habari ni "Tamaa mbele, mauti nyuma". Hii ni methali. Maana yake ni kuwa "tamaa huangamiza". Mtu akitamani sana kitu fulani, ni lazima ajihadhari kwani mwisho wake unaweza kuwa kifo. Mfano ni ule wa ajali iliyotokea na watu wengi wakatamani sana kuyateka mafuta ya bwerere. Walakini, mambo hayakuwa mema kwa sababu mtu mmoja kati yao alipowasha sigara, moto mkali ulizuka na wengi wao wakateketea kabisa. Ni kusema kuwa tamaa yao ya kuyachota mafuta ya mahonyo iliwaletea kifo".
2. Wanafasihi husema kuwa "nahau" ni semi zinazodai kitenzi maalumu ndani yake ili ziwe na maana ilhali "misemo" ni semi zisizokuwa na au zisizohitaji vitenzi. Maana kamili ya "misemo" hayahitaji kitenzi ili kueleweka ingawa inaweza kutumiwa pamoja na vitenzi. Kwa mfano, "kupigwa kalamu", "kumwaga unga", "kugonga mwamba" ni nahau lakini "lila na fila", "mdomo na pua", hii ni misemo. Walakini, kutokana na tofauti hiyo ndogo, wanafasihi wengi hupendelea kutumia maneno hayo mawili pamoja yaani "nahau na misemo".
3. Nahau na misemo ni semi zinazopunguza ukali wa maneno. Siku za leo, mataifa yote yanapigana na janga la ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI ambalo linaendelea kuangamiza watu wengi sana. UKIMWI si kama tetekuwanga au kifaduro kwani haina dawa. Kwa hiyo, ni lazima wale wenye

kiini au virusi vya ugonjwa huo watunzwe vizuri kama vile:

- kupatiwa dawa zinazowasaidia katika maisha yao na ambazo wanahitaji;
- kutofanyiwa ubaguzi wowote na kutotengwa na watu wengine;
- kutotumia kauli zinazoweza kuwafanya wadharauliwe na kadhalika.

Kuhusu kauli hizi, badala ya kusema kuwa "fulani aliweza kuvumilia" ingawa yuko katika hali mbaya ya kiafya kutokana na kuambukizwa ugonjwa wa UKIMWI, unaweza kusema kuwa "fulani anajikaza kisabuni". Kama "amekufa", unaweza kutumia tamko la "kuaga dunia". Hii ni nahau na inaeleweka kuwa inapunguza ukali wa maneno ya kwanza.

4. Nahau na misemo:

- Anga **<u>ikavaa joho jeusi</u>**: Giza ikatawala
- Usiku **<u>ukashika hatamu</u>**: Usiku ukaongoza
- Baadhi yao walisikika **<u>wakitia chumvi</u>**: Kuongeza maelezo yenye kusifu jambo kupita kiasi
- Kakangu ya **<u>kujipatia jiko</u>**: Kuoa
- Wasiwasi wa mwasi **<u>ukanivaa</u>**: ukanitawala
- Lakini **<u>nilipiga moyo konde</u>**: Kuwa jasiri
- Wengi wao **<u>walikula mwande</u>**: Kukosa ulichotumainia
- Lakini **<u>nikagonga mwamba</u>**: Kutofanikiwa
- Kwa kweli, **<u>lila na fila</u>** havitangamani: Mema na mabaya
- **<u>Niliponea katika tundu la sindano</u>**: Kuponea kwa bahati
- Maneno tamaa, pupa na papara **<u>niliyazika katika kaburi la sahau</u>**: Kutupilia mbali jambo ili kulisahau kabisa

5. Methali zote zilizotumika katika matini "Tamaa mbele mauti nyuma":

- **Mbiu ya mgambo ikilia kuna jambo**: kama kuna dalili za jambo Fulani, ni kusema kwamba bila shaka litatendeka
- **Fumbo hufumbiwa mjinga mwerevu akatambua**: Unapomwambia kitu mtu mpumbavu hawezi kutambua haraka unalolizungumzia. Lakini mwerevu anatambua upesi.

- **Aliye kando haangukiwi na mti**: Asiyehusika na jambo, madhara yake hayawezi kumfikia.
- **Tamaa mbele, mauti nyuma**: Vinyume vya hamu kubwa ya kupata kitu ni kifo. Usitamani sana kitu ili usije ukafikiwa na janga kubwa.

E. Kuzungumza

Kazi ya 159:

Kutoa muhtasari

Kazi ya 160:

Tungo ya kukamilisha	**Neno la kukamilisha**
1. Badala ya kutumia neno "kuoa", yeye alisema kuwa "alijipatia..................."	Alijipatia jiko
2. Kumezea.............kitu ni kukitamani sana	Kumezea mate
3. Anapoishi si mbali; ni pua na..............	Pua na mdomo

Kazi ya 161:

Nahau	**Maana**
1. Amewachukua wazee wake	Amewatunza vizuri wazazi wake
2. Amekuwa popo	Ni kigeugeu
3. Ana ulimi wa upanga	Ana maneno makali
4. Kufyata mkia	Kuacha kutenda jambo kufuatana na woga
5. Amepaka mafuta kwa mgongo wa chupa	Amedanganya
6. Usiwe kupe	Fanya kazi
7. Kujipalia mkaa	Kujitia matatani
8. Usiwe na mrija	Usiwanyonye wenzako

Kazi ya 162:

1. Ndugu yake alimkaribisha **shingo** upande.
2. Mdogo wangu ni **kiguu** na njia yaani mtu asiyetulia mahali pamoja.
3. Kwa **uzi** na sindano, waliweza kuboresha uzazi katika familia yao.

Kazi ya 163:

1. Tukiwa katika pilikapilika za kuyateka mafuta ya **mahonyo / bure**, jamaa fulani njorinjori, mrefu kama mlingoti na mweusi tititi kama lami aliwasha sigara
2. “Kaka yake **amemwaga unga**”: Inamaanisha kwamba “Kaka yake **amepigwa kalamu**”
3. Nami nilifanya **kwa kila namna** lakini nikagonga mwamba

F. Utafiti

Kazi ya 164:

Kila kikundi kina nahau zake /Mfano: Kuba Gashuhe: Kuwa na mkono wa birika (Yaani kuwa na tabia ya kutochangia na wengine kutokana na ubahili)

G. Mchezo

Kazi ya 165:

Kila mwanafunzi aulize swali lake / Mfano: Umevaa miwani? /Nimevaa nguo

H. Kuandika

Kazi ya 166:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Mfano: Kwa woga na wasiwasi nilikimbia mbiombio

Kazi ya 167:

Kukurukakara	za	kujinusuru	**zilianza**
Vikiri	vya	kujiokoa	vilianza
Hekaheka	za	kujiponya	zilianza

Kazi ya 168:

Kitu	**Nahau**	**Maana**
1.	Kupata kitanda	Kulazwa hospitali
2.	Kutia chumvi	Kuongeza maelezo yenye kusifu jambo kupita kiasi
3.	Kuchapa maji	Kunywa pombe nyingi

Kazi ya 169:

Kila kikundi kimetunga sentensi zake

SOMO LA 7: VITENDAWILI VYA KISWAHILI

[Uk.65..Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la saba.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kutambua vitendawili na kujadili mchango wake katika jamii</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">7</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti; -Michezo; -Kutafsiri</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kufafanua vitendawili vya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuvitumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake</td><td>-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii.
-Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.</td><td>-Elimu isiyo na ubaguzi
-Amani na maendeleo</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 170:

Kinachoonekana kwenye picha:

- Bikizee anayekaa pamoja na watoto wengi. Wanatega na kutegua vitendawili

Kazi ya 171:

Picha inaonyesha Bikizee anayekaa pamoja na watoto wengi na kutega na kutegua vitendawili. Kifungu cha habari nacho kinazungumzia kuhusu vitendawili.

A. Kusikiliza

Kazi ya 172:
Kutega sikio na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 173:
Kusoma matini mara nyingine

Kazi ya 174:
Picha inaonyesha ndege ambao wametua mtini. Jibu la kitendawili hiki "Anajenga ingawa hana mikono" ni "ndege".

Kazi ya 175:

1. Siku za leo, vipo vitendawili vingi vilivyotungwa na **watu wa vizazi** vilivyotangulia.
2. Kitendawili ni tungo fupi ambayo huwa na **swali wazi** yaani swali linaloulizwa kwa kutumia lugha ya mafumbo.
3. Kujibu kunahitaji ujuzi mkubwa kulingana na tamaduni **za mazingira ya jamii** husika.

Kazi ya 176:
Kusoma kwa sauti na ufasaha

C. Msamiati

Kazi ya 177:
Kizibao: Vazi kama koti fupi lisilo na mikono
Dema: Mtego wa samaki uliofumwa kwa matete au vijiti
Chane: Shada moja la mkungu wa ndizi (kundi dogo la ndizi zinazojifungia kwenye fundo moja)
Popoo: Tunda gumu lenye umbo la duara lililofunikwa na makumbi kama vile nazi, ambalo hukatwa vipande vyembamba na kutafunwa pamoja na tambuu

Kazi ya 178:

Kila kikundi kimetunga sentensi zake

Kazi ya 179:

Kila kikundi kimetunga sentensi zake

Kazi ya 180:

1. Nimepiga mbizi nikaibuka nikiwa na mvi/
2. Nyumba yangu haina mlango /

Kazi ya 181:

1. Nimesimika moja nikaezeka /

2. Saa yangu kila siku hutembea, ikisimama haitengenezeki tena /

3. Mifugo ya babu imetafuna ukuta /

Kazi ya 182:

1. Popoo;
2. Kisogo;
3. Kitendawili.

Kazi ya 183:

1. Wanyarwanda wengi wana mwamko wa kutumia mashine iitwayo **kompyuta** na intaneti.
2. Kutegua kitendawili huhitaji kukumbuka kitendawili ambacho kimetolewa, kufikiri kuhusu **mazingira** yake na kujaribu kupata jibu.

3. Katika siku zilizopita, vitendawili vilitumiwa kama njia ya kuwafanya watoto wangojee na kuvumilia mpaka **chakula** kiwe tayari.

Kazi ya 184:

Kauli	Methali	Kitendawili
1. Huzitoa zikarudi		X
2. Dunia hadaa na walimwengu shujaa	X	
3. Ninacho lakini sikitumii		X
4. Mkufu wangu mrefu unatembea	X	

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 185:

1. Vitendawili hukuza uwezo wa kufikiria na kukumbuka. Kutegua kitendawili huhitaji kukumbuka kitendawili ambacho kimetolewa, kufikiri kuhusu mazingira yake na kujaribu kupata jibu. Katika shughuli hii, mteguaji huwaza sana kuhusu mazingira hayo na kulinganisha majibu mbalimbali yanayoweza kutolewa. Hii ni namna moja ya kukuza uwezo wake wa kukumbuka na kufikiria.
2. "Vitendawili hutegwa kwa njia ya uchangamfu na ushindani". Vitendawili huzingatia mfumo wa kutega (yaani kuuliza swali) na kutegua (au kujibu swali). Mtegaji na mteguaji hutii utaratibu ufuatao:

- Mtegaji : Kitendawili!
- Mteguaji : Tega!
- Mtegaji : (Anatoa kitendawili chake yaani "kutega kitendawili").
  Mfano : Nimeanika mpunga wangu juani lakini kulipopambazuka sikuuona
- Mteguaji : (Anatoa jibu yaani "kutegua kitendawili").
  Jibu : Nyota

Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji huitisha apewe mji / zawadi na kisha atoe jibu. Anapopewa anachotaka ndipo anakubali kutoa jibu. Hapa, inaonekana wazi kwamba vitendawili hutegwa kwa njia ya

kufurahisha yaani uchangamfu na njia ya kupima ujuzi na uwezo wa kufikiri wa mtu yaani ushindani.

3. Kuna tofauti kati ya vitendawili na mafumbo kuhusu namna michezo hiyo inavyochezwa.

   Kitendawili ni tungo fupi ambayo huwa na swali wazi yaani swali linaloulizwa kwa kutumia lugha ya mafumbo. Mafumbo hayo ndiyo yanayoufanya utanzu huu uwe wa sanaa ya hali ya juu.

   Majibu hutolewa kwa makusudi ya kupima ufahamu wa hadhira kuhusu mazingira yake. Kujibu kunahitaji ujuzi mkubwa kulingana na tamaduni za mazingira ya jamii husika. Mtu hujibu kiufundi kwa kuzingatia utaratibu wa kuvutia.

   Mtegaji na mteguaji hutii utaratibu ufuatao:

- Mtegaji : Kitendawili!
- Mteguaji : Tega!
- Mtegaji : (Anatoa kitendawili chake yaani "kutega kitendawili").
  Mfano : Nimeanika mpunga wangu juani lakini kulipopambazuka sikuuona
- Mteguaji : (Anatoa jibu yaani "kutegua kitendawili").
  Jibu : Nyota

Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji huitisha apewe mji / zawadi na kisha atoe jibu. Anapopewa anachotaka ndipo anakubali kutoa jibu.

Kuna kipengele kingine cha fasihi simulizi kinachofanana kwa kiasi na vitendawili lakini chenye utaratibu wake wa kipekee. Kipengele hicho ni "**mafumbo**". Mafumbo ni kauli zinazoeleza jambo kwa njia fiche yaani isiyo wazi. Msimulizi anatoa fumbo lake na kazi ya wasikilizaji ni kulifumbua.

Katika mchezo huu wa ushindani wa mafumbo, msimulizi anasema “Fumbo mfumbie mjinga”. Msikilizaji anajibu “Mwerevu hiling’amua” na kufumbua jambo linalozungumziwa. Mifano ya mafumbo na ufumbuzi wake:

Mimi na ndugu yangu tulinunua fahali mmoja kutoka sokoni. Baada ya mwaka mmoja alijifungua ndama wawili. Je, kila mtu alipata wangapi? / [Ufumbuzi: Fahali hajifungui].

4. Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji huitisha apewe mji / zawadi na kisha atoe jibu. Anapopewa anachotaka ndipo anakubali kutoa jibu.
5. Dhima ya vitendawili katika jamii:

   Vitendawili:

- Huburudisha watu;
- Huunganisha jamii;
- Huhamasisha watu kuhusu mazingira yao;
- Hukuza uwezo wa kufikiria na kukumbuka;
- Hukuza na kuhifadhi amali na tamaduni za jamii;
- Vilitumika kwa muda mrefu kupitisha wakati na kuwafanya watoto wasilale mapema kabla ya chakula kuwa tayari.

6. “Vitendawili ni kipengele cha masimulizi”. Hapana. Vitendawili ni kipengele cha semi.

Kazi ya 186:
Vidokezi:

- Huburudisha watu.
- Huunganisha jamii.
- Huhamasisha watu kuhusu mazingira yao.
- Hukuza uwezo wa kufikiria na kukumbuka.
- Hukuza na kuhifadhi amali na tamaduni za jamii.

E. Kuzungumza

Kazi ya 187:

Kutoa muhtasari

Kazi ya 188:

Kitendo	Jina
1. Kutega kitendawili	Mtegaji
2. Kutegua kitendawili	Mteguaji

Kazi ya 189:

1. Askari mlangoni / Kufuri
2. Mhuni wa ulimwengu / Nyuki
3. Mfalme katoa jicho jekundu / Jua linapochomoza
4. Nanywa supu nyama naitupa / Muwa
5. Mzungu anachungulia dirishani / Kamasi

Kazi ya 190:

1. Pana visu vingi lakini mpini mmoja tu / **Chane ya ndizi**
2. Ng'ombe wangu huchungiwa mlimani / **Chawa**.
3. Mkufu wangu mrefu unatembea / **Siafu**.
4. Hazikauki umande / **Pua za mbwa**.

Kazi ya 191:

1. Kuna kipengele kingine cha fasihi simulizi kinachofanana kwa kiasi na vitendawili lakini chenye	muundo wake usio wa kawaida
2. Hali hii hudhihirisha kuwa tamaduni za vizazi vya zamani zilitufikia kupitia vitendawili kwa sababu utanzu huu	huwaunganisha pamoja wattu wengi
3. Kwa kawaida, jioni ni wakati mzuri wa kupumzika kwa watu mbalimbali baada ya	shughuli mbalimbali za mchana

F. Mchezo

Kazi ya 192:

Kila mwanafunzi ana swali lake

Kazi ya 193:

Upande wa kushoto-kulia:

A/1: Ushoroba;

D/1: Kababu;

F/1: Masika;

H/2: Injili.

Upande wa juu-chini:

1/A: Uhakimu;

2/A: Samawari;

5/A: Rumbi;

7/C: Goigoi;

8/A: Ajuza.

G. Utafiti

Kazi ya 194:

Kila kundi lina vitendawili vyake

H. Tafsiri

Kazi ya 195:

1. Nshinze umwe ndasakara / Igihumyo (icyobo) // **Nimesimika moja nikaezeka (Uyoga)**
2. Mugongo mugari mpekera abana / Ubuririri // **Mama nieleke (Kitanda)**
3. Gitimba araguye n'ingabo ze / Igitoki n'amakoma // **Mshikeni mzee anaanguka na ndevu zake (Mgomba na mkungu unapokatwa na kuanguka)**
4. Karakurizaga karakurutaga wa duri we! / Akanyarirajisho // **Anakuliza anakuzidi umri Mkubwa we! (Mdudu jichoni)**

I. Kuandika

Kazi ya 196:

1. Nimesimika moja nikaezeka / Uyoga
2. Mama nieleke / Kitanda
3. Mwanangu hulia msituni / jembe

Kazi ya 197:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 198:

Vitendawili	huburudisha	watu
	huunganisha	jamii
	huhamasisha	watu

Kazi ya 199:

Kila jozi ina aya yake

Kazi ya 200:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. Walipofika karibu na mto, iliwabidi wote kuvuka kwenda ng'ambo	kutokana na mazingira mapya ya jamii husika
2. Vilevile, vipo vitendawili vya kisasa vinavyoundwa	apewe mji / zawadi na kisha atoe jibu
3. Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji huitisha	lakini hawakuwa na mtumbwi wala daraja la kuvukia

SOMO LA 8: USHAIRI WA KISWAHILI KATIKA FASIHI SIMULIZI

[Uk. 77.Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la nane.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kutambua mashairi na kujadili mchango wake katika jamii
Vipindi:	8
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Kucheka; Mdahalo
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kufafanua mashairi ya fasihi simulizi ya Kiswahili na kuyatumia kama sanaa ya kuiendeleza jamii au nchi yake	-Kuheshimu na kuhifadhi mila na desturi za jamii. -Kuitathmini fasihi na kuonyesha hamu ya kuwa msanii.	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI -Usawa wa jinsia -Kutunza mazingira

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 201:

Tunaona:

- Maandishi “Mashairi ya watoto”;
- Mume anakaa pamoja na watoto na mke wake wanaongea kuhusu mashairi.

Kazi ya 202:

Picha inahusu “mashairi” na habari yenyewe inazungumzia kuhusu “mashairi”

A. Kusikiliza

Kazi ya 203:

Kusikiliza jinsi anavyosoma na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 204:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 205:

Bwana huyu anajigamba. Majigambo ni mojawapo kati ya mashairi ya Kiswahili. Habari yetu nayo inazungumzia kuhusu mashairi.

Kazi ya 206:

1. Kwa kawaida, mashairi hutungwa kwa lugha nzito, lugha ya **<u>ishara na mafumbo</u>** inayoeleweka na wanajamii wanaohusika.
2. Wanafasihi wengi wanaamini kuwa ushairi huo ni zao la jamii ya Waswahili lililokuwepo **<u>tangu karne ya pili</u>** Baada ya Kristo (BK).
3. Mtu hujisifu kutokana na matendo yake ili wengine wamwogope na wamheshimu kwa **<u>ujasiri</u>** wake.

Kazi ya 207:

- Kusoma ubeti;
- Katika ubeti huu, burudani tunayoipata ni kichekesho juu ya kupumbazwa kwa mtoto wa tajiri kwani shairi hili ni la watoto na linalenga kuburudisha, kufurahisha na kuchekesha hadhira.

C. Msamiati

Kazi ya 208:

Muwala: Uwiano wa vipengele vya kisanaa na maudhui katika ushairi

Ustaarabu: Hali ya kustaarabika au kuwa na vitendo, tabia na mwenendo unaolingana na maadili ya jamii inayohusika

Sime: Kisu kikubwa chenye makali pande zote mbili

Kazi ya 209:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 210:

1. Mashairi **waadhi / nyaadhi** hutoa maonyo kuhusu nasaha njema.
2. Walinzi wa Mbuga ya Wanyama ya Akagera walilikimbiza kundi la **majangili** kumi.

Kazi ya 211:

Maneno	**Kikundi cha shughuli za kijamii ambamo mashairi huweza kutungwa**	**Kikundi cha mambo mengine**
Jando Wanafasihi Mshairi Unyago Msiba Uyoga harusi	Jando Unyago Msiba Harusi	Wanafasihi Mshairi Uyoga

Kazi ya 212:

1. Gonyau // **Unyago**
2. Ngimalija // **Majangili**
3. Kumiki // **Mikuki**
4. Omwekele // **Mwelekeo**

Kazi ya 213:

Mfano:

Elimu ndio ufunguo, katika maisha yetu,
Wenyewe si mshang'ao, kumbabaisha mtu,
Kama hukugusa bao, bado una thamani tu,
Lakini taabu kwako, zitakuwa haziishi.
Mambo mengi duniani, huongozwa na elimu,
Kama gogo asilani, nyenzo kwake yalazimu,

Kama uti mgongoni, elimu kitu muhimu,
Hewani hata majini, elimu kitu lazima.

Kurusha eropleni, mwanadamu ameweza,
Kavumbua na miwani, macho yake kugeuza,
Akiwemo mitamboni, sayari huqeza kuza,
Elimu hazina safi, mwizi hawezi kuiba.

(Benjamin Nashon Magawi)

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 214:

1. Shairi ni mtungo wa kisanaa wenye mpangilio maalumu wa lugha ya mkato katika usemi, maandishi au wimbo. Mtungo huo unaeleza wazo au mawazo, hisi au tukio juu ya maisha. Hufuata utaratibu wa urari na muwala maalumu unaoheshimu na kuzingatia kanuni za utunzi wa shairi unaohusika. Muundo maalumu ndio unaoletea shairi utamu unaotakiwa.

   Ushairi ni kazi au namna ya kutunga mashairi na kipengele chenyewe kinachoundwa na mashairi.

2. Mashairi ya Kiswahili ya mwanzoni (kabla ya karne ya pili BK) hayakuwa na utaratibu wa vina, mizani na beti kama ilivyo katika mashairi ya kisasa. Mashairi ya siku hizo yalifanana sana na nyimbo kwani ndizo zilizokuwa chimbuko lake.
3. Kutokana na kazi alizokuwa akifanya, binadamu alianza kutunga maneno na sauti za muziki zilizokuwa zikifuata mapigo ya kazi. Wimbo wa kazi ukawa ndio utanzu wa fasihi wa mwanzo. Polepole, ushairi wa Kiswahili ulianzishwa kwa kuiga mapigo ya nyimbo.
4. Mabadiliko mengi ya kimaudhui yalifanyika wakati wa majilio ya Waarabu sehemu za pwani ya Afrika ya Mashariki.
5. Mashairi ya Waarabu yalikuwa na beti, mizani, vina na maudhui ya kidini.

Kazi ya 215:

Kila kundi lina kazi yake

Kazi ya 216:

1. Mashairi huweza pia **<u>kuliwaza</u>** mtu wakati wa majonzi.
2. Tendo la **<u>kuhamasisha</u>** wanajamii hufanyika katika shughuli mbalimbali.
3. Ushairi simulizi wa Kiswahili kama utungo unaotumia lugha ya Kiswahili hueleza maisha ya Waswahili yaani **<u>wenyeji na watumiaji</u>** wa lugha hiyo

E. Kuzungumza

Kazi ya 217:

Kutoa muhtasari

Kazi ya 218:

<table>
<tr><td>Kusaidia</td><td>kuelimisha</td><td>hadhira</td><td rowspan="5">ni mojawapo kati ya dhima za ushairi wa Kiswahili</td></tr>
<tr><td>Kusaidia</td><td>kukuza</td><td>kipawa</td></tr>
<tr><td>Kusaidia</td><td>kudumiasha</td><td>utamaduni</td></tr>
<tr><td>Kusaidia</td><td>kuburudisha</td><td>hadhira</td></tr>
<tr><td>Kusaidia</td><td>kuelimisha</td><td>jamii</td></tr>
</table>

Kazi ya 219:

Kueleza na kushughulikia msamiati

Kazi ya 220:

1. Mashairi yaliyokuwa yakitungwa enzi hizo hayakuwa	**kama haya ya kisasa**
2. **Nyimbo**	hugawanyika katika makundi mbalimbali
3. Muundo maalumu ndio unaoletea shairi	**mvuto usio wa kawaida**

F. Mdahalo

Kazi ya 221:
Kila kundi lina maoni yake

G. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 222:
Kuwaambia kichekesho kingine

H. Kuandika

Kazi ya 223:
Kila mwanafunzi ametunga shairi lake

Kazi ya 224:
Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 225:
"Mti unaponyauka,
Nasi nazo hukauka.
Nchi kavu huwa uchi,
Nyika huwa kame.
Ukame ukamatanapo,
Viumbe hustaajabustaajabu.
Hulia bila ufanisi,
Maskini,
Kufa ni lazima.

Kazi ya 226:

Mashairi	**ya**	simango	**ni**	**mojawapo kati ya vipera vya ushairi wa Kiswahili**
Mashairi	ya	waadhi	ni	
		majigambo		
		....		

Kazi ya 227:

Wazo kuu ni "kuwahamasisha wanawake kujikomboa

SOMO LA 9: KUAINISHA SENTENSI ZA KISWAHILI

[Uk. .86 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la tisa.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kubainisha aina za sentensi za Kiswahili	
Vipindi:	7	
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -sarufi na matumizi ya lugha; -Tathmini kuhusu sura	
Tathmini:	Tathmini endelezi na upimaji wa kiujumla	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuzingatia aina za sentensi za Kiswahili	-Kufurahia kujua kuainisha sentensi za Kiswahili	-Kutunza mazingira -Uzalishajimali

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 228:

Tunaona:

- Panya anayesema “Ng’ombe wangu,...”;
- Wachungaji ng;ombe na ng;ombe wao.

Kazi ya 229:

Kutokana na picha na kifungu cha habari, wamekwenda kuwachukua ng’ombe waliokuwa wamefungwa na panya. Panya anawakatalia kuwachukua.

Kazi ya 230:

Picha inatuonyesha wachungaji ng'ombe na ng'ombe wao pamoja na panya. Na katika kifungu cha habari linalozungumziwa ni panya aliyefunga ng'ombe wa Mfalme na kukatalia wachungaji wake kuwarudisha kwa Mfalme.

A. Kusikiliza

Kazi ya 231:

Kusikiliza kwa makini na kuyazingatia mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 232:

Kusoma habari mara nyingine

Kazi ya 233:

Picha inatuonyesha mbwa anayezungumza na Mfalme. Ng'ombe wa Mfalme walipofungwa na panya na kukataliwa kurudishwa nyumbani, mbwa ndiye aliyekubalia Mfalme kuwarudisha ng'ombe wao kutoka kwa panya. Mbwa na Mfalme wanazungumzia jambo hilo.

Kazi ya 234:

1. MFALME aliamua **kwenda nyumbani** kwa Mheshimiwa PANYA ili aulize yaliyotokea.
2. Heri kwenu mnaoishi pamoja na ng'ombe wanaojichunga na kujirudisha wenyewe **zizini**.
3. Wachungaji waliposikia hivyo, **walighairi** na kukimbia bila kuangalia nyuma
4. Ni kweli kuwa ng'ombe hawa wanajichunga na kujirudisha wenyewe zizini lakini **siyo bila sababu**.

Kazi ya 235:

Nchi aliyoitawala	Jina la mfalme unalolijua
Rwanda	Kigeli IV Rwabugili Yuhi III Musinga
Burundi	MwambutsaI Ntare IV Rugamba Mwezi IV Gisabo
Uganda	Kabaka Mwenga Edward Mutesa II
Swazi	Mswati III Sobhuza II Dzeliwe Dlamini IV Ngwane V

C. Msamiati

Kazi ya 236:

Zizi: Aina ya boma au ua lililojengwa maalumu kwa kufugia mifugo kama vile ng'ombe, mbuzi, punda, na kadhalika

Kwenda shoti: Kwenda mbio

Fahali: Ng'ombe dume

Kazi ya 237:

Kila jozi ina sentensi zake

Kazi ya 238:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 239:

1. Mtu mwenye **woga** hawezi kumwua nyoka.
2. Nchini Rwanda, ng'ombe huchungiwa **zizini** ili kutimiza ombi la serikali.
3. Nilipopata **shoti** ya faranga elfu hamsini, ndipo niliamua kumwajiri wa kampuni.

Kazi ya 240:

- Kidole cha gumba ;
- Kidole cha shahada ;
- Kidole cha kati ;
- Idole cha pete ;
- Kidole cha mwisho

Kazi ya 241:

Neno	**Neno lenye maana sawa na lile**	**Kinyume cha neno lile**
1. Mbio 2. Kunenepa	**Kasi** **Kuwanda**	**Pole** **Kukonda**

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 242:

1. Habari hii ni hadithi simulizi ambayo ni ngano kwa sababu wahusika wake ni wanyama na binadamu.

2. Jambo lililosababisha mawasiliano kati ya MFALME na MBWA wake ni kitendo cha panya cha kuwafungia zizini kwake ng'ombe wa Mfalme walipoyavamia na kuyaharibu mashamba ya KABEBA.

3. Ili wachungaji na MFALME wasije wakawachukua ng'ombe wake, Mheshimiwa PANYA aliwafungia zizini na kutisha wachungaji kila mara walipojaribu kuja kuwachukua ng'ombe wa Mfalme. Maneno ya kuwatisha yalikuwa haya "Ni kweli kuwa ng'ombe hawa wanajichunga na kujirudisha wenyewe zizini lakini siyo bila sababu. Ng'ombe hawa wanatoka kwa BUCA BUCACANYA. Mheshimiwa huyu ni Bwana Mwenda-mbio na Mwenda-pole-na-taratibu, Bwana Mkubwa wa juu mbinguni ambaye anaweza kuwakata, bila kusita, vidole vyenu vidogo ambavyo vingetawanyika ardhini, Bwana ambaye angewapakulia ugali ambao kila anayekula kufumba na kufumbua ungemnenepesha".

4. MBWA alipowarudisha ng'ombe wa Mfalme, MFALME alimfanyia sikukuu MBWA wake kwa kutimiza ahadi yake na kumchinjia ndama dume.
5. "Kuwa na mkuki siyo kuwa na nguvu". Kauli hii inamaanisha kuwa kuwa na uwezo wa kujilinda siyo kushinda. Ni kusema kwamba wachungaji wa ng'ombe wa Mfalme walikuwa na mikuki na silaha nyingine za kutumia ili kujilinda na kupigania ng'ombe wa Mfalme lakini PANYA hakuwa na kitu chochote. Walakini, walipokuja kuwachukua ng'ombe hao, PANYA aliwatisha kwa kutumia ulimi wake tu na kuweza kuwakimbiza. Jambo hili linaonyesha kwamba kuwa na silaha siyo kushinda.

E. Kuzungumza

Kazi ya 243:

Kuwaambia yaliyomo katika matini

Kazi ya 244:

1. Mimi binafsi nitafanya jitihada ya **kuwarudisha ng'ombe wako**.
2. Lakini, badala ya Bwana MBWA kuogopa na kwenda zake, **akafanya hatua moja mbele**.
3. Kufuatana na jambo hilo, Mheshimiwa Panya alikuwa **amewafungia nyumbani kwake**.
4. Basi ndipo MBWA aliichukua fimbo ya wachungaji na **kuwarejesha ng'ombe katika maskani ya MFALME**.

Kazi ya 245:

1. MFALME kusikia hivyo	alifoka kwa hasira.
2. Watumwa wa Mfalme	waliamua kwenda moja kwa moja hadi nyumbani kwake
3. MBWA alipomwamkia mara ya tatu,	Mheshimiwa PANYA aliruka na kumkaba shingo.

F. Sarufi na matumizi ya lugha

Kazi ya 246:

- Ng'ombe wa Mfalme waliyavamia mashamba ya KABEBA. // **Sentensi sahili**
- Ng'ombe hawa ni mali ya BUCA BUCACANYA. // **Sentensi sahili**
- MFALME aliamua kwenda nyumbani kwa Mheshimiwa Panya ili aulize yaliyotokea. // **Sentensi changamano**

Linganisha mifano hiyo ya kwanza na sentensi hizi zifuatazo:

- Mimi ninaona ua. // **Tungo tata**
- Kalisa amekanyaga mtoto. // **Tungo tata**
- Mtoto anakuja hapa. // **Tungo nyoofu**

Kazi ya 247:

Mimi ninaona ua:

- "Ua" yaani sehemu ya mmea inayochanua, aghalabu huwa ndiyo sehemu ya uzazi ya mmea;
- "Ua" yaani mzunguko au boma lililofanywa kwa miti, mabati, makuti,... aghalabu huwa nyuma ya nyumba

Kalisa amekanyaga mtoto:

- "Mtoto" yaani kiumbe kinachozaliwa na mtu;
- "Mtoto" yaani kisanduku kidogo kinachoingizwa katika kabati (mtoto wa meza).

Ni kusema kuwa tungo hizi zinatatanisha kutokana na maana yake.

Kazi ya 248:

Kutafuta aina za sentensi

Kazi ya 249:

S=Sentensi sahili

ST=Sentensi tegemezi

Kazi ya 250:

Kwa kawaida, sentensi huwa na maana moja tu na wazi. Sentensi hiyo huitwa "**sentensi / tungo nyoofu**".

Mfano: Mama analima shamba

Lakini, sentensi inaweza kuwa na maana zaidi ya moja (maana zisipo wazi kabisa). Sentensi hii inaweza kueleweka hivi na vile na kila maana ikawa sahihi katika mazingira yake. Kutokana na utata huo, inaitwa "**sentensi / tungo tata**".

Mifano:

[Hakuna maua!] Mfano huu unaweza kuwa na maana ya "maua" kama "sehemu ya mmea inayochanua" au "hakuna faida". Huo ndio utata unaojitokeza.

Kazi ya 251:

1. Ng'ombe wa Mfalme waliyavamia mashamba ya KABEBA.
   S
2. Kalisa amekanyaga mtoto.
   S
3. PANYA aliruka na kuingia ndani ya nyumba yake.
   S U S
4. MFALME aliamua kwenda nyumbani kwa Mheshimiwa Panya ili aulize yaliyotokea.
   S U ST
5. Tulikuwepo alipoingia hospitalini.
   S ST

Kazi ya 252:

1. Dada amemeza vidonge vingi sana.
   N T N V E
2. Mwalimu anafundisha Kiswahili na wanafunzi wanaandika maelezo yake.
   N T N U N T N V

Kazi ya 253:

1. Sentensi isiyojitosheleza kimaana na kutegemea sentensi nyingine ili kuleta taarifa kamili huitwa sentensi **tegemezi**.

2. Sentensi ambayo inajengwa na kitenzi kimoja na kujitosheleza kimaana huitwa sentensi **sahili**.
3. Sentensi ambazo huwa na virejeshi vyenye dhana za masharti ambayo yamejikita katika mofimu za -nge, -ngeli- na -ngali- huitwa sentensi **shurutia**.

Kazi ya 254:

Kulinganisha majibu na maelezo

G. Kuandika

Kazi ya 255:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 256:

"Alikuwa na nia ya kuwauza ili kuboresha kazi zake za uzalishajimali". Kauli hii inalenga kuzalisha mali na kauli inayosomeka kwenye picha inaunga mkono hiyo ya kwanza kwani inasema, "Wekeza pesa yako, kuza mtaji na upate faida kubwa".

Kazi ya 257:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. Wachungaji walijitahidi kuwatafuta ng'ombe hao	kama walivyokuwa wamefanya wengine
2. Alipofika huko, alimwamkia	moja kwa moja hadi nyumbani kwa KABEBA
3. Naye MFALME alimfanyia sikukuu MBWA wake	lakini hawakuwaona
4. Wachungaji waliposikia habari hiyo, waliamua kwenda	kwa kutimiza ahadi yake

TATHMINI KUHUSU SURA YA KWANZA

Kazi ya 258:

Kusoma maswali na kutoa majibu:

1. Fasihi simulizi ni hazina ya kazi za kubuni za sanaa inayotumia lugha yaani maneno kama njia ya kuwasilisha mambo yake

2. "Nadharia ya msambao": Waasisi wa nadharia hii niJacob na Wilhem Grimm. Baadaye mawazo yao yaliendelezwa na Maxmuller na Mmarekani Stere Thomson. Licha ya tofauti ndogondogo, wataalamu wa nadharia hii wanaamini kwamba chimbuko la fasihi simulizi ni moja lakini kutokana na maingiliano ya kijamii, fasihi simulizi ilisambaa hasa kutoka jamii zilizostaarabika (Ulaya) kuja katika jamii zisizostaarabika (Afrika). Baadhi yao walisema kuwa hadithi simulizi zilisambazwa na makundi ya wahamiaji kutoka India na kufika huko Magharibi kwa njia ya msambao.

3. Mdhamini ndiye anayeainisha nyanja za kufanyia utafiti, aula za utafiti na watafiti wenyewe. Ndiye anayetoa fedha na nyenzo za utafiti na kupokea matokeo ya utafiti. Kwa hiyo, mtafiti analazimishwa kuwa karagosi wa mdhamini na matokeo ya utafiti yataathiriwa na mawazo ya mdhamini.

4. (Kila mwanafunzi atatunga shairi lake).

5. Toa maana ya semi fupi hizi:

- Kuponda raha: Kuishi kwa furaha na amani
- Kuona cha mtemakuni: Kupata mateso
- Jogoo la shamba haliwiki mjini: Yeyote aliye ugenini inampasa kufanya mambo kwa tahadhari ili kulingana na mazingira ya hapo

- Uchungu wa mwana aujuaye mzazi: Mwenye kuthamini kitu chochote kile ni yule mwenye kitu hicho kwani ndiye aliyetaabika katika kukitafuta na kukipata

6. Tegua vitendawili hivi:

- Hazikauki umande // **Pua za mbwa**
- Mtoto ana ndevu mzazi hana // **Hindi**

Kuainisha sentensi:

1. Tungepata bomba za kutosha, tungekunywa maji safi. **(Sentensi shurutia)**
   SSH
2. Wanyarwanda walifurahi waliposikia serikali yao imeunda mikakati thabiti ya
   S **ST** **S**
   kutunza mazingira. **(Sentensi changamano)**

3. Viongozi wote ulimwenguni ni watumwa wa raia. **(Sentensi sahili)**
   s
4. Wanafunzi hawa wakisoma kwa bidii watafaulu mtihani wa taifa.
   SSH **S**
   (Sentensi shurutia)
5. Walioshindwa si wanafunzi wa shule yetu. **(Sentensi changamano)**
   ST **S**
6. Walimu wetu wasingalikuwa na muda wa kutosha wasingaliweza kutusaidia katika
   SSH **SSH**
   kazizetu. **(Sentensi shurutia)**

SURA YA 2: FANI NA MAUDHUI KATIKA FASIHI SIMULIZI YA KISWAHILI

Sura hii inaundwa na vipengele vinne vinavyohusiana na muhtasari, fani na maudhui. Kipengele cha kwanza kinahusu Muhtasari au ufupisho wa habari na mbinu mbalimbali zinazotumiwa ili uwe mzuri. Kipengele cha pili kinashughulikia maudhui katika uchambuzi wa hadithi yaani mambo mbalimbali ambayo yanatiliwa mkazo katika uchambuzi huo. Kipengele cha tatu kinatoa maelezo kuhusu fani katika uchambuzi wa hadithi na kutoa orodha ya mambo yanayoshughulikiwa katika uchambuzi huo. Kipengele cha mwisho kinaundwa na mfano wa uchambuzi uliotolewa kwa kuzingatia fani na maudhui yaani uchambuzi wa kina.

MAANDALIO YA SOMO

Mfano wa maandalio ya masomo kuhusu sura hii ni huu ufuatao:

MAANDALIO YA SOMO							
Shule:				**Jina la mwalimu:**			
Muhula wa	**Tarehe**	**Somo**	**Kidato cha**	**Sura ya**	**Somo la**	**Muda**	**Idadi ya wana-funzi**
Kwanza	20/04/2016	Kiswahili	Tano	pili	1 kwa 10	Dakika 80	30
Makundi ya wanafunzi wenye matatizo ya kielimu na idadi yao: 1. Wanafunzi wenye matatizo ya kusikia: 2 2. Wanafunzi wenye kipaji cha hali ya juu: 4							
Mada kuu:	Uhakiki na uwasilishaji katika fasihi simulizi						
Mada ndogo:	Fani na maudhui katika fasihi simulizi ya Kiswahili						
Uwezo unao-hitajiwa katika mada:	Mwishoni mwa sura hii, mwanafunzi ataweza: • Kusikiliza, kusoma, kwandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili.						
Kichwa cha somo	Uhakiki katika fasihi simulizi na vipengele vyake						
Uwezo unao-hitajiwa katika somo	Mwishoni mwa somo hili, mwanafunzi ataweza: • Kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa tanzu mbalimbali za fasihi simulizi.						
Mahali pa kufundishia	Darasani						

Malengo ya kuji-funza (Ni lazima yaz-ingatiwe mahitaji ya wanafunzi)	**Maarifa na ufahamu:** • Kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi ; • Kuonyesha uwezo wa kuwasilisha mada inayohusiana na uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi; • Kuelezea hadharani maoni yake kuhusu utanzu wa fasihi simulizi aliousoma au kuusikiliza darasani kwa kueleza alichofurahia, aichochukia, alichojifunza na kadhalika; • Kukumbuka mambo muhimu ya muundo wa sentensi ya Kiswahili. Stadi: • Kutumia vipengele vya fani na maudhui katika kuhakiki tanzu mbalimbali za fasihi simulizi. • Kutathmini ubora wa utanzu wa fasihi simulizi kwa kuzingatia fani na maudhui; • Kuwasilisha mbele ya darasa uchambuzi wa utanzu wowote wa fasihi simulizi; • Kulinganisha utanzu mmoja na utanzu mwingine kwa kueleza kufanana na kutofautiana katika vipengele vya fani na maudhui; • Kujadili matumizi ya lugha hususan tamathali za usemi zinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi kama vile masimulizi na mazungumzo; • Kuchambua sentensi za Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake. Maadili na mwenendo: • Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi; • Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mwingine bila ugomvi wowote; • Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika utanzu ulioshughulikiwa; • Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.
Vifaa vitakavyo-tumiwa	Vitabu vya fasihi, magazeti, kazi za sanaa zilizorikodiwa, mtandao wa intaneti, ubao, chaki, kalamu na kifutio
Vitabu vitaka-vyotumiwa	Kitabu cha Mwanafunzi Mwongozo wa Mwalimu Vitabu vingine vinavyohusu uhakiki, utoaji wa maoni binafsi na utoaji wa mhadhara.

Muda na hatua	Mbinu za kufundishia na kujifunzia Kwa kupitia kazi za kutafakari picha, kusikiliza, kusoma, kuzungumza, kujadili na kuandika katika makundi au jozi au kwa mwanafunzi peke yake au michezo, wanafunzi wataweza kuelewa vizuri fasihi ya Kiswahili, kusoma kazi mbalimbali za fasihi na kuwaambia wengine yale ambayo ameyasoma.		Maarifa pamoja na Masuala mtambuka
	Wajibu wa mwalimu	Wajibu wa mwanafunzi	
Utangulizi **[Dakika 8=10%]**	-Fuata maagizo yaliyotolewa katika Kitabu cha Mwanafunzi kama vile kuwaweka wanafunzi katika jozi au makundi mengine, kumpa mwanafunzi peke yake nafasi ya kujibu na kadhalika; -Waache wanafunzi watoe maoni yao kuhusu picha iliyotumiwa; -Wape wanafunzi dakika za kutosha za kuitafakari picha husika; -Waulize wanafunzi wanachokiona kwenye picha iliyotumiwa. -Waongoze katika kutoa maoni yao; -Baada ya kutoa maoni yao, tambulisha somo husika la leo ambalo ni "Mazingira ya hospitali, vifaa na wafanyakazi".	-Wafuate maagizo yaliyotolewa katika Kitabu chao kama vile kujigawa katika jozi au makundi mengine, kila mwanafunzi kujibu maswali peke yake na kadhalika; -Waitafakari picha kwa makini; -Watoe maoni yao kwa sauti kuhusu picha iliyotumiwa.	Maarifa: - Kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi ; Kuonyesha uwezo wa kuwasilisha mada inayohusiana na uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi; Kuelezea hadharani maoni yake kuhusu utanzu wa fasihi simulizi aliousoma au kuusikiliza darasani kwa kueleza alichofurahia, aichochukia, alichojifunza na kadhalika; Kukumbuka mambo muhimu ya muundo wa sentensi ya Kiswahili Stadi: - Kutumia vipengele vya fani na maudhui katika kuhakiki tanzu mbalimbali za fasihi simulizi; Kutathmini ubora wa utanzu wa fasihi simulizi kwa kuzingatia fani na maudhui; Kuwasilisha mbele ya darasa uchambuzi wa utanzu wowote wa fasihi simulizi; Kulinganisha utanzu mmoja na utanzu mwingine kwa kueleza kufanana na kutofautiana katika vipengele vya fani na maudhui; Kujadili matumizi ya lugha hususan tamathali za usemi zinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi kama vile masimulizi na mazungumzo; Kuchambua sentensi za Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake

Upeo **[Dakika 60=75%]**	-Waambie wanafunzi wengine wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Baada ya kukisoma kifungu cha habari, wanafunzi wahusishe yaliyomo na ujumbe unaotolewa na picha ile; -Mwambie mwanafunzi mmoja asimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzake yale ambayo ameyasoma. -Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa na kutoa majibu yao; -Jadiliana na wanafunzi kuhusu majibu yao au matokeo ya kazi wanazozifanya.	-Wasome kifungu cha habari kwa sauti; -Wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Waige matamshi sahihi ya maneno mbalimbali na kiimbo kinachofaa; -Wahusishe yaliyomo katika kifungu cha habari na ujumbe wa picha iliyotolewa; -Wasimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzao yale ambayo wameyasoma; -Wafanye kazi mbalimbali zilizopangwa; -Wajadiliane na wenzao kuhusu majibu ambayo wameyapata au matokeo ya kazi ambazo wamefanya na kuyalinganisha majibu yote yaliyotolewa.	Maadili na mwenendo mwema: - Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi; Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mwingine bila ugomvi wowote; Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika utanzu ulioshughulikiwa; Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika. Masuala mtambuka yanayoshughulikiwa: -Uzalishajimali, -Mazingira na maendeleo ya kudumu, - Mafunzo kuhusu mpango wa kuboresha uzazi -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI
Mwisho [Dakika 12=15%]	-Waongoze wanafunzi katika kutoa muhtasari wa kazi zao; -Waachie wanafunzi kazi ya nyumbani	- Kutoa muhtasari wa kazi zao; -Washiriki katika zoezi ambalo limetolewa; -Waandike katika daftari zao kazi ya nyumbani ambayo imetolewa na mwalimu.	

Tathmini ya mwalimu	Kutokana na maoni yake kuhusu jinsi wanafunzi walivyoshiriki katika somo lake, mwalimu achunguze jambo la kutilia mkazo hususan pale ambapo wanafunzi wamekutana na matatizo mbalimbali

SOMO LA 10: UHAKIKI KATIKA FASIHI SIMULIZI NA VIPENGELE VYAKE

[Uk. 98..Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kuelewa na kuelezea uhakiki katika fasihi	
Vipindi:	6	
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Mchezo	
Tathmini:	Tathmini endelezi	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili.	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	-Uzalishajimali, -Mazingira na maendeleo ya kudumu, - Mafunzo kuhusu mpango wa kuboresha uzazi -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 259:

Nadharia ni maelezo au mwongozo uliopangwa ili kusaidia kueleza, kutatua au kutekeleza jambo fulani. Uhakiki ni dhana ya kueleza na kuchunguza kwa makini kazi ya sanaa. Kwa hiyo, "nadharia ya uhakiki wa fasihi" ni maelezo yanayohusu kueleza na kuchunguza fasihi.

Kazi ya 260:

Kwenye picha kumeandikwa "Nadharia za uhakiki wa fasihi" na jambo hilo ndilo linaloshughulikiwa katika matini yetu.

A. Kusikiliza

Kazi ya 261:

Kutega sikio na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 262:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 263:

Ninaogopa mnyama ambaye anaweza kuniuwa na kunila, siwezi kuogopa yale binadamu anayoyasema. Jambo hili linatokana na kuwa maneno hayawezi kuniua.

Kazi ya 264:

1. Ni kusema kuwa uhakiki ni uchambuzi wa ndani kabisa wa jambo lililozingatiwa na **fikra** za mchambuzi.
2. Utunzi wa kazi ya fasihi si jambo la **kubahatisha** bali huwa limeongozwa na kaida maalum.
3. Uhakiki wa kazi ya fasihi hudai utafiti wa kutosha katika vitabu mbalimbali, kwenye **mtandao wa intaneti** na mahali pengi.

Kazi ya 265:

Kusoma kwa sauti na ufasaha

C. Msamiati

Kazi ya 266:

Ukongwe: Hali ya kuzeeka

Kutathmini: Kutia kitu thamani; kuthamini

Tajiriba: Uzoefu mtu alio nao katika kutenda jambo

Kuadhiri: Kuvunjia heshima; kuaibisha

Janga: Balaa; hatari; tabu

Kazi ya 267:

Kila jozi ina sentensi zake

Kazi ya 268:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 269:

1. Tajiriba
2. Anayoitamalaki
3. Vigezo

Kazi ya 270:

Maneno	Fani	Maudhui	Mengine
Dhamira Mshairi Udongo Mandhari Wahusika Chandarua Mtindo	Mshairi Mandhari Wahusika Mtindo	Dhamira	Udongo Chandarua

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 271:

1. Uhakiki unaweza kuchukuliwa kama kitendo cha kutathmini, kueleza, kuainisha na kutoa maoni juu ya kazi fulani ya fasihi kwa kuongozwa na kaida maalumu. Ni kusema kuwa uhakiki ni uchambuzi wa ndani kabisa wa jambo lililozingatiwa na fikra za mchambuzi.

2. Uhakiki wa kazi za fasihi ni kongwe kwa sababu ukuwepo wake ulianza wakati binadamu alipokuwa na uwezo wa kuzungumza na kuadhiri maoni na maisha ya wengine.
3. Vipengele vya uhakiki wa kazi za fasihi vinavyoshughulikiwa ni maudhui na fani.
4. Maudhui hujumuisha vigezo kama vile kichwa cha habari, dhamira (kuu na ndogondogo), ujumbe, falsafa ya mtunzi, migogoro na muhtasari wa habari. Fani huundwa na wahusika, muundo, mtindo au matumizi ya lugha na mandhari.
5. Dhima ya uhakiki wa kazi za fasihi katika maisha ya mwanafunzi ni:

- Kumwezesha kuielewa, kuieleza na kuifaidi kazi ipaswavyo;
- Kumwezesha kulinganisha kazi tofauti za fasihi;
- Kumwezesha kuchambua na kufafanua mifumo na picha za kisanaa zinazotumika katika kazi za fasihi ili kupevuka katika lugha;
- Kumwezesha kuchambua na kuweka hadharani maonyo yanayopatikana katika kazi za fasihi. Maonyo hayo tunaweza kuyatumia kwa kuwakosoa wanajamii wengine.

Kazi ya 272:

"Vigezo vya uhakiki huainishwa kulingana na wajibu unaohitajika kutekelezwa na kazi fulani na utanzu unaohusika". Ni kusema kwamba kuna vipengele viwili vya uhakiki lakini vigezo vinavyoainishwa katika vipengele hivyo si sawa kwa tanzu zote. Kuna tanzu zinazofanyiwa uhakiki kwa kupendelea vigezo fulani na kuacha vingine. Vilevile, mtu anaweza kuchagua vigezo mbalimbali atakavyopendelea katika uhakiki wake kutokana na lengo analotaka kufikia. Lengo hili ndilo linalochukuliwa kama wajibu unaohitajika kutekelezwa au kazi fulani.

E. Kuzungumza

Kazi ya 273:

Kuwaambia yale ambayo amesoma

Kazi ya 274:

Ubora wa uhakiki hutegemea	mwenendo wa jamii husika
Ubora wa uhakiki hutegemea	**ukomavu wa mhakiki**
Ubora wa uhakiki hutegemea	**uwezo wa mhakiki**

Kazi ya 275:

- Nini: Ni kusema linalozungumziwa;
- Nani: Ni kusema anayesema au anayefanya kazi fulani;
- Vipi: Ni kusema namna gani jambo fulani linavyofanyika

Kazi ya 276:

1. Ukosefu wa uwezo hasa wa kifedha kwa mhakiki huwa	**ni tatizo kubwa linalotatuliwa na mdhamini**.
2. **Iwapo udhamini umekosekana,**	kazi ya mhakiki haitafaulu
3. Uhakiki hupangwa vizuri ili kuwa	**mzuri vya kutosha**.

F. Mchezo

Kazi ya 277:

- Ukomavu;
- Uhakiki;
- Ukimwi;
- Tajiriba;
- Kaida.

G. Kuandika

Kazi ya 278:

(Kila mwanafunzi ana sentensi zake)

Kazi ya 279:

Kazi za fasihi simulizi zinazoweza kufanyiwa uhakiki ni kama	hadithi
	methali
	nahau na misemo
	Vitendawili

Kazi ya 280:

1. **Umri na elimu** ni baadhi ya mambo ambayo huchangia sana katika kuboresha uhakiki wa kazi ya fasihi.
2. **Kulinganisha kazi za fasihi** ndiko kunakotuwezesha kumtambua mtunzi bingwaau yule ambaye kazi yake ni legevu.
3. Vigezo vya uhakiki huainishwa kulingana na **wajibu unaohitajika kutekelezwa** na kazi fulani na utanzu unaohusika.

Kazi ya 281:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. Lengo la somo hili ni kueleza na kuchunguza	kujibu maswali kama vile kwa nini, nani na vipi
2. Uhakiki huanza katika kitendo cha kujaribu kuielewa kazi ya fasihi na	kwa makini kazi ya fasihi
3. Wewe kama mwanafunzi wa kidato cha tano, fanya mazoezi mengi	ili kupevuka katika kazi hiyo

SOMO LA 11: KUHAKIKI HADITHI ZA KISWAHILI

[Uk.106.Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na moja.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa hadithi simulizi za Kiswahili
- kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">8</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika hadithi simulizi za Kiswahili</td><td>-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi.
-Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.</td><td>-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza wa UKIMWI (magonjwa mengi ya zinaa kama vile UKIMWI)
-Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza mali yako ili uweze kupata faida)</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 282:

Picha hii inaonyesha NYAMBERE na MARIYA katika safari yao kuelekea kwa mumewe MARIYA baada ya kufunga ndoa. Wanaambatana na viumbe vingine ambavyo ni mazimwi.

Kazi ya 283:

Picha hii inaonyesha NYAMBERE na MARIYA katika safari yao kuelekea kwa mumewe MARIYA baada ya kufunga ndoa. Wanaambatana na viumbe vingine ambavyo ni mazimwi. Na katika habari mambo yanayozungumziwa ni hayo hayo.

A. Kusikiliza

Kazi ya 284:

Kusikiliza na kuzingatia mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 285:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 286:

Kusoma kwa sauti na ufasaha

Kazi ya 287:

Jambo linalozungumziwa ni "Fanyeni uhakiki wa hadithi". Uhakiki unaweza kuchukuliwa kama kitendo cha kutathmini, kueleza, kuainisha na kutoa maoni juu ya kazi fulani ya fasihi kwa kuongozwa na kaida maalumu. Ni kusema kuwa uhakiki ni uchambuzi wa ndani kabisa wa jambo lililozingatiwa na fikra za mchambuzi.

C. Msamiati

Kazi ya 288:

Dondoo: Tabia ya uzinifu; uzinzi

Uchumba: Makubaliano ya pande mbili baina ya mwanamke na mwanamume wanaotaka kuoana

Mkwe: Jina la heshima aitwalo baba, mama, au ndugu wa mzazi ambaye mtoto wake ameoa au kuolewa na mtu fulani wa mtoto huyo; mcheja

Kichaka: Mahali penye miti mifupimifupi na nyasi, miiba na kadhalika; kituka

Kazi ya 289:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 290:

1. Fuata njia **nyembamba** ili kufika kwenye kituo cha kuboresha uzazi. [Maana yake ni **"njia finyu"**]
2. Mchanga **mwembamba** hutumiwa katika kujenga nyumba za kisasa. [Maana yake ni **"mchanga wenye ulaini"**]
3. Watoto wanapaswa kunywa uji **mwembamba** ili wasije wakakumbana na maumivu ya tumboni. [Maana yake ni **"uji mwepesi"**]
4. Nyakati za kisasa, watanashati wanapenda sana nguo **nyembamba**. [Maana yake ni **"nguo zenye wororo"**]

Kazi ya 291:

1. Kumbe ilikuwa sauti ya **kasuku** aliyekuwa akiyarudilia maneno ya NYAMBERE kabla ya kutoroka.
2. Katika nchi ya mumewe kulikuwako na **wanawake** wengi ambao walikuwa wameletwa kutoka nchi za mbali na kuolewa huko.
3. Mume naye alijigeuza kuwa zimwi na kuanza **kupaa juu** akiwafuata MARIYA na nduguye.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 292:

1. Hadithi hii ni ngano kwa sababu wahusika wake ni binadamu wanaochanganywa na mazimwi.
2. "MARIYA alikuwa msichana asiye na makini". Jambo linalodhihirisha kauli hii ni kwamba MARIYA alipoelezewa habari hii, aliipuuza na kusema kwamba ni uvumi.
3. Watu walioandamana na mumewe MARIYA katika safari yake kwenda kumchukua mchumba wake walikuwa vichaka. Vichaka hivyo vilikuwa vimegeuzwa na zimwi hilo kuwa watu.
4. Maajabu yaliyofanywa na mumewe MARIYA ni kama vile:

- kujigeuza kuwa zimwi;
- kumkatakata MARIYA vipande vipande wakati wa usiku na ilipofika asubuhi, kuviunga vipande hivyo tena na kumtengeneza MARIYA;
- Kuning'inia kwenye paa;
- Kula mijusi kafiri ambayo haikupikwa;
- Kujigeuza kuwa kware na kadhalika.

Kazi ya 293:

Maajabu yaliyofanywa na mumewe MARIYA	**Maajabu yaliyofanywa na** NYAMBERE
- kujigeuza kuwa zimwi; - kumkatakata MARIYA vipande vipande wakati wa usiku na ilipofika asubuhi, kuviunga vipande hivyo tena na kumtengeneza MARIYA; - Kuning'inia kwenye paa; - Kula mijusi kafiri ambayo haikupikwa; - Kujigeuza kuwa kware na kadhalika.	- Kwa kutumia vijiti na nguvu zake za kichawi za kuvifanya vitu mbalimbali viruke angani, aliitengeneza ndege na kuweka mlango mdogo; - kunya mavi halafu mlima mrefu sana karibu kugusa mbingu ukatokea; - kukojoa mkojo mkali na ikatokea bahari pana na yenye kina kirefu sana.

Kazi ya 294:

"Damu nzito kuliko maji": Ni kusema kwamba ndugu ni ndugu tu hata kama wakigombana watapatana hawataweza kutengana kamwe.

E. Kuzungumza

Kazi ya 295:

Kuwaambia yale ambayo umesoma

Kazi ya 296:

"Zimwi likujualo halikuli likakwisha" [Maana yake ni kuwa watu wa jamii au ukoo mmoja hawadhuriani kabisa. Endapo wakifanya hivyo, basi huitwa wachawi lakini huendelea kuhesabika kuwa ni wa jamii au ukoo huo]

Kazi ya 297:

1. MARIYA na NYAMBERE waliendelea na safari yao	**wakiambatana na watu wa jamii yao**.
2. Kuning'inia kwenye paa	**kulimfanya aonekane kama popo**.
3. **Walikwenda na gari la abiria**	na kufika mahali walikozaliwa

F. Utafiti

Kazi ya 298:

Kutafuta hadithi simulizi ya Kinyarwanda na kuitafsiri

Inkware n'inzoka

Kera inkware n'inzoka zari incuti ebyiri z'akadasohoka zigakunda gusangira igicuma cy'urwagwa.

Umunsi umwe inzoka yabwiye inkware iti "hari icyo nabonye iyo tuganira kandi ndumva nshaka kukikubwira".

Inkware yarayisubije iti "Ngaho mbwira ncuti yanjye.

Inzoka irayibwira iti "Birangora cyane kumenya icyo utekereza ni ukuvuga ikikuri ku mutima. Ngaho fungura akanwa kawe ndebe ikirimo!"

Inkware yahise ifungura akanwa itazuyaje ariko nta kintu cyarimo.

Ikware na yo yakurikiyeho maze inzoka ifungura akanwa inkware irareba ibonamo akumba hirya ahagana mu nkanka.

Muri ako kanya umuriro uba uradutse mu ishyamba hanyuma inzoka ibwira inkware iti "Urabona biriya birimi by'umuriro? Reka tugurukane utatugeraho". Igitekerezo k'inzoka cyaremewe maze yizunguriza ku ijasi ryayo irayigurukana.

Zigeze aho zitekanye zarahagaze ariko inzoka yanga kujya hasi ahubwo itangira kuyiniga. Abantu ni bo baje kuyitabara maze bica ya nzoka.

Si jye wahera hahera umugani!

Kware na nyoka

Hapo zamani, Bwana Kware na Bwana Nyoka walikuwa majirani wawili wazuri sana na mara kwa mara walikutana mbele ya mtungi wa pombe.

Siku moja Bwana Nyoka akaeleza jirani yake Kware, "Kuna kitu ambacho nimekiona katika mazungumzo yetu ya kila siku na nimeona ni heri nikuelezee".

"Naam, nielezee tu rafiki yangu", akajibu Bwana Kware.

"Ninaona vigumu sana kujua undani wako yaani kilichoko rohoni mwako. Kwa hiyo, fungua kinywa chako ili niangalie kilichomo", akasema Bwana Nyoka.

Kware alifungua kinywa bila kusita lakini hapakuwa na kitu chochote.

Sasa zamu ikawa yake Kware. Nyoka naye alifungua kinywa chake kisha Kware akachunguza vizuri na kuona kijumba kidogo katika sehemu ya ndani ya koo.

Punde si punde ukazuka moto humo msituni. Nyoka akamtahadharisha Kware, « Unaziona ndimi zile za moto ? Hebu turuke pamoja ili tuukwepe moto ule ». Nyoka alikubaliwa akajiviringisha shingoni mwa Kware wakaruka pamoja.

Mara baada ya kutua salama, Nyoka alikataa kuteremka chini na kuanza kulikaba shingo la Kware. Watu ndio waliokuja kumnusuru Kware kwa kumuua Bwana Nyoka.

Huu ndio mwisho wa hadithi !

G. Kuandika

Kazi ya 299:

Kubuni hadithi

Kazi ya 300:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 301:

<table>
<tr><td>NYAMBERE</td><td rowspan="3">yu miongoni mwa wahusika wakuu katika hadithi ya “NYAMBERE”</td></tr>
<tr><td>MARIYA</td></tr>
<tr><td>Mumewe MARIYA</td></tr>
</table>

Kazi ya 302:

1. MARIYA alipoona mumewe amegeuka kuwa zimwi, alishikwa na woga na **kutetemeka** ovyo.
2. Basi NYAMBERE, kwa kutumia vijiti na **nguvu zake za kichawi** za kuvifanya vitu mbalimbali viruke angani, aliitengeneza ndege na kuweka mlango mdogo.
3. Basi mwanamume huyu alipomwuliza MARIYA kama **angeweza kuolewa** naye, alikubali bila kusita.

Kazi ya 303:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. MARIYA alimwomba msamaha NYAMBERE	bali zimwi lililokuwa limejigeuza na kuwa binadamu
2. “Mangera” ilipokuwa tayari wakati wa jioni, MARIYA na NYAMBERE	waliingia ndani na kupaa juu kuelekea nchi yao
3. Mwanamume huyu alikuwa si mwanamume hasa,	kwa chuki aliyokuwa amemfanyia

H. Uhakiki au uchambuzi wa hadithi ”NYAMBERE“

(Kujikumbusha uhakiki wa hadithi)

Kazi ya 304:

Kuchagua hadithi simulizi ya Kiswahili na kuifanyia uhakiki

Kazi ya 305:

Kuwasomea wenzao uhakiki na kujibu maswali

Kazi ya 306:

Kubadilishana hadithi na kuzifanyia uhakiki

SOMO LA 12: KUHAKIKI METHALI ZA KISWAHILI

[Uk.120.Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuataao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na mbili.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa methali za Kiswahili - kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi
Vipindi:	6
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki; -Utafiti; - Kucheka
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika methali za Kiswahili	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	-Amani na maendeleo, -Usawa wa jinsia, -Uzalishajimali -Mafunzo kuhusu maendeleo ya kudumu

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 307:

Kumeandikwa “Fahali wawili wakipigana, nyasi huumia”

Kazi ya 308:

Ni methali ya Kiswahili

Kazi ya 309:

Kwenye picha kumeandikwa "Fahali wawili wakipigana, nyasi huumia". Hii ni methali na kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu "uhakiki wa methali".

A. Kusikiliza

Kazi ya 310:

Kutega sikio

B. Kusoma

Kazi ya 311:

Kusoma kwa makini

Kazi ya 312:

4. Hakuna jibu sahihi

Kazi ya 313:

1. **Ujumbe wa methali** unapofafanuliwa kutokana na mazingira yake ndipo tunapata ufafanuzi wake na maana yenyewe ya methali.
2. Methali hutumia mbinu maalumu za lugha au za **kishairi** zinazochangia katika kukumbukika kwake.
3. Methali yetu hiyo inatufundisha kuwa "Umoja ni nguvu na **utengano** ni udhaifu"..

C. Msamiati

Kazi ya 314:

Mkizi: Aina ya samaki wa baharini ambaye anaweza kuruka sana

Utengano: Hali ya kuweka mtu kando

Udhaifu: Hali ya kudhoofika au kutokuwa na nguvu au kuwa mnyonge

Ukinzani: Hali ya ukaidi; upinzani

Ndwele (uwele): Maumivu mwilini; ugonjwa

Kuganga: Kufanyia mgonjwa matibabu; kutengeneza kilichovunjika au kuharibika

Kazi ya 315:

- Dunia ni mti mkavu wenye maajabu mengi. Linaloshangaza ni kuwa watu wake wengi hawapendi kushirikiana na wenzao. Wao husahau kwamba hawana budi kuutupilia mbali **utengano** ili waishi katika utengamano. Hawajui kwamba hali hii ni **udhaifu** kabisa! Unapowahamasisha kuhusu jambo hilo, wao hupinga na kuruka kama **mkizi** baharini. Ni kweli kuwa **ukinzani** huo ni kizuizi cha maendeleo yao binafsi na ya nchi zao. Kuepukana na jambo hili kunawezekana kwani dawa ya kuponya **uwele** huo haijakosekana. Ni lazima kila mtu arekebishe mwenendo wake na kufanya bidii ili **kuganga** yajayo.

Kazi ya 316:

1. Tembo hashindwi na mkonga wake
2. Aisifuye mvua, imemnyeshea
3. Bendera hufuata upepo
4. Teke la kuku halimwumizi mwanawe

Kazi ya 317:

1.Angurumapo **simba**, mchezaji nani;
Usitukane **wakunga** na uzazi ungalipo;
Mwezi na **mtembezi**, giza na mwizi;
Mtaka yote kwa **pupa** hukosa yote.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 318:

1. “Methali huwa na maana ya juu au nje na maana ya ndani au maana yenyewe”. Hebu tutoe mfano wa methali “Kidole kimoja hakivunji chawa”. Chawa ni kidudu kinachokaa kwenye mwili wa binadamu hasa katika nywele na nguo chafu na hunyonya damu yake. Ufafanuzi wake au maana yake ya juu ni kuwa mtu hawezi kumwua chawa kwa kidole kimoja. Ni lazima ambanie katikati ya vidole viwili. Maana yake ya ndani ni kuwa “mtu mmoja hawezi kufanya kazi inayohitaji watu wengi”.

2. "Methali huwa na mazingira yake". Kila methali huelezea uwanja fulani wa maisha ya mtu kama vile ukulima, amani na maendeleo, usawa wa jinsia, uzalishajimali, burudani, uimbaji na kadhalika.
3. Methali hutambuliwa haraka kutokana na muundo na lugha yake.
4. Methali hizi huzungumzia uwanja (mazingira) gani ya maisha?
   - Mpanda farasi wawili hupasuka msamba // **Ufugaji**
   - Mchovya asali hachovyi mara moja // **Chakula**
   - Mbuzi wa maskini hazai mapacha // **Ufugaji**

E. Kuzungumza

Kazi ya 319:

(Kuwaelezea wenzake yale ambayo amesoma)

Kazi ya 320:

Shukrani	**za**	**punda**	**ni**	**mashuzi**
Fadhila	za	punda	ni	mateke
Fadhila	za	**nyuki**	ni	Moto

Kazi ya 321:

1. Methali hii inatumiwa kwa kuwaonya watu wafanye kulihali ili **kuboresha maisha** yao ya mbeleni
2. Kuna methali za kale zinazotumia **lugha ya kale** na methali za kisasa zinazotumia lugha ya kisasa
3. Methali, kama semi zenye busara, hutoa **maadili mbalimbali** katika maisha ya binadamu

F. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 322:

Kuwaambia wengine kichekesho

G. Uhakiki

Kazi ya 323:

1. Cheche huzaa moto;
   - Mazingira: Moto.
   - Maana: Kitu kidogo huweza kuleta madhara makubwa.
   - Matumizi: Methali hii hutumika kuwatahadharisha wale wanaodharau mambo madogo kwani huweza kusababisha madhara makubwa yasiyotegemewa.
   - Muundo: Methali hii ina vipande viwili ambavyo ni (cheche) na (huzaa moto).
   - Lugha iliyotumiwa: Ni methali inayotumia lugha ya kisasa.

2. Chururu si ndo ndo ndo;

   - Mazingira: Mvujo.
   - Maana: Jambo kubwa si sawa na jambo dogo.
   - Matumizi: Methali hii inahamasisha watu ambao wanajuhudi katika kufanya kazi ndani ya jamii kuwa waongeze juhudi.
   - Muundo: Methali hii ina vipande viwili ambavyo ni (Chururu) na (si ndo ndo ndo).
   - Lugha iliyotumiwa: Ni methali inayotumia lugha ya kisasa. Tamathali ya usemi iliyotumiwa ni tanakali za sauti.

3. Maskini na mwanawe, tajiri na mali yake;

   - Mazingira: Mali.
   - Maana: Methali inamaanisha kuwa matumaini ya mtu maskini ni watoto wake lakini matumaini ya mtu tajiri ni pesa zake.
   - Matumizi: Methali hii inamkumbusha mtu yeyote (awe tajiri au fukara) kuwa kila mtu ana matumaini yake yanayotokana na maisha aliyo nayo.
   - Muundo: Methali hii ina vipande viwili ambavyo ni (Maskini na mwanawe) na (tajiri na mali yake).

- Lugha iliyotumiwa: Ni methali inayotumia lugha ya kisasa. Tamathali ya usemi iliyotumiwa ni sitiari.

4. Maneno mema humtoa nyoka pangoni;

   - Mazingira: Usemi.
   - Maana: Utumiaji wa usemi mzuri humfanya mtu apate chochote anachohitaji.
   - Matumizi: Methali hii inamkumbusha mtu yeyote kuwa ni vizuri kuchagua maneno ya kutumia kabla ya kusema kwani utamu wa maneno unamsaidia mtu kulifikia lengo lake.
   - Muundo: Methali hii ina vipande viwili ambavyo ni (Maneno mema) na (humtoa nyoka pangoni).
   - Lugha iliyotumiwa: Ni methali inayotumia lugha ya kisasa. Tamathali ya usemi iliyotumiwa ni tashhisi.

5. Asiyefunzwa na mamaye hufunzwa na dunia.

   - Mazingira: Elimu.
   - Maana: Mzazi ndiye mwalimu wa kwanza wa mtoto. Ikiwa mtoto hakufunzwa na mama yake, dunia yenyewe itamfunza. Ni kusema kwamba ikiwa mtu anapuuza mashauri ya wazazi wake, matatizo mbalimbali ambayo yatamfikia ndiyo yatakayomfunza.
   - Matumizi: Methali hii inamkumbusha mtu yeyote kuwa kupuuza ushauri wa wazazi wake huleta madhara mengi. Kwa hiyo, ni lazima kuzingatia mafunzo ya wazazi.
   - Muundo: Methali hii ina vipande viwili ambavyo ni (Asiyefunzwa na mamaye) na (hufunzwa na dunia).
   - Lugha iliyotumiwa: Ni methali inayotumia lugha ya kisasa. Tamathali ya usemi iliyotumiwa ni sitiari.

H. Utafiti

Kazi ya 324:

Kutafuta methali na kuzifanyia uhakiki

Kazi ya 325:

Wanafunzi kutoa maoni yao

I. Kuandika

Kazi ya 326:

Chovya chovya	**humaliza buyu la asali**
Haraka haraka	haina baraka
Bandu bandu	huisha gogo
Bandu bandu	humaliza gogo

Kazi ya 327:

Methali hutambuliwa haraka kutokana na	***muundo wake***
	lugha yake

Kazi ya 328:

1. Ibilisi ni shetani, kiumbe **kinachodhaniwa** kutendea mabaya binadamu.
2. Methali hutungwa kwa umbo maalumu kutokana na **ufundi** wa msanii.
3. Uhakiki wa methali huzingatia vipengele vya maudhi na fani lakini **kwa njia inayotofautiana** na ile ya uhakiki wa hadithi.

SOMO LA 13: KUHAKIKI VITENDAWILI VYA KISWAHILI

[Uk.128.Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na tatu.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa vitendawili - kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi
Vipindi:	6
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki; -Utafiti; - Kucheka
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika vitendawili vya Kiswahili	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Amani na maendeleo ya kudumu

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 329:

Kitanda

Kazi ya 330:

Habari inahusu uhakiki wa vitendawili na picha yenyewe inaonyesha bikizee anayekaa na watoto na kutega na kutegua vitendawili.

A. Kusikiliza

Kazi ya 331:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 332:

Kusoma kwa sauti na makini

Kazi ya 333:

3. Konokono kaacha alama

Kazi ya 334:

1. Vitendawili hutumia mbinu mbalimbali za lugha (au **tamathali za usemi**) ili fumbo lake liweze kuwa tamu.
2. Walakini, **uhakiki wa vitendawili** huwa tofauti kidogo na ule unaofanyiwa habari mbalimbali zinazoingia katika kundi la masimulizi kama hadithi.
3. Vitendawili ni **utanzu wa fasihi simulizi** unaoweza kufanyiwa uhakiki.

C. Msamiati

Kazi ya 335:

Mkungu wa ndizi: Tawi la mgomba lenye ndizi (sehemu yote yenye ndizi)
Mtemi: Mtawala wa kienyeji katika sehemu fulani za nchi mbalimbali
Buibui: Mdudu anayetandaza utando wa kukamatia nzi na wadudu wengine

Kazi ya 336:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 337:

1. Kuku wangu katagia miibani
2. Babu anakojoa

Kazi ya 338:

1. Yeye anasuka **mikeka** lakini hulala chini / (**Boga**);
2. Saa yangu kila siku **hutembea**, ikisimama haitengenezeki tena / (**Moyo**).

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 339:

1. Vitu vitatu vinavyorejelewa na fumbo la vitendawili:
   - Vyombo vya jikoni;
   - Matunda mbalimbali;
   - Aina za nguo;
   - Magonjwa;
   - Mimea;
   - Mashine na mitambo mbalimbali;
   - Sehemu za mwili na kadhalika.

2. Kwa kawaida, muundo wa vitendawili unajitokeza namna hii:
   - Hupitishwa baina ya pande mbili: upande unaotega kitendawili na upande unaokitegua.
   - Huwa na muundo maalumu wa kuendelezwa yaani utangulizi, swali (au jaribio) na jibu.

   Mtegaji : Kitendawili!
   Mteguaji : Tega!
   Mtegaji : (Anatoa kitendawili chake yaani "kutega kitendawili").
   Mfano : Nimeanika mpunga wangu juani lakini kulipopambazuka sikuuona
   Mteguaji : (Anatoa jibu yaani "kutegua kitendawili").
   Jibu : Nyota

   Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji huitisha apewe mji / zawadi na kisha atoe jibu. Anapopewa anachotaka ndipo anakubali kutoa jibu.

3. Mbinu mbili za lugha zinazoweza kutumiwa katika vitendawili ni:

   - Tanakali za sauti: Ni matumizi ya neno linaloiga sauti au hali fulani au namna kitendo kilivyofanyika yaani milio yake. Mfano: Drrrrrrrrrrh mpaka ngambo" / [Buibui]";
   - Sitiari: Ni tamathali ya usemi inayolinganisha moja kwa moja vitu viwili bila kutumia viunganishi

4. Tegua vitendawili hivi:
   - Mchicha mzuri umechumwa na watu wa nje // **Dada yangu**
   - Anajipiga kisha analia // **Jogoo**
   - Nimpigapo mwanangu watu hucheza // **Ngoma**

E. Kuzungumza

Kazi ya 340:

Kuelezea aliyoyasoma

Kazi ya 341:

Konokono	kaacha	alama
Hazikauki	**umande**	
Chapanda mti	bila	mguu

Kazi ya 342:

1. Nikisimama anasimama, **<u>nikiketi anaketi</u>**, nikiondoka anaondoka
2. Vitendawili kama **<u>fumbo la kuvutia</u>** la kisanii huwa na muundo wake, lugha yake na wakati wake

F. Cheka uongeze siku za kuishi

Kazi ya 343:

Kuwaambia wanafunzi kichekesho kingine

G. Uhakiki

Kazi ya 344:

1. Mifugo ya babu imetafuna ukuta / Panya

    - Kitendawili chenyewe: [Mifugo ya babu imetafuna ukuta]
    - Jibu: [Panya
    - Mazingira: Ufugaji
    - Lugha iliyotumiwa: sitiari
    - Aina yake: Kitendawili sahili

2. Ng'ombe wangu huchungiwa mlimani / Chawa

    - Kitendawili chenyewe: [Ng'ombe wangu huchungiwa mlimani]
    - Jibu: [Chawa]
    - Mazingira: Ufugaji
    - Lugha iliyotumiwa: sitiari
    - Aina yake: Kitendawili sahili

H. Utafiti

Kazi ya 345:

Kutafuta vitendawili na kuvifanyia uhakiki

Kazi ya 346:

Kutoa maoni kuhusu kazi hiyo

I. Kuandika

Kazi ya 347:

Drrrrrrrrrrrrrr	**mpaka ngambo**
Parrrrrrr	mpaka Maka

Kazi ya 348:

Vitendawili vya tanakali za sauti	**ni vile ambavyo vinatumia tanakali za sauti**
Vitendawili sahili	vitendawili vifupi vyenye muundo mwepesi kueleweka
Vitendawili mkufu	Huwa na vipande vinavyofuatana. Kila kipande huwa na uhusiano na kipande kilichotangulia

Kazi ya 349:

1. **Mgeni wangu** anapoingia humkaribisha vizuri sana lakini anapoondoka sipendi kumwangalia.
2. Mteguaji akishindwa kutegua kitendawili, mtegaji **huitisha apewe** mji / zawadi na kisha atoe jibu.
3. Vitendawili huwa na **fumbo lililofumbwa** na msanii na ambalo linapaswa kufumbuliwa.

Kazi ya 350:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. Urefu wa kitendawili, muundo wake na mbinu za lugha zinazotumiwa	lakini kulipopambazuka sikuuona
2. Nimeanika mpunga wangu juani	mazingira ya mwanadamu na vinavyojulikana sana
3. Fumbo hilo hurejelea vitu vinavyopatikana katika	ndiyo mambo yanayotuwezesha kuanisha vitendawili

MUHULA WA PILI

SOMO LA 14: KUHAKIKI NAHAU NA MISEMO YA KISWAHILI

[Uk. 136 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na nne.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa nahau na misemo ya Kiswahili - kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi
Vipindi:	6
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki; -Utafiti
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika nahau na misemo ya Kiswahili	- Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. - Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	- Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (kuboresha maisha na mazingira ya binadamu) - Elimu isiyo na ubaguzi

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 351:

Kwenye picha kumeandikwa “Misemo mipya” na “Nahau”.

Kazi ya 352:

Habari inahusu uhakiki wa nahau na misemo. Picha nayo inahusu mambo hayo yaani “nahau na misemo.

A. Kusikiliza

Kazi ya 353:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 354:

Kusoma kwa sauti, ufasaha na makini

Kazi ya 355:

2. Kauli ile “Mapenzi ni kikohozi hayawezi kufichika” ni methali

Kazi ya 356:

1. Nahau huwa na kitenzi chake halisi (au maalumu) kinachotumiwa na kisichobadilika ilhali **misemo haina kitenzi maalumu** kwani huweza kutumiwa bila kitenzi au pamoja na kitenzi chochote anachokipendelea msemaji.
2. Fulani alikubali kuandamana naye **shingo** upande.

C. Msamiati

Kazi ya 357:

Mrija: Chombo chenye uwazi ndani kinachotumika kufyonzea vitu viowevu au

kutengenezea filimbi au kiko cha tumbaku; njia yoyote ya kujipatia faida ya binafsi kwa kuwanyonya wengine

Kukonda: Kuwa na wembamba wa mwili; kudhoofu

Mtema kuni: Mtu akatAye kuni

Kazi ya 358:

(Kila mwanafunzi ana sentensi zake)

Kazi ya 359:

1. Nahau;
2. Birika.

Kazi ya 360:

1. Kuwa pete na kidole = Kuwa marafiki sana

2. Kuvaa miwani = Kulewa sana

Kazi ya 361:

1. Kalisa **alimtilia guu** Yohana katika mapenzi yake na Nyiramana. Ni kusema kuwa alimchafulia mambo.
2. Kazi ile ya kuinua mitambo **Ilimvunja kiuno / ilimvunja mgongo** Ni kusema kuwa ilikuwa kazi ngumu ya kuchosha.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 362:

1. Nahau mbili zinazorejelea vitu vinaavyopatikana katika mazingira ya mitambo mbalimbali na maana yake:
   - Kutia jeki = Kuinua au kusaidia mtu
   - Kupiga darubini = Kufanya uchunguzi

2. Vipengele vinavyozingatiwa katika uhakiki wa nahau na misemo kifani:
   - Muundo;
   - Lugha.

3. Toa maana ya nahau na misemo hii:
    - Kugonga mwamba = Kutofanikiwa
    - Kuwa na damu ya kunguni = Kuwa na tabia mbaya
    - Kuchapa maneno = Kubuni maneno ya uongo juu ya mtu
    - Kulea mtoto kwa hali na mali = Kulea mtoto vizuri uwezavyo
    - Mtu mwenye domo kaya = Mpayukaji ambaye hawezi kutunza siri

E. Kuzungumza

Kazi ya 363:

Kuwaelezea wanafunzi yale ambayo umesoma

Kazi ya 364:

Kubugia mchanga	**ni kuanguka**
Kupiga umaridadi	ni kuvaa vizuri
Kula chumvi nyingi	ni kuishi maisha marefu

Kazi ya 365:

1. Mazingira hayo ya mwanadamu ndiyo **mazingira ya** nahau na misemo
2. John amepigwa **kalamu** kutokana na ulevi wake na kuchelewa kazi

F. Uhakiki

Kazi ya 366:

1. Kupiga umaridadi

    - Nahau yenyewe: [Kupiga umaridadi]
    - Maana yake: [Kuvaa vizuri]
    - Mazingira: Mavazi
    - Lugha iliyotumiwa: kuongeza ukali wa maneno

2. Amekula chumvi nyingi

    - Nahau yenyewe: [Amekula chumvi nyingi
    - Maana yake: [Ameishi maisha marefu]
    - Mazingira: Chakula
    - Lugha iliyotumiwa: Sitiari

3. Kumwaga unga

    - Nahau yenyewe: [Kumwaga unga]
    - Maana yake: [Kufukuzwa kazi]
    - Mazingira: Chakula
    - Lugha iliyotumiwa: kupunguza ukali wa maneno na sitiari

G. Utafiti

Kazi ya 367:
Kutafuta nahau na misemo na kuifanyia uhakiki

Kazi ya 368:
Kutoa maoni

H. Kuandika

Kazi ya 369:
Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 370:

Unapomwona mtu akianguka , unaweza kusema kuwa	amebugia mchanga
Unapomwona mtu akifukuzwa kazi, unaweza kusema kuwa	amapigwa kalamu
Unapomwona mtu akiwa na mimba, unaweza kusema kuwa	ni mja mzito

Kazi ya 371:

Kikundi cha A	**Kikundi cha B**
1. Vitu hivyo vyote ndivyo vinavyotumiwa ili kuleta maana nyingine	na kiguu na njia
2. Nahau na misemo ni semi zinazoweza kutumia mbinu	badala ya maana halisi ya maneno yaliyotumika
3. Maishani mwangu, siwezi kuandamana	mbalimbali za lugha (au tamathali za usemi)

SOMO LA 15: KUHAKIKI NYIMBO ZA KISWAHILI

[Uk143 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na tano.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa nyimbo za Kiswahili - kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi	
Vipindi:	8	
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki; -Utafiti	
Tathmini:	Tathmini endelezi	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika nyimbo za Kiswahili	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (Umoja na maridhiano)

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 372:

Tunaona Bwana na Bibi Harusi pamoja na waimbaji. Wanaimba wimbo uitwao "Kasha langu"

Kazi ya 373:
Kifungu cha habari kinahusu “kuhakiki nyimbo” na picha yenyewe inaonyesha waimbaji ambao wanaimbia Bwana na Bibi Harusi. Kinachotolewa ni wimbo “Kasha langu”.

A. Kusikiliza

Kazi ya 374:
Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 375:
Kusoma mara nyingi

Kazi ya 376:
Huu ni ubeti mmoja wa wimbo “kasha langu” ambao ulitolewa katika kifungu cha habari:

Kifuwa cha kasha hilo, zabibu tosa na tini, (X2)
Mviringo ndimu zalo,-wanda mwake kifuwani,
Mato johari (i)yalo,-umbiwa mwake usoni.

Katika ubeti huu, mtunzi anasema kuwa matiti ya mpenzi wake ni kama “ndimu mviringo”. Ndimu hizo “ziliwanda kifuani mwake”. Picha yetu inaonyesha “ndimu” yaani matunda yaliyozungumziwa na mtunzi wa ubeti.

C. Msamiati

Kazi ya 377:
Kasha: Aina ya sanduku kubwa hasa hutumiwa kuwekea nguo au vitu vya thamani
Tumbuu: Chombo cha chuma kinachowekwa kwenye mhimili wa mlango na kutumiwa kwa kufungia

Kitasa: Chombo mfano wa kisanduku kidogo chenye komeo ndani kitumiwacho kwa kufungia mlango, sanduku, kabati na kadhalika

Mkafuu: Aina ya mti

Kuwanda: Kuwa nene; kunenepa

Kazi ya 378:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 379:

Maneno	Mimea au matunda	Vyombo
Ufunguo tumbuu Kasha Waridi Zabibu Tini Fuu Ndimu	Waridi Zabibu Tini Fuu Ndimu	Ufunguo tumbuu Kasha

Kazi ya 380:

1. Embe **<u>tosa</u>** ni lile ambalo lingali gumu lakini linalokaribia kuiva.
2. **<u>Kitasa</u>** ni kifaa mfano wa kisanduku kidogo chenye komeo ndani ambacho kinatumiwa kwa kufungia kama vile mlango au sanduku.
3. Ndege huyo mkubwa kuliko tetere na mwenye rangi ya kijivu, weupe usiokoza na ambaye hula nafaka anaitwa **<u>njiwa</u>**.

Kazi ya 381:

Haradali (nyeupe au nyeusi): Ni kali sana na hutiwa katika vyakula.

Karafuu: Hutiwa katika chakula au katika sigara au hufanyiza dawa.

Jira: ni bizari inayotumika katika upishi hasa wa pilau.

Zafarani: Ni majani ambayo huungia chakula kama vile biriani, halua,... lakini huweza kutumika katika kutengeneza wino.

Uwatu: Hutumiwa katika mkate au kama dawa ya tumbo la mwanamke.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 382:

1. Wazo kuu katika habari hii ni uhakiki wa nyimbo
2. Sifa mbalimbali zinazopewa kasha lile ni kama vile:
   - Ni la zamani;
   - Lina muundo wa kale (si wa kisasa);
   - Lina thamani kubwa kwani lilipatikana baada ya kulipa pesa nyingi;
   - Linapofunguliwa hutoa harufu nzuri ya waridi na karafuu;
   - Lina kifua kizuri kama zabibu tosa na tini;
   - Lina matiti mviringo kama ndimu;
   - Lina macho mazuri kama johari.

3. "Mviringo ndimu, zalowanda mwake kifuwani". Mtunzi anataka kusema kwamba matiti ya mpenzi wake ni mazuri tena mviringo kama "ndimu mviringo".
4. Licha ya umbile, sehemu nyingine za kasha anazozisifu msemaji ni kama vile kifua kizuri, matiti mviringo na macho mazuri kama johari.

E. Kuzungumza

Kazi ya 383:

Kuwaambia yale ambayo amesoma

Kazi ya 384:

1. Kasha // (**wingi wake ni "makasha"**)
2. Waridi // (**wingi wake ni "mawaridi"**)
3. Njiwa // (**wingi wake ni "njiwa"**)

Kazi ya 385:

1. Mkafuu;
2. Kuwanda.

Kazi ya 386:

Kasha muundo wa	**kale**	**si muundo wa**	**kisasa**
Kasha muundo wa	zamani	si muundo wa	leo

F. Uchambuzi au uhakiki wa wimbo ”Kasha langu“

(Kuhakiki wimbo “Kasha langu”)

G. Utafiti na uhakiki

Kazi ya 387:
Kutafuta nyimbo, kuziandika na kuzisomea darasa

H. Kuandika na kuhakiki

Kazi ya 388:
Kufanya uhakiki na kusoma matokeo ya kazi

Kazi ya 389:
Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 390:
Kubuni wimbo, kuufanyia uhakiki na kuutolea thathmini

SOMO LA 16: KUHAKIKI MASHAIRI SIMULIZI YA KISWAHILI

[Uk.154 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na sita.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kufafanua vipengele vya fani na maudhui katika uhakiki wa mashairi ya Kiswahili - kujadili matumizi ya lugha hususani tamathali za usemi
Vipindi:	6
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Uhakiki; -Utafiti
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika mashairi simulizi ya Kiswahili	-Kuwa na utaratibu wa kuongozwa na tafakuri tunduizi. -Kujivunia na kuutetea utamaduni wa mwafrika.	-Mafunzo kuhusu kuboresha uzazi -Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza mali na kutegemea benki ili kuboresha maisha ya mtu)

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 391:

- Mwalimu na wanafunzi wake wamo darasani;
- Linalofundishwa ni “mashairi ya Kiswahili”

Kazi ya 392:

Kwenye picha, mwalimu anafundisha mashairi ya Kiswahili na, katika matini, linaloshughulikiwa ni uhakiki wa mashairi ya Kiswahili.

A. Kusikiliza

Kazi ya 393:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 394:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 395:

Sawa na picha ya kwanza, picha hii inatuonyesha ukurasa wa kwanza wa kitabu ambako kumeandikwa "Ushairi: Nadharia ya Tahakiki". Ni kusema kwamba linalozungumziwa ni sawa na lile linalozungumziwa katika kifungu cha habari yaani "mashairi ya Kiswahili".

C. Msamiati

Kazi ya 396:

Kuwekeza: Kutia kitu mahali fulani kwa ajili ya manufaa ya baadaye
Ubeti: Kifungu cha maneno katika shairi
Mshororo: Mstari katika shairi
Kina: Silabi zenye sauti za namna moja zinazotokea baada ya kila mizani kadha hususa katikati na mwisho wa kila mstari wa ubeti wa shairi
Kuboronga: Kuharibu; kuvuruga

Kazi ya 397:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 398:

Maneno	Fani	Maudhui
Vina Dhamira Mishororo Ujumbe wa mtunzi Muhtasari wa shairi Idadi ya beti	Vina Mishororo Idadi ya beti	Dhamira Ujumbe wa mtunzi Muhtasari wa shairi

Kazi ya 399:

1. Kuhakiki shairi kimaudhui ni kulichambua na kuweka wazi mawazo na mafunzo yote anayoyazungumzia mtunzi pamoja na **<u>mtazamo wake juu</u>** ya mawazo hayo.
2. Ni vigumu kuwajua watunzi wa mashairi similizi ya Kiswahili kwani ni **<u>utanzu mkongwe</u>** sana.
3. Mshairi hafungwi na **<u>kanuni za kisarufi za lugha</u>** katika kazi yake. Anaweza kufanya makosa ya kisarufi kimakusudi ili shairi lake liwe na umbo fulani.

Kazi ya 400:

1. Ku**<u>bo</u>**ronga sarufi ni njia moja msanii anayoitumia ili kuifanya sentensi yake iwe tamu.
2. Ni vigumu kuwajua wa**<u>tu</u>**nzi wa mashairi ya fasihi simulizi.
3. “Titi la mama li ta**<u>mu</u>**” ni mojawapo kati ya mashairi ya kimapokeo.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 401:

1. Mambo mbalimbali yanayoshughulikiwa katika kulichambua shairi kimaudhui ni:
   - Maisha ya mtunzi;
   - Kichwa cha shairi;
   - Aina ya shairi;
   - Dhamira;
   - Ujumbe au maadili;
   - Falsafa au msimamo wa mshairi;

- Muhtasari kwa njia ya nathari.

2. Mambo hayo yanayoshughulikiwa katika kulichambua shairi kimaudhui si sawa na yale yanayoshughulikiwa katika kulichambua shairi kifani. Fani ya shairi inahusu mambo yafuatayo:
   - Wahusika (ikiwa shairi linahusisha wahusika);
   - Mtindo;
   - Muundo au umbo la shairi;
   - Uhuru wa mshairi.

3. Mambo yanayoshughulikiwa katika uchambuzi wa umbo la shairi ni:
   - Idadi ya beti;
   - Idadi ya mistari (au mishororo) kwa kila ubeti;
   - Idadi ya vipande vya mstari;
   - Idadi ya mizani kwa kila ubeti au nusu-mstari;
   - Aina za vina (vya kati na vya mwisho) na mpangilio au urari wake;
   - Bahari ama mstari wa mwisho.Iwapo mstari wa mwisho unaorudiarudia kwa kila ubeti unaitwa "kibwagizo" au "kiitikio". Kama hakuna mstari wa mwisho unaorudiarudia, basi mstari huo utaitwa "kimalizio" au "kiishio".

4. "Kuboronga sarufi" kunaleta urari wa vina au mdundo wa ushairi.

E. Kuzungumza

Kazi ya 402:

Kuwaambia wengine yale ambayo ameyasoma

Kazi ya 403:

Kibwagizo	**ni mstari wa mwisho unaorudiarudia kwa kila ubeti**
Kifungu cha maneno katika shairi	huitwa ubeti
Mshororo ni	**mistari katika shairi**
Sauti zinazofanana mwishoni mwa kila nusu-mstari	huitwa vina vya kati

Kazi ya 404:

1. Falsafa au msimamo wa mshairi au mtazamo wa mshairi	**ni mambo anayokubali mshairi kuwa ni ya kweli**
2. Mmshairi anapopambanisha wema na ubaya katika kazi yake, falsafa inaweza kuwa	**"mnyonge hushinda mtundu".**

F. Uchambuzi au uhakiki

Kazi ya 405:

Kufanya uhakiki

G. Utafiti na uhakiki

Kazi ya 406:

Kutafuta shairi na kulifanyia uhakiki

Kazi ya 407:

Kusoma uhakiki na kujibu maswali

Kazi ya 408:

Kutafuta, kuandika na kusoma mashairi

H. Kuandika

Kazi ya 409:

Iwapo mstari wa mwisho unaorudiarudia mwishoni mwa kila ubeti unaitwa	kibwagizo
Iwapo mstari wa mwisho haukuruduliwa mwishoni mwa kila ubeti unaitwa	**Kimalizio**

Kazi ya 410:

Kubuni shairi, kulifanyia uhakiki na kulitolea tathmini

Kazi ya 411:

Kikundi cha A	Kikundi cha B
1. "Kuboronga sarufi" ni kupangua mpangilio wa maneno ili	akubalike na wanajamii wote
2. Si lazima kila wakati mshairi	mbinu mbalimbali za lugha zilizotumiwa kama vile tamathali za usemi na kadhalika
3. Ni lazima kuonyesha iwapo shairi ni la kimapokeo au la kisasa na	kuleta urari wa vina au mdundo wa ushairi

Kazi ya 412:

Kutunga shairi, kulifanyia uhakiki na kulitolea tathmini

SOMO LA 17: KUTOA MAONI BINAFSI JUU YA KAZI YA FASIHI SIMULIZI

[Uk.164..Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuataao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na saba.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kuelezea hadharani maoni yao kuhusu utanzu wa fasihi simulizi ambao wameusoma au kuusikiliza darasani kwa kueleza walichofurahia, walichochukia, walichijifunza na kadhalika	
Vipindi:	6	
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti	
Tathmini:	Tathmini endelezi	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili	-Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mtu mwingine bila ugomvi wowote. -Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika tanzu inayoshughulikiwa.	-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (kuwahudumia maskini hohehahe kwa kuwapa ng'ombe) -Elimu isiyo na ubaguzi (elimu kwa wote na wanawake kuwa warithi)

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 413:

Watu wawili wenye bango. Kwenye bango kumeandikwa "Utoaji wa maoni bianafsi".

Kazi ya 414:

Kwenye bango kumeandikwa "Utoaji wa maoni bianafsi". Na kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu jambo hilo la "Utoaji wa maoni binafsi".

A. Kusikiliza

Kazi ya 415:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 416:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 417:

Picha hii inaonyesha mtu anayesimama mbele ya kundi la watu na kutoa maoni yake binafsi kuhusu jambo fulani. Na habari yetu inahusu "utoaji wa maoni binafsi".

C. Msamiati

Kazi ya 418:

Ovyo(ovyo): Bila ya kufuata utaratibu; bila ya mpango

Kufeli: Kushindwa katika mtihani

Hohehahe: Mtu ambaye hali yake ya maisha si nzuri; mtu asiye na mbele wala nyuma; maskini sana

Kazi ya 419:

Kutunga kifungu cha habari

Kazi ya 420:

1. Kufeli
2. Suala

Kazi ya 421:

Kueleza kazi ya fasihi husika	Kufafanua kazi ya fasihi husika
- Kutoa maelezo kuhusu maisha ya mtunzi (yanapojulikana); - Kueleza chimbuko au asili ya kazi ya fasihi; - Kuzitoa dhamira (kuu); - Kutoa suala husika; - Kutaja muhtasari wa mpangilio wa utoaji wa maoni binafsi.	- Kuzungumzia mawazo (dhamira) yanayozungumziwa katika kila aya: Mawazo hayo huelezwa kufuatana na jinsi mtunzi anavyoyaona mambo na msamiati aliotumia; - Sentensi chache za kunukuu ni muhimu; - Kuepukana na maelezo yasiyo na umuhimu.

Kazi ya 422:

1. Kila mtu ana **uwezo** wa kutoa maoni binafsi yake kuhusu kazi yoyote ya fasihi simulizi.
2. Si vizuri kutupilia mbali maoni ya mtu wakati hajamaliza **kutoa nia** yake.
3. Ni lazima kuonyesha mambo mengine unayoyajua ambayo yatakusaidia katika kueleza **suala** na kutoa maoni binafsi juu ya kazi hiyo

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 423:

1. Utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi ni kitendo cha kutoa msimamo wake au maneno yanayoonyesha fikra zake juu ya kazi ya fasihi.
2. Utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi ni muhimu kwa sababu:

   - humwezesha mtu kumudu na kuboresha stadi za mazungumzo na kujieleza hadharani bila woga wala wasiwasi;
   - humfanya mtu aongezewe ujuzi wake wa kihistoria kuhusu utanzu na kipera fulani cha fasihi simulizi;
   - humfanya mtu azingatie ipaswavyo mbinu za kushawishi wengine ili waunge mkono msimamo wake;

- humfanya mtu aongezewe uwezo wake wa kufafanua suala na kutatua tatizo haraka bila kukawia;
- humfanya mtu awe na adabu na uvumilivu katika kuyasikia maoni ya wengine na kutoa msimamo wake;
- humwezesha mtu hasa hasa mwanafunzi kuelewa maswali katika mtihani na kuyajibu ipaswavyo.

3. Mbinu zinazofuatiliwa katika kutoa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi ni:

- Kuelewa suala yaani:

  - Kuelewa kwanza maana ya maneno yaliyotumiwa;
  - Kujua na kuelewa wakati na mahali husika yaani wakati gani jambo hilo lilitokea au lilifanyika na mahali lilipofanyiwa;
  - Kujua maana ya viunganishi.

- Kusoma kazi ya fasihi na kuandika mambo yatakayojadiliwa;
- Kutayarisha mpangilio wa utoaji wa maoni binafsi;
- Kueleza kazi ya fasihi husika kwa kuzingatia mambo yafuatayo:

  - Kutoa maelezo kuhusu maisha ya mtunzi (yanapojulikana);
  - Kueleza chimbuko au asili ya kazi ya fasihi;
  - Kuzitoa dhamira (kuu);
  - Kutoa suala husika;
  - Kutaja muhtasari wa mpangilio wa utoaji wa maoni binafsi.

- Kufafanua au kuchambua kazi ya fasihi husika kwa kuzingatia mambo yafuatayo:
  - Kuzungumzia mawazo (dhamira) yanayozungumziwa katika kila aya: Mawazo hayo huelezwa kufuatana na jinsi mtunzi anavyoyaona mambo na msamiati aliotumia;
  - Sentensi chache za kunukuu ni muhimu;
  - Kuepukana na maelezo yasiyo na umuhimu.

- Utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi kutokana na uhuru wa mchambuzi wa:

    - Kusema kwamba msimamo wa mtunzi haukubaliwi na watu wote na kwamba kuna misimamo mingine;
    - Kupinga maoni ya mtunzi na kutoa maelezo yanayotetea upinzani huo;
    - Kukamilisha maoni ya mtunzi.

- Kukata shauri kuhusu suala yaani mchambuzi:

    - Kutoa muhtasari wa mambo yaliyosemwa katika kazi hii;
    - Kuzungumzia kidogo faida ya kazi hii ya utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi ambayo ameifanya

4. Katika kipengele chenyewe cha utoaji wa maoni binafsi, mchambuzi anaruhusiwa:

    - Kusema kwamba msimamo wa mtunzi haukubaliwi na watu wote na kwamba kuna misimamo mingine;
    - Kupinga maoni ya mtunzi na kutoa maelezo yanayotetea upinzani huo;
    - Kukamilisha maoni ya mtunzi.

E. Kuzungumza

Kazi ya 424:
Kuwaambia wengine yale ambayo yamesomwa

Kazi ya 425:

Hapa ndipo mchambuzi ana uhuru wa	kukamilisha maoni ya mtunzi
	Kupinga maoni ya mtunzi na kutoa maelezo yanayotetea upinzani huo
	Kusema kwamba msimamo wa mtunzi haukubaliwi na watu wote na kwamba kuna misimamo mingine

F. Utafiti

Kazi ya 426:

Kutafuta kazi ya fasihi simulizi, kuisoma na kujibu maswali

G. Kuandika

Kazi ya 427:

hata	wakongwe	wanapaswa	kulifanya	wanapojieleza	hadharani
Hata	wanafunzi	wanapaswa	kujihadhari	wanapoingia	darasani
Hata	waalikwa	wanalazimishwa	kunyamaza	wanapokusanyika	kumbini

Kazi ya 428:

1. Ni lazima na wewe utoe msimamo wako juu ya <u>**nia yake**</u> na maelezo ya kutosha ili mawasiliano kati yenu yafanyike na kumshawishi akubaliane na wewe.
2. Anapohitimu masomo yake, mwanafunzi <u>**anatahiniwa**</u> ili kufaulu na kupewa cheti chake.
3. Kuna watu ambao huwa na hofu au <u>**kutetemeka ovyo**</u> wanapoambiwa kutoa maoni yao mbele ya <u>**umati**</u> au hadharani.

Kazi ya 429:

1. Kufafanua suala ni kazi isiyo rahisi, **kazi ambayo inadai makini**.
2. Utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi za fasihi simulizi ni zoezi ambalo linadai **ujuzi na uzoefu wa kiwango fulani katika taaluma ya elimu**.
3. : Utoaji wa maoni binafsi ni kama **nguzo ya mawasiliano baina ya watu**.

SOMO LA 18: KUTOA UWASILISHAJI KUHUSU KAZI ZA FASIHI SIMULIZI

[Uk.170 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na nane.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kuwasilisha mada inayohusiana na uhakiki wa tanzu za fasihi simulizi - kulinganisha tanzu moja na nyingine kwa kueleza kufanana na kutofautiana katika vipengele vya fani na maudhui
Vipindi:	7
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Utafiti

Tathmini:	Tathmini endelezi	
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwezesha mwanafunzi kusikiliza, kusoma, kuandika na kuzungumza hadharani akichambua na kufafanua vipengele vya fani na maudhui vinavyojitokeza katika tanzu za fasihi simulizi ya Kiswahili	-Uhuru wa kutoa hoja au maoni tofauti na ya mtu mwingine bila ugomvi wowote. -Mabadiliko au athari chanya za kiakili na kitabia kutokana na ujumbe unaozingatiwa katika tanzu inayoshughulikiwa.	-Mafunzo kuhusu kuzalisha kwa kiwango (bidhaa za kweli yaani zisizo za bandia) -Amani na maendeleo -Usawa wa jinsia -Mafunzo dhidi ya mauaji ya kimbari

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 430:

Tunaona watu ambao wanawasilisha kazi yao kwa wengine. Kuna bango ambako kumeandikwa “Utoaji wa uwasilishaji”.

Kazi ya 431:

Kifungu cha habari kinahusu “kuwasilisha kazi za fasihi simulizi” na kwenye picha watu wanafanya kitendo cha kuwasilisha kazi yao kwa wengine.

A. Kusikiliza

Kazi ya 432:

Kusikiliza na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 433:

Kusoma habari mara nyingine

Kazi ya 434:

- Wanazungumzia kuhusu “mhadhara”;
- Mhadhara ni maelezo yanayotolewa mbele ya watu juu ya mada fulani kwa ajili ya kufundisha.

C. Msamiati

Kazi ya 435:

Stadi: Mbinu zinazotumiwa katika kutenda jambo fulani kiufundi

Msimu: Majira; kipindi kirefu cha wakati ambapo jambo fulani (kama vile mvua, jua,...) hutokea

Taasisi: Sehemu au idara inayoshughulika na uchunguzi wa fani mbalimbali

Mapato: Kitu kinachopatikana hasa baada ya kazi au biashara

Kazi ya 436:

Kila jozi ina sentensi zake

Kazi ya 437:

1. Utulivu
2. Mihadhara

Kazi ya 438:

Kuonyesha mwenendo wa kisomi	Kuzingatia na kumudu stadi za kuzungumza
- Kuelewa na kumudu vizuri wazo kuu la kazi yako; - Kuwaza vizuri kabla ya kusema; - Kukuza msamiati wako; - Kutumia maneno na sentensi kamili na sahihi. - Kutii kanuni za sarufi; - Kutumia maneno yanayoonyesha heshima; - Kuonyesha kuwa unafahamu na kumudu vizuri yale unayoyasema; - Kuzungumza bila kutazama sana maandishi; - Kuwa na maoni mazuri juu ya hadhira; - Kuvaa vizuri; - Kuchunga mwenendo wako mbele ya hadhira;...	- Kutumia maneno machache lakini yanayoeleza vizuri mawazo yake; - Kutositasita katika mazungumzo; - Kusema polepole; - Kutumia ishara za mikono; - Kutochezacheza na vitu mbalimbali.

Kazi ya 439:

1. Darasani, mwanafunzi anayetoa mhadhara kwa wenzake anapaswa kuiheshimu hadhira yake ili kuweza kuwashawishi **kukubali nia** zake.
2. Mhadhiri **akifaulu** katika utoaji wa uwasilishaji, hadhira itamwona kama msomi mwenye ujuzi mkubwa na kumheshimu vilevile.
3. Epuka maneno yanayovunja kanuni za sarufi au yanayotumiwa na **wahuni** na watoto wa barabarani yaani lugha chafu.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 440:

1. “Utoaji wa uwasilishaji” au “utoaji wa mhadhara” ni utoaji wa maelezo mbele ya watu kwa ajili ya kufundisha.
2. Utoaji wa uwasilishaji kwa ujumla ni muhimu kwa sababu:

   - Hukuza utu wa mtu;
   - Humfanya mhadhiri azingatie na kumiliki stadi za kuzungumza hadharani na kushawishi hadhira yake;
   - Humwongezea ujuzi mhadhiri;
   - Humfanya mhadhiri aheshimiwe na hadhira kutokana na ujuzi wake wa kiwango cha juu alioutoa hadharani;
   - Huweza kumfanya mhadhiri ajiongezee mali.

3. Nyinyi wanafunzi, mnatakiwa kufuata taratibu zifuatazo ili kuweza kufaulu katika kutoa mhadhara:

- Kutilia mkazo maandalizi ya utoaji wa uwasilishaji yaani:

   - kufanya utafiti wa kutosha ili kuyapata maelezo yatakayozitetea nia zako;
   - kuzingatia sehemu za kazi yako na yaliyomo ndani yake;
   - kujiweka katika hali ya utulivu na kujiamini;
   - kuwaza kuhusu namna ya utangulizi unaovuta hisia za hadhira.

- Kuwa tayari wakati wa kutoa mhadhara: Ingekuwa vizuri kujiandaa ipaswavyo na kuwa tayari kuhusu mhadhara siku mbili kabla ya utoaji wa uwasilishaji. Ni kusema kuwa ni lazima kazi yako iwe tayari siku mbili kabla ya mhadhara na uwe umeizingatia vya kutosha. Kumbuka kuwa unapaswa kuweka 90% ya kazi yako kichwani mwako kwani kufaulu kwako katika mhadhara hakutategemea zaidi maandishi yako. Isitoshe, fika mapema mahali patakapofanyiwa mhadhara.

- Kuonyesha mwenendo wa kisomi yaani:

    - Kuelewa na kumudu vizuri wazo kuu la kazi yako;
    - Kuwaza vizuri kabla ya kusema;
    - Kukuza msamiati wako;
    - Kutumia maneno na sentensi kamili na sahihi.
    - Kutii kanuni za sarufi;
    - Kutumia maneno yanayoonyesha heshima;
    - Kuonyesha kuwa unafahamu na kumudu vizuri yale unayoyasema;
    - Kuzungumza bila kutazama sana maandishi;
    - Kuwa na maoni mazuri juu ya hadhira;
    - Kuvaa vizuri;
    - Kuchunga mwenendo wako mbele ya hadhira...

- Kuzingatia na kumudu stadi za kuzungumza: Mhadhiri hulazimishwa :

    - Kutumia maneno machache lakini yanayoeleza vizuri mawazo yake;
    - Kutositasita katika mazungumzo;
    - Kusema polepole;
    - Kutumia ishara za mikono;
    - Kutochezacheza na vitu mbalimbali.

- Kuchambua kazi na kuingia katika undani wake: Kuhusu jambo hili, mhadhiri anatakiwa:

    - Kukuza au kuongeza ujuzi alio nao kuhusu kazi ya fasihi simulizi husika;
    - Kuijua athari ya kazi ya fasihi simulizi husika kwa hadhira yake.

- Kutoa mhadhara ipaswavyo kwa kuzingatia sehemu mbalimbali zinazotakiwa.

4. “Mhadhara huwa na sehemu muhimu ambazo huzingatiwa katika utayarishaji wake”. Sehemu hizo ni hizi zifuatazo:

a. Utangulizi: Ni sehemu ya kwanza ya mhadhara. Mhadhiri hutakiwa:

- Kuanzisha jambo au hadithi au msemo mwingine unaoweza kuifanya hadhira itoe maoni yanayoelekeza kwenye mada itakayozungumziwa;
- Kutaja mada ya kazi yake;
- Kukumbusha mambo inayoyafahamu hadhira kuhusu mada yenyewe;
- Kutaja shabaha ya kazi yake;
- Kutaja mawazo makuu yanayopatikana katika kazi yake na jinsi mhadhara unavyotarajiwa kuendelezwa.

b. Upeo: Mambo ya kuzingatia ni haya yafuatayo:

- Urefu wa mhadhara: urefu wa sehemu hii hutokana na muda wa mhadhara (kuanzishwa na kufungwa kwake);
- Kujihadhari ili kutoenda mbali na mada husika;
- Ujuzi wa hadhira: Si vizuri kutegemea ujuzi wa hadhira;
- Kutumia sentensi fupi;
- Kueleza istilahi muhimu na maneno magumu yatakayotumiwa katika mhadhara;
- Kunukuu ni muhimu.

c. Mkaguo: Hii ni sehemu ya mwisho ya mhadhara. Mhadhiri hutakiwa:

- Kutumia mkagua unaosisimua hadhira;
- Kutoa muhtasari wa yale ambayo yamezungumziwa katika mhadhara;
- Kukumbusha kidogo wazo lake kuu;
- Kuipa hadhira fursa ya kuuliza maswali na kuyajibu;
- Kutoa shukrani kwa hadhira kwa kuhudhuria mhadhara.

E. Kuzungumza

Kazi ya 441:

Kuwaambia yale ambayo amesoma

Kazi ya 442:

Katika utangulizi wa mhadhara, mhadhiri hutakiwa	kutaja mada ya kazi yake
	Kuanzisha jambo au hadithi au msemo mwingine unaoweza kuifanya hadhira itoe maoni yanayoelekeza kwenye mada itakayozungumziwa
	Kutaja mada ya kazi yake
	Kukumbusha mambo inayoyafahamu hadhira kuhusu mada yenyewe
	Kutaja shabaha ya kazi yake
	Kutaja mawazo makuu yanayopatikana katika kazi yake na jinsi mhadhara unavyotarajiwa kuendelezwa

F. Utafiti

Kazi ya 443:

Kutafuta hadithi yoyote ya fasihi simulizi ya Kiswahili na kutayarisha mhadhara juu yake

G. Kuandika

Kazi ya 444:

Utoaji	wa	mhadhara	huongeza	ujuzi	wa	mhadhiri
Utoaji	wa	mhadhara	**hukuza**	utu	wa	mhadhiri
Utoaji	wa	mhadhara	**huongeza**	mali	**ya**	mhadhiri

Kazi ya 445:

1. Ni lazima **mwenendo** wako uonyeshe kwamba wewe ni msomi mwenye ujuzi wa kiwango cha juu.
2. Mbinu hii inakusaidia katika kuepukana na matumizi ya maneno yasiyo na maana au **ukosefu wa jambo** la kusema.
3. Kuna kazi za fasihi simulizi zinazoweza kuwa na **athari mbaya** kwa hadhira.

Kazi ya 446:

Kikundi cha A	Kikundi cha B
1. Mhadhara wako utavuta hisia za watu kutokana na maneno unayoyatumia hasa maneno yanayo	matokeo ya kazi tuliyoifanya au kazi ya wengine
2. Kumbuka kuwa unapaswa kuweka 90% ya kazi yako kichwani mwako kwani	maana sawa na yale magumu ambayo yalitumiwa katika kazi ya fasihi husika
3. Maishani mwetu, tunaweza kutakiwa kuwasilisha kwa hadhira	kufaulu kwako katika mhadhara hakutategemea zaidi maandishi yako

SOMO LA 19: TUELEWE MUUNDO WA SENTENSI ZA KISWAHILI

[Uk179 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la kumi na tisa.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kukumbuka mambo muhimu ya muundo wa sentensi ya Kiswahili na kuchambua sentensi za Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake

Vipindi:	6		
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; sarufi na matumizi ya lugha; -Tathmini kuhusu sura		
Tathmini:	Tathmini endelezi na upimaji wa kiujumla		
Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**	
Kuzingatia muundo wa sentensi za Kiswahili	-Kufurahia kujua kuchambua sentensi ya Kiswahili kwa kuonyesha muundo wake	-Mafunzo kuhusu maendeleo ya haraka ya uchumi -Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (sigara huharibu afya ya mtu)	

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 447:

Tunaona kiwanda cha UTEXRWA kinachotengeneza nguo.

Kazi ya 448:

Picha inatuonyesha kiwanda cha UTEXRWA kinachotengeneza nguo na habari yetu inahusu viwanda barani Afrika.

A. Kusikiliza

Kazi ya 449:

Kusikiliza na kuzingatia mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 450:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 451:

Picha hizi zinaonyesha noti za dola za Marekani na za faranga za Rwanda. Kwenye soko la kimataifa, fedha yenye nguvu ni dola za kimarekani. Ile ya Rwanda haina thamani.

Kazi ya 452:

1. Mara nyingi imelazimu kupata **wataalamu** wa kuendesha viwanda kutoka nchi zilizoendelea.
2. Tatizo kubwa kwa viwanda vingi ni lile la kukosa **vipuli** na kubadilika kwa miundo ya mitambo
3. Nchi zinapokuwa katika matatizo ya kifedha, hushindwa kuagiza **malighafi** hizo na husababisha viwanda kufungwa

Kazi ya 453:

Bidhaa	**Kiwanda**
Sharubati	INYANGE INDUSTRIES Ltd
Pombe	BRALIRWA Ltd; MBC Ltd
Saruji	CIMERWA Ltd
Nguo	UTEXRWA Ltd

C. Msamiati

Kazi ya 454:

Kutoma: Kuingia ghafla au kwa nguvu

Pembejeo: Vitu mbalimbali (kama vile mbolea, madawa,...) vinavyotiwa katika mashamba ili kuweza kupata mazao mengi tena mazuri

Malighafi: Mali ambayo haijasafishwa kama vile madini (dhahabu, lulu,...)

Kazi ya 455:

Kutunga sentensi

Kazi ya 456:

Kila mwanafunzi ana sentensi zake

Kazi ya 457:

1. Wataalamu hao wamezigharimu serikali au **mashirika** yanayoendesha viwanda kiasi kikubwa cha fedha.
2. Nchini Rwanda, mbolea ya samadi huchanganywa na ile ya **chumvi chumvi** ili kurutubisha mashamba.
3. Badala ya kuuza malighafi katika nchi za Ulaya na Marekani, **bidhaa** zilitengenezewa nyumbani ili kuweza kukidhi mahitaji ya wananchi ambao wengi wao walikuwa wakulima.

Kazi ya 458:

1. Jembe, trekta, panga, mkokoteni ni **zana**.
2. BRALIRWA, BMC, UTEXRWA, TOLIRWA ni **viwanda**.

Kazi ya 459:

Neno	Neno lenye maana sawa na lile	Kinyume cha neno lile
1. Kufaulu 2. Kuharibu	Kushinda Kuangamiza	Kufeli Kulinda / Kuokoa

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 460:

1. "Nchi nyingi za kiafrika zinakitazama kilimo kama uti wa mgongo wa maendeleo yake". Ni kusema kwamba serikali za nchi nyingi za kiafrika hutilia mkazo kilimo na kukiona kama nguzo ya maendeleo yake. Idadi kubwa ya wananchi ni wakulima.
2. Ni vizuri katika nchi kuwa na sekta ya kilimo na sekta ya viwanda kwa sababu ni vitu.
3. Matatizo yanayovikabili viwanda vingi barani Afrika ni kama vile:

   - kukosa vipuli na kuabadilika kwa miundo ya mitambo;
   - kukosa wataalamu;
   - aina nyingine ya malighafi ambayo huagizwa kutoka nchi za ng'ambo.
4. Licha ya majembe na matrekta, kuna zana nyingine za kilimo kama vile sepetu, sururu, reki, tridenti, pipa la kumwagilia na kadhalika

5. Katika kurutubisha mashamba yako, unaweza kutumia mbolea ya samadi au ya chumvi chumvi.

E. Kuzungumza

Kazi ya 461:

Kuwaambia yale ambayo amesoma

Kazi ya 462:

1. Ingawa nchi nyingi hulisha viwanda vyake kwa malighafi ambayo imezalishwa humo humo nchini, **kuna aina nyingine ya malighafi ambayo huagizwa kutoka nchi za ng'ambo**.
2. Hivi sasa, nchi zinazouza vipuli zimeathiriwa na matatizo ya kiuchumi **na, kwa hiyo, bei yake imepanda**.
3. Viwanda navyo kwa upande mwingine huhitaji malighafi **kama vile kahawa, pamba, mkonge, tumbaku na kadhalika**.
4. Mitambo ya viwanda vingi barani Afrika iliagizwa **kutoka Ulaya, Marekani au sehemu nyingine zenye viwanda-mama**.

F. Sarufi na matumizi ya lugha

Kazi ya 463:

Muundo wa sentensi hizi si sawa unapozingatia aina ya maneno yanayoziunda lakini zote zina kiima na kiarifu.

Kazi ya 464:

1. Viwanda huhitaji malighafi na vipuli.
   N T T U T
2. Nchi nyingi za kiafrika zinakitazama kilimo kama uti wa mgongo wa
   N V V E T N U N V N V
   maendeleo yake.
   N V
3. Vitu vyote hivi ni matokeo ya kazi za viwanda.
   N V V t N V N V N

4. Nchi zinapokuwa katika matatizo ya kifedha, hushindwa kuagiza

   N T U N V E T T

   malighafi hizo na husababisha viwanda kufungwa.

   N V U T N T

Kazi ya 465:

Kutafuta muundo wa sentensi

Kazi ya 466:

1. <u>Serikali ya Rwanda</u> <u>iliunda mikakati thabiti ya kuboresha uzazi</u>.

Kiima (K) **Kiarifu (A)**

Serikali	ya	Rwanda	iliunda	mikakati	thabiti	ya	kuboresha	uzazi
N	V	N	T	N	V	V	T	N
					Chagizo			
				Shamirisho				
KIIMA (K)			KIARIFU (A)					

2. **Umoja wa wanainchi ni nguzo muhimu ya amani na maendeleo.**

Umoja	wa	wananchi	ni	nguzo	muhimu	ya	amani	na	maendeleo
N	V	N	t	N	V	V	N	U	N
					Chagizo				
				Shamirisho					
KIIMA (K)			KIARIFU (A)						

3. **Nchi yake huagiza malighafi kutoka Rwanda.**

Nchi	yake	huagiza	malighafi	kutoka	Rwanda
N	V	T	N	U	N
				Chagizo	
			Shamirisho		
KIIMA (K)		KIARIFU (A)			

Kazi ya 467:

1. **<u>Kiima</u>** ni neno au fungu la maneno katika sentensi ambalo hutangulia kitenzi. Aghalabu huonyesha mtenda.
2. **<u>Kiarifu</u>** ni sehemu inayoundwa na kitenzi, shamirisho na chagizo.
3. **<u>Shamirisho</u>** ni sehemu ya sentensi inayowakilisha kitu kilichofanyiwa jambo yaani mtendwa au mtendewa katika sentensi.

Kazi ya 468:

Kulinganisha majibu na maelezo

G. Kuandika

Kazi ya 469:

Majembe, matrekta,...	**ni**	**zana**	**za**	**kilimo**
Bastola, kifaru, bunduki, manowari, mzinga, nyambizi,...	ni	zana	za	vita
Basi, baisikeli, gari la ngombe, mkokoteni, motokaa, mtumbwi, pikipiki, garimoshi,...	ni	zana	za	usafirishaji
Simu, faksi, teleksi, redio,...	ni	zana	za	mawasiliano

Kazi ya 470:

1. Katika uzalishaji, ingekuwa rahisi zaidi kama **sekta hizi mbili zikikamilishana**.
2. Hata hivyo, imethibitika kwamba ili nchi zipate kuendelea, **ni lazima viwanda vitiliwe mkazo**.
3. Matatizo haya pamoja na mengine mengi yamevifanya viwanda **mbalimbali vijikute katika matatizo makubwa**.
4. Labda tatizo hili litapunguzwa kwa kuwaandaa wataalamu wananchi **katika nchi zenye teknolojia sadifu ya juu**.

TATHMINI KUHUSU SURA YA PILI

Kazi ya 471:

Kujibu maswali:

1. "Uhakiki wa kazi za fasihi si jambo la hivi karibuni". Ukuwepo kwa uhakiki ulianza wakati binadamu alipokuwa na uwezo wa kuzungumza na kuadhiri maoni na maisha ya wengine. Yeyote yule anayelinganisha kazi za fasihi na tajiriba yake maishani au na kazi nyingine huwa ameanza kufanya uhakiki. Uhakiki huanza katika kitendo cha kujaribu kuielewa kazi ya fasihi na kujibu maswali kama vile kwa nini, nani na vipi.

2. Mwanafunzi huhitaji kufanya mazoezi kuhusu uhakiki wa kazi za fasihi kwa sababu:

- humwezesha kuielewa, kuieleza na kuifaidi kazi ipaswavyo;
- humwezesha kulinganisha kazi tofauti za fasihi;
- humwezesha kuchambua na kufafanua mifumo na picha za kisanaa zinazotumika katika kazi za fasihi ili kupevuka katika lugha;
- humwezesha kuchambua na kuweka hadharani maonyo yanayopatikana katika kazi za fasihi. Maonyo hayo tunaweza kuyatumia kwa kuwakosoa wanajamii wengine.

3. Kuchagua hadithi na kuifanyia uhakiki.

4. Kutafuta methali na kuzifanyia uhakiki.

5. Kutafuta vitendawili na kuvifanyia uhakiki.

6. Toa maana ya nahau hizi:
   - Kumwaga unga= Kufukuzwa kazi
   - Kugonga mwamba= Kutofanikiwa

7. Vipengele ambavyo hushughulikiwa katika kuhakiki shairi ni:

Uhakiki wa shairi kimaudhui:

- Maisha ya mtunzi (iwapo yanajulikana);
- Kichwa cha shairi;
- Aina (au kipera) ya shairi;
- Dhamira au wazo kuu;
- Ujumbe au fundisho au maadili au onyo;
- Falsafa au msimamo wa mshairi au mtazamo wa mshairi;
- Muhtasari (kwa nathari).

Uhakiki wa shairi kifani:

- Wahusika: Ikiwa shairi limehusisha wahusika;
- Mtindo;
- Muundo au umbo la shairi: Mambo yatakayozungumziwa hapa ni:
    - Idadi ya beti;
    - Idadi ya mistari (au mishororo) kwa kila ubeti;
    - Idadi ya vipande vya mstari;
    - Idadi ya mizani kwa kila ubeti au nusu-mstari;
    - Aina za vina (vya kati na vya mwisho) na mpangilio au urari wake;
    - Bahari ama mstari wa mwisho. Iwapo mstari wa mwisho unaorudiarudia kwa kila ubeti unaitwa "kibwagizo" au "kiitikio". Kama hakuna mstari wa mwisho unaorudiarudia, basi mstari huo utaitwa "kimalizio" au "kiishio".
- Uhuru wa mshairi.

8. Mbinu mbalimbali ambazo hutumiwa katika kutoa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi:

- Kuelewa suala yaani:

    - Kuelewa kwanza maana ya maneno yaliyotumiwa;
    - Kujua na kuelewa wakati na mahali husika yaani wakati gani jambo hilo lilitokea au lilifanyika na mahali lilipofanyiwa;
    - Kujua maana ya viunganishi.

- Kusoma kazi ya fasihi na kuandika mambo yatakayojadiliwa;
- Kutayarisha mpangilio wa utoaji wa maoni binafsi;
- Kueleza kazi ya fasihi husika kwa kuzingatia mambo yafuatayo:

    - Kutoa maelezo kuhusu maisha ya mtunzi (yanapojulikana);
    - Kueleza chimbuko au asili ya kazi ya fasihi;
    - Kuzitoa dhamira (kuu);
    - Kutoa suala husika;
    - Kutaja muhtasari wa mpangilio wa utoaji wa maoni binafsi.

- Kufafanua au kuchambua kazi ya fasihi husika kwa kuzingatia mambo yafuatayo:

    - Kuzungumzia mawazo (dhamira) yanayozungumziwa katika kila aya: Mawazo hayo huelezwa kufuatana na jinsi mtunzi anavyoyaona mambo na msamiati aliotumia;
    - Sentensi chache za kunukuu ni muhimu;
    - Kuepukana na maelezo yasiyo na umuhimu.

- Utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi kutokana na uhuru wa mchambuzi wa:

    - Kusema kwamba msimamo wa mtunzi haukubaliwi na watu wote na kwamba kuna misimamo mingine;
    - Kupinga maoni ya mtunzi na kutoa maelezo yanayotetea upinzani huo;
    - Kukamilisha maoni ya mtunzi.

- Kukata shauri kuhusu suala yaani mchambuzi:

    - Kutoa muhtasari wa mambo yaliyosemwa katika kazi hii;
    - Kuzungumzia kidogo faida ya kazi hii ya utoaji wa maoni binafsi juu ya kazi ya fasihi simulizi ambayo ameifanya

9. Shirikiana na mwenzako na kutunga sentensi tatu zinazohusu "amali na tamaduni na kuzalisha kwa kiwango". Mtakapomaliza, mwonyeshe muundo wa sentensi hizo.

   Kila kundi lina sentennsi zake

SURA YA 3: UTUNGAJI WA BARUA RASMI, SIMU NA MATANGAZO

Sura hii inashughulikia vipengele viwili. Kipengele cha kwanza kinahusu fasili ya mjadala na mdahalo. Kipengele cha pili kinatoa mfano wa mjadala au mdahalo na kueleza tofauti iliyoko kati ya mambo hayo mawili.

MAANDALIO YA SOMO

Mfano wa maandalio ya masomo kuhusu sura hii ni huu ufuatao:

MAANDALIO YA SOMO							
Shule:				**Jina la mwalimu:**			
Muhula wa	**Tarehe**	**Somo**	**Kidato cha**	**Sura ya**	**Somo la**	**Muda**	**Idadi ya wana-funzi**
Kwanza	20/06/2016	Kiswahili	Tano	tatu	1 kwa 4	Dakika 80	32
Makundi ya wanafunzi wenye matatizo ya kielimu na idadi yao: 1. Wanafunzi wenye matatizo ya kusikia: 2 2. Wanafunzi wenye kipaji cha hali ya juu: 4							
Mada kuu:	Mawasiliano rasmi						
Mada ndogo:	Utungaji wa barua rasmi, simu na matangazo						
Uwezo unao-hitajiwa katika mada:	Mwishoni mwa sura hii, mwanafunzi ataweza: • Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi akitumia Kiswahili sanifu.						
Kichwa cha somo	Utungaji wa barua rasmi au ya kikazi						
Uwezo unao-hitajiwa katika somo	Mwishoni mwa somo hili, mwanafunzi ataweza: • Kutunga barua ya kikazi kutokana na kisa kinachojitokeza.						
Mahali pa kufundishia	Darasani						

Malengo ya kujifunza (Ni lazima yazingatiwe mahitaji ya wanafunzi)	**Maarifa na ufahamu:** • Kueleza tofauti iliyopo kati ya barua ya kirafiki na barua rasmi ; • Kukumbuka sehemu za barua rasmi; • Kutoa mfano wa mazingira ya barua za kikazi, simu pamoja na tangazo lililotumiwa; • Kutambua mtindo wa simu na wa tangazo; • Kuonyesha njia tofauti za uchanganuzi wa sentensi ya Kiswahili. Stadi: • Kutunga barua ya kikazi kutokana na kisa kinachojitokeza; • Kuonyesha kwa mchoro sehemu kuu za barua rasmi; • Kuandika simu kwa kuzingatia taratibu au mtindo unaojidhihirisha; • Kutayarisha tangazo maalumu kulingana na mazingira yanayotolewa. Maadili na mwenendo: • Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao; • Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano; • Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.
Vifaa vitakavyotumiwa	Matini zenye mitindo mbalimbali ya uandishi wa barua, magazeti, mtandao wa intaneti, vitabu, simu ya mkononi, ubao, chaki, kalamu na kifutio
Vitabu vitakavyotumiwa	Kitabu cha Mwanafunzi Mwongozo wa Mwalimu Vitabu vingine vinavyohusu utungaji wa barua katika Kiswahili, simu ya maneno na matangazo

Muda na hatua	Mbinu za kufundishia na kujifunzia		Maarifa pamoja na Masuala mtambuka
	Kwa kupitia kazi za kutafakari picha, kusikiliza, kusoma, kuzungumza, kujadili na kuandika katika makundi au jozi au kwa mwanafunzi peke yake au michezo, wanafunzi wataweza kuelewa vizuri fasihi ya Kiswahili, kusoma kazi mbalimbali za fasihi na kuwaambia wengine yale ambayo ameyasoma.		
	Wajibu wa mwalimu	**Wajibu wa mwanafunzi**	
Utangulizi **[Dakika 8=10%]**	-Fuata maagizo yaliyotolewa katika Kitabu cha Mwanafunzi kama vile kuwaweka wanafunzi katika jozi au makundi mengine, kumpa mwanafunzi peke yake nafasi ya kujibu na kadhalika; -Waache wanafunzi watoe maoni yao kuhusu picha iliyotumiwa; -Wape wanafunzi dakika za kutosha za kuitafakari picha husika; -Waulize wanafunzi wanachokiona kwenye picha iliyotumiwa. -Waongoze katika kutoa maoni yao; -Baada ya kutoa maoni yao, tambulisha somo husika la leo ambalo ni “Mazingira ya hospitali, vifaa na wafanyakazi”.	-Wafuate maagizo yaliyotolewa katika Kitabu chao kama vile kujigawa katika jozi au makundi mengine, kila mwanafunzi kujibu maswali peke yake na kadhalika; -Waitafakari picha kwa makini; -Watoe maoni yao kwa sauti kuhusu picha iliyotumiwa.	**Maarifa:** **-** Kueleza tofauti iliyopo kati ya barua ya kirafiki na barua rasmi ; Kukumbuka sehemu za barua rasmi; Kutoa mfano wa mazingira ya barua za kikazi, simu pamoja na tangazo lililotumiwa; Kutambua mtindo wa simu na wa tangazo; Kuonyesha njia tofauti za uchanganuzi wa sentensi ya Kiswahili **Stadi:** **-** Kutunga barua ya kikazi kutokana na kisa kinachojitokeza; Kuonyesha kwa mchoro sehemu kuu za barua rasmi; Kuandika simu kwa kuzingatia taratibu au mtindo unaojidhihirisha; Kutayarisha tangazo maalumu kulingana na mazingira yanayotolewa

Upeo **[Dakika 60=75%]**	-Waambie wanafunzi wengine wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Baada ya kukisoma kifungu cha habari, wanafunzi wahusishe yaliyomo na ujumbe unaotolewa na picha ile; -Mwambie mwanafunzi mmoja asimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzake yale ambayo ameyasoma. -Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa na kutoa majibu yao; -Jadiliana na wanafunzi kuhusu majibu yao au matokeo ya kazi wanazozifanya.	-Wasome kifungu cha habari kwa sauti; -Wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Waige matamshi sahihi ya maneno mbalimbali na kiimbo kinachofaa; -Wahusishe yaliyomo katika kifungu cha habari na ujumbe wa picha iliyotolewa; -Wasimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzao yale ambayo wameyasoma; -Wafanye kazi mbalimbali zilizopangwa; -Wajadiliane na wenzao kuhusu majibu ambayo wameyapata au matokeo ya kazi ambazo wamefanya na kuyalinganisha majibu yote yaliyotolewa.	**Maadili na mwenendo mwema:** - Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao; Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano; Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano. **Masuala mtambuka yanayoshughulikiwa:** -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (umoja na maridhiano baina ya Wanyarwanda)
Mwisho [Dakika 12=15%]	-Waongoze wanafunzi katika kutoa muhtasari wa kazi zao; -Waachie wanafunzi kazi ya nyumbani	- Kutoa muhtasari wa kazi zao; -Washiriki katika zoezi ambalo limetolewa; -Waandike katika daftari zao kazi ya nyumbani ambayo imetolewa na mwalimu.	

Tathmini ya mwalimu	Kutokana na maoni yake kuhusu jinsi wanafunzi walivyoshiriki katika somo lake, mwalimu achunguze jambo la kutilia mkazo hususan pale ambapo wanafunzi wamekutana na matatizo mbalimbali

SOMO LA 20: UTUNGAJI WA BARUA RASMI AU YA KIKAZI

[Uk.186 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kueleza tofauti iliyopo baina ya barua ya kirafiki na barua rasmi
- kutunga barua ya kikazi kutokana na kisa kinachojitokeza
- kukumbuka sehemu muhimu za barua rasmi
- kutoa mfano wa barua za kikazi</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">18</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu</td><td>-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao.
-Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano.
-Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.</td><td>-Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI
-Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (umoja na maridhiano baina ya Wanyarwanda)</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 472:

Kinachoonekana ni:

- Mikono ambayo inachikua kalamu;
- Mtu fulani anaandika barua;
- Ua lililo mbele ya mtu huyo.

Kazi ya 473:

Picha inaonyesha mtu ambaye anaandika barua na kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu jinsi ya kuandika barua hasa ya kikazi.

A. Kusikiliza

Kazi ya 474:

Kusikiliza na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 475:

Kusoma habari mara nyingine

Kazi ya 476:

Picha inaonyesha kalamu. Kalamu ni chombo kinachotumiwa katika kuandika barua.

Kazi ya 477:

1. Mwanafunzi **anapohitimu masomo yake** yake huhitaji kuandika barua ili kuomba kazi
2. Barua ni risala au **mjumbe mwepesi** anayemwakilisha mtungaji wake kwa mtu mwingine na kuwasilisha taarifa yake kwa mtu huyo

C. Msamiati

Kazi ya 478:

Risala: Taarifa inayopelekwa kwa mtu au watu fulani aghalabu inayoeleza haja inayotakiwa

Kuadhimisha: Kusherehekea jambo au siku kwa kuitukuza au kuisifu

Nadra: Hali ya kutopatikana mara kwa mara

Saini: Sahihi; maandishi ya jina la mtu ya kuthibitisha au kuidhinisha kutendeka au kupatikana kwa kitu au jambo fulani kwa kuandika jina lako

Nakala: Kitu chochote kilichonukuliwa kama vile maandishi, mchoro, picha,...

Kazi ya 479:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 480:

	Sehemu
Ujumbe	Mwisho au hitimisho
	Saini ya mwandishi na jina lake
	(Nakala kwa)

Kazi ya 481:

1. Samahani mwalimu, tuseme kuwa mimi ni **daktari wa meno**.
2. Barua hii haitakuwa ya kirafiki kwa kuwa **katikiro** si kiongozi!
3. Sehemu hii inatumiwa **mara kwa mara** kwa madhumuni fulani.

D. Maswali ya Ufahamu

Kazi ya 482:

1. Barua au waraka ni maandishi kwa mtindo wa kinathari yanayopelekwa kwa mtu kutoka mtu mwingine kwa madhumuni ya:
   - Kuarifu kwa haraka;
   - Kuomba kitu kama vile kazi, ruhusa,...;
   - Kuagiza bidhaa na kadhalika.

2. Sababu tatu zinazoweza kumlazimisha mtu kuandika barua rasmi ni kama vile kuomba kazi, kutoa ripoti, kuagiza bidhaa, kuandikia meneja wa gazeti na kadhalika
3. "Barua ni risala au mjumbe mwepesi anayemwakilisha mtungaji wake kwa mtu mwingine na kuwasilisha taarifa yake kwa mtu huyo". Anapoipokea mtu aliyetungiwa barua, anamwona mwandishi katika picha ya barua hiyo. Mawazo yanayopatikasna ndani yake ni yale ya mwandishi. Ni kusema kuwa barua yenyewe inamwakilisha mwandishi wake na kumpelekea mwandikiwa ujumbe kutoka kwa mwandishi.
4. "Barua ni nusu ya kuonana". Unapoipokea barua kutoka kwa mtu fulani, ni kama kumwona mtu huyo lakini si kwa macho bali kuna kitu yaani barua kinachomwakilisha. Ni kusema kuwa mwandikiwa amemwona mwandishi katika barua yake au amemwona kwa nusu tu.
5. Kwa maoni yangu, barua huandikwa kwa mtindo wa nathari.

Kazi ya 483:

Kutoa maelezo ya kutosha

E. Kuzungumza

Kazi ya 484:

- Kumbukumbu namba (ikiwa unayo)
- Anwani ya mwandishi na tarehe:
- Anwani ya mwandikiwa
- (Kupitia kwa na anwani ya mwenye kusaini na kutia muhuri)
- Salaam
- Yahusu / Kuhusu / Yah. / Kuh.
- Mwanzo au utangulizi
- Ujumbe
- Mwisho au hitimisho
- Saini ya mwandishi na jina lake
- (Nakala kwa)

Kazi ya 485:

Barua ni	**nusu ya kuonana**
	risala au ujumbe mwepesi
	kumbukumbu ya kudumu
	shahidi wa nafsi

F. Utaratibu wa barua rasmi

Utaratibu wa barua rasmi

Kazi ya 486:

Kutunga barua

G. Kuandika

Kazi ya 487:

Si	**kusahau**	**mtoto**	**wangu**
Si	kualika	rafiki	yangu
Si	kupenda	dada	zangu
Si	kusamehe	kaka	yangu

Kazi ya 488:

Kutunga barua na kutoa jibu

KUMB: GA/103/03/2016

Kijiji cha Gihaya
Kata ya Mubali
Tarafa ya Rubero
Wilaya ya Giti
Namba ya Simu: 0788521366
SLP 25 Rwamagana
JIMBO LA MASHARIKI

25/06/2016

Mkuu wa Shule ya Giti
SLP 48 Rwamagana
JIMBO LA MASHARIKI

Mkuu wa Shule,

YAHUSU: Kufunga shule

Kichwa cha hapo juu chahusika.

Rejea barua yangu ya tarehe 20/0/2016 iliyokuwa ikiwataka kufunga shule kwa sababu ya ugonjwa wa kipindupindu uliojitokeza ghafla katika wilaya yetu.
Ni matumaini yangu kwamba barua hiyo uliipokea na hivyo, utekelezaji wake usingechelewa.
Ninapenda kukutumia barua hii tena kukuomba kufunga shule. Jambo hili ni la kuzingatia kwani likiendelea linaweza kusababisha madhara makubwa kwa wanafunzi na umma mzima.

Asante.

Wako mtiifu,

(Saini)

Mkuu wa Wilaya

Kazi ya 489:

Kuandika barua

SOMO LA 21: UTUNGAJI WA SIMU

[Uk. 194 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na moja.

<table>
<tr><td>Shabaha:</td><td colspan="2">Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze:
- kutambua mtindo wa simu
- kutunga simu ya maneno kutokana na kisa kinachojitokeza
- kuelewa sehemu muhimu za simu ya maneno
- kutoa mfano wa simu ya maneno</td></tr>
<tr><td>Vipindi:</td><td colspan="2">18</td></tr>
<tr><td>Shughuli:</td><td colspan="2">-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; - Kucheka</td></tr>
<tr><td>Tathmini:</td><td colspan="2">Tathmini endelezi</td></tr>
<tr><td>Uwezo wa kuendelezwa</td><td>Mwenendo na maadili mema</td><td>Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa</td></tr>
<tr><td>Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu</td><td>-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao.
-Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano.
-Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.</td><td>-Usawa wa jinsia
-Mafunzo kuhusu uzalishajimali</td></tr>
</table>

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 490:

Simu ya kawaida ya waya na simu ya mkononi

Kazi ya 491:

Hizi ni simu. Simu ni vyombo vinavyotumiwa katika kuwasiliana kwa njia mbalimbali kama vile kupashana habari, kutuma ujumbe wa maandiko na kadhalika.

Kazi ya 492:

Vyombo vile ni simu na kifungu cha habari kinahusu simu kama chombo na simu kama ujumbe

A. Kusikiliza

Kazi ya 493:

Kusikiliza jinsi anavyosoma na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 494:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 495:

Picha hii inaonyesha kampuni tatu zinazoshughulikia mawasiliano nchini Rwanda hasa kwa kupitia njia ya simu ya mkononi. Na katika kifungu cha habari kuna aya zinazohusu mawasiliano hayo.

C. Msamiati

Kazi ya 496:

Waya: Uzi wa madini ya chuma unaotumiwa katika kusafirisha umeme, mawimbi ya sauti na kadhalika

Umeme: Miali ya moto inayoonekana kabla ya radi; nguvu zinazotoa cheche

Wimbi: Mtutumko wa sauti au nuru zinazosafiri hewani au wa maji baharini au ziwani...

Kazi ya 497:

Kila jozi imetunga aya yake

Kazi ya 498:

Sehemu zake	Mitambo inayotumiwa ili kutuma ujumbe
-Anwani kamili ya mwandikiwa; -Ujumbe wenyewe; -Jina la mwandikaji.	-faksi; -teleksi

Kazi ya 499:

1. Simu ni chombo kinachotumia **umeme** na kuwawezesha watu wawili kuwasiliana.
2. Kwa kusafirishwa na **mitambo** mbalimbali, simu ya maneno humfikia mtu baada ya muda mfupi sana (sekunde chache sana).
3. Awali, simu ilihitaji iunganishwe na **nyaya**, lakini leo hii kuna siwaya au simu bila waya.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 500:

1. Simu ni chombo kinachotumia umeme na kuwawezesha watu wawili kuwasiliana. Chombo hicho hupelekea na kupokelea mawimbi ya sauti baina ya mtu na mtu papo kwa papo. Simu huweza pia kuwa ujumbe au habari zinazopokelewa kwa kutumia chombo hicho au kwa kutumia mtambo mwingine (kama vile faksi, teleksi,...) na kuandikwa baadaye.
2. Simu ya maneno huwa fupi sana kwa sababu mtu hana fursa ya kueleza mengi au kuzungumza moja kwa moja na yule anayempelekea taarifa.
3. Sifa za simu ya maneno ni:

   - Kuwa fupi sana;
   - Kwenda haraka zaidi kuliko barua za kawaida;
   - Kuwa na maneno machache;
   - Kuandikwa kwa kutumia herufi kubwa.

4. "Simu ni mjumbe mwepesi sana". Kwa kusafirishwa na mitambo mbalimbali, simu ya maneno humfikia mtu baada ya muda mfupi sana (sekunde chache sana).

E. Kuzungumza

Kazi ya 501:

Kuwaambia wengine yale ambayo amesoma

Kazi ya 502:

Huu ni mnara wa mawasiliano. Mitambo mbalimbali ambayo inachangia katika kurahisisha mawasiliano inafungwa kwenye mnara huu. Na simu ya maneno inasafirishwa kupitia mitambo hiyo.

Kazi ya 503:

Simu inaweza kuwa ujumbe au habari zinazopokelewa kwa kutumia chombo hicho au kwa kutumia mtambo mwingine kama vile	faksi
	teleksi

F. Kuandika

Kazi ya 504:

Simu ya maneno	**huwa fupi sana**
	huenda haraka zaidi kuliko barua za kawaida
	huwa na maneno machache
	huandikwa kwa kutumia herufi kubwa

Kazi ya 505:

Kupeleka ujumbe

Kazi ya 506:

Kutunga simu ya maneno

SOMO LA 22: UTUNGAJI WA MATANGAZO

[Uk.200 ..Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na mbili.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kutambua mtindo wa tangazo - kutunga tangazo kutokana na kisa kinachojitokeza - kuelewa sehemu muhimu za tangazo - kutoa mfano wa tangazo
Vipindi:	18
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuwasiliana kwa njia ya mazungumzo na maandiko rasmi kwa kutumia Kiswahili sanifu	-Adabu na heshima kwa watu mbalimbali anaowasiliana nao. -Ari ya kupenda kuwasiliana na watu kwa kutumia njia tofauti za mawasiliano. -Moyo wa kujenga urafiki na ushirikiano na watu mbalimbali kwa njia ya mawasiliano.	-Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kuwekeza pesa na kuwasiliana na benki ili kukuza mtaji) -Mafunzo kuhusu amani (mkataba wa amani) -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI -Mafunzo kuhusu mazingira na maendeleo ya kudumu (kuepukana na kuvuta sigara)

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 507:

Kwenye picha kumeandikwa tangazo hili la Polisi “Kutumia njia za pembeni ni kuvunja sheria, kuharibu barabara na mazingira. AMRI: Fuata barabara kuu”

Kazi ya 508:

Picha inaonyesha tangazo la polisi na kifungu cha habari chetu kinazungumzia kuhusu utungaji wa matangazo.

A. Kusikiliza

Kazi ya 509:

Kusikiliza jinsi anavyosoma na kuandika mawazo makuu

B. Kusoma

Kazi ya 510:

Kusoma habari mara nyingine

Kazi ya 511:

Mtu kama huyu huonekana kijijini kwetu. Ni mtu anayeupelekea raia ujumbe wa viongozi wa ngazi mbalimbali hasa ujumbe kuhusu utekelezaji wa sera za serikali kama vile kazi za harambee yaani “Umuganda”, kupiga kura na kadhalika. Ni kiunganishi kati ya ngazi za uongozi na raia.

C. Msamiati

Kazi ya 512:

Mkataba: Makubaliano yanayofikiwa kwa kuandikiana baina ya watu au vikundi viwili au zaidi ili kufanya jambo au kazi fulani

Tukio: Jambo lililofanyia au lililotokea

Mtaji: Mali inayotumika kuanzishia biashara au kazi nyingine yoyote ya kuzalisha mali

Maarufu: Kinachojulikana mahali kote

Wadhifa (nyadhifa): Cheo ambacho mtu anakuwa nacho kazini; madaraka

Kazi ya 513:

Kutunga sentensi

Kazi ya 514:

Kutunga sentensi

Kazi ya 515:

Lengo la matangazo	Mambo ya kuzingatia katika utungaji wa matangazo
Matangazo yanatoa na kusambaza habari juu ya jambo fulani.	-Kuandika kichwa cha tangazo; -Kutaja mtu au shirika linalotangaza; -Kutaja watu ambao wanalengwa; -Kuonyesha kiini (au wazo kuu) cha tangazo; -Kuandika masharti ya tangazo; -Kuonyesha anwani ya mtoa tangazo; -Kujulisha jina, wadhifa na njia za mawasiliano (namba ya simu, faksi, tovuti, barua pepe) za mtu yule anayewasilisha tangazo.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 516:

1. Tangazo ni maandishi ambayo yanatoa na kusambaza habari juu ya jambo fulani.
2. "Lengo la matangazo huwa na uhusiano wa karibu na jambo linalozungumziwa". Matangazo ni maandishi ambayo yanatoa na kusambaza habari juu ya jambo fulani na huainishwa kufuatana na shughuli au jambo linalozungumziwa. Kwa hiyo, tutakuwa na matangazo ya serikali, matangazo ya biashara, matangazo ya kazi, matangazo ya kifo na kadhalika.
3. Matangazo huandikwa kwa muhtasari kwa sababu hutumia maneno machache ili kutomchosha mlengwa.

4. Katika matangazo ya biashara, lugha ya mvuto hutumiwa kwa sababu huwa nyepesi kukumbukwa na huwa inaeleweka kirahisi.
5. Mambo muhimu ya kuzingatia katika utungaji wa matangazo:

- Kuandika kichwa cha tangazo;
- Kutaja mtu au shirika linalotangaza;
- Kutaja watu ambao wanalengwa;
- Kuonyesha kiini (au wazo kuu) cha tangazo;
- Kuandika masharti ya tangazo;
- Kuonyesha anwani ya mtoa tangazo;
- Kujulisha jina, wadhifa na njia za mawasiliano (namba ya simu, faksi, tovuti, barua pepe) za mtu yule anayewasilisha tangazo.

E. Kuzungumza

Kazi ya 517:

Kuwaambia wengine yale ambayo anayafahamu

Kazi ya 518:

Kila mwanafunzi ana maoni yake

Kazi ya 519:

Matangazo ni maandishi yanayoweza kutoa habari juu ya	**mkutano**
	kifo cha mtu
	wizi
	mkataba wa amani

Kazi ya 520:

1. Matangazo mengi ya biashara huwatumia watu **maarufu** ili kuwashawishi walengwa
2. Maneno ya kisanii katika matangazo hasa ya biashara huwa mepesi **kukumbukwa** na huwa yanaeleweka kirahisi

F. Kuandika

Kazi ya 521:

Kuandika tangazo

Kazi ya 522:

Kikundi cha A	Kikundi cha B
1. Tunazoea kusikia matangazo yakitolewa na kupitishwa	ili kutomchosha mlengwa
2. Matangazo mengi ya biashara huwa	kwenye redio na runinga, makanisani, darasani na kwengineko
3. Matangazo hutumia maneno machache	lina uhusiano wa karibu na jambo linalozungumziwa
4. Matangazo huweza kuwa na lengo la kutoa taarifa, kuonya na kushawishi lakini lengo hilo	yanaambatana na picha

Kazi ya 523:

Kutayarisha tangazo

Kazi ya 524:

Kutayarisha tangazo

MUHULA WA TATU

SOMO LA 23: KUPAMBANUA SENTENSI ZA KISWAHILI

[Uk.207 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na tatu.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kuonyesha njia tofauti za uchanganuzi wa sentensi ya Kiswahili
Vipindi:	18
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Sarufi na matumizi ya lugha; -tathmini kuhusu sura
Tathmini:	Tathmini endelezi na upimaji wa kiujumla

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kuzingatia uchanganuzi wa sentensi za Kiswahili	- Kufurahia kujua kuchanganua sentensi za Kiswahili	-Mafunzo kuhusu amani -Mafunzo kuhusu ugonjwa wa kuambukiza UKIMWI

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 525:

Kinachoonekana ni mchoro wa sentensi ya Kiswahili ambayo umefanyiwa uchanganuzi

Kazi ya 526:

Picha inaonyesha mchoro wa sentensi ya Kiswahili ambayo umefanyiwa uchanganuzi. Na kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu uchanganuzi wa sentensi za Kiswahili

A. Kusikiliza

Kazi ya 527:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 528:

Kusoma habari mara nyingine

Kazi ya 529:

Kusoma sentensi

C. Msamiati

Kazi ya 530:

Kiholela: Ovyo(ovyo); bila ya mipango

Kuchanganua: Kuchambua dhana, fikira au maandishi

Kupambanua: Kuonyesha tofauti waziwazi; kufafanua

Kazi ya 531:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 532:

Aina za sentensi	Njia za uchanganuzi wa sentensi
- Sentensi sahili; - Sentensi changamano; - Sentensi ambatano; - Sentensi shurutia.	- Njia ya maneno. - Njia ya mishale au mistari; - Njia ya visanduku au ya jedwali; - Njia ya matawi.

Kazi ya 533:

1. Kazi yoyote ya **kisomi** inafanyika kwa kufuata taratibu fulani.
2. Uchanganuzi wa sentensi haufanyiki **kiholela**.
3. Wewe mwanafunzi wa kidato cha tano, fanya bidii ili **kupevuka** katika uchanganuzi wa sentensi.

Kazi ya 534:

Katika sentensi zake, anaweza kutumia maneno kama vile “nanasi” au “sharubati”

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 535:

1. Uchanganuzi au upambanuzi wa sentensi ni ufafanuzi wa sentensi unaofanywa katika kujifunza lugha mbalimbali na ambao humwezesha mwanafunzi kuchanganua vipashio vyote vinavyoiunda sentensi kuanzia kwa neno.
2. Ili kufanya uchanganuzi wa sentensi ipaswavyo, unalazimishwa kufuata hatua hizi:

- Kutaja aina ya sentensi husika. Sentensi inaweza kuwa:
  - Sentensi sahili;
  - Sentensi changamano;
  - Sentensi ambatano;
  - Sentensi shurutia.

- Kutaja sehemu zake kuu. Sehemu hizo ni kama vile:
  - Kiima;
  - Kiarifu.

  Ni lazima kutaja pia sehemu kuu za kiima na kiarifu ambazo ni:
  - Kundi la nomino;
  - Kundi la kitenzi.
- Kutaja sehemu zote za maneno yaliyotumika katika sentensi husika.

3. Namna mbalimbali za kuipambanua sentensi ya Kiswahili ni kama vile:

- Njia ya maneno;
- Njia ya mishale au mistari;
- Njia ya visanduku au ya jedwali;
- Njia ya matawi.

4. Katika kuchanganua sentensi, sehemu kuu za kiarifu ni:

- Kundi la kitenzi;
- Kundi la nomino.

E. Kuzungumza

Kazi ya 536:

Kuwaambia wengine yale ambayo amesoma

Kazi ya 537:

Dada	**angekuwa**	**na**	**pesa,**	**mdogo wake asingekosa matibabu**
Mtoto	angekuwa	na	kalamu,	mwalimu wake asingempa adhabu
Bibi	angepigwa	na	bumbuazi,	mume wake asingetunza siri

Kazi ya 538:

1. Uchanganuzi wa sentensi haufanyiki **<u>ovyoovyo</u>**.
2. Wewe mwanafunzi wa kidato cha tano, **<u>jitahidi</u>** ili kupevuka katika uchanganuzi wa sentensi.
3. Kazi yoyote ya kisomi inafanyika kwa kufuata **<u>mbinu</u>** fulani.

F. Kuandika

Kazi ya 539:

Aliposikia	**amewasili**	**alifoka kwa hasira**
Alipokumbuka	amekufa	alilia kwa kwikwi
Waliposikia	ameondoka	waliingia kwa vigelegele

Kazi ya 540:

1. **<u>Uchanganuzi wa sentensi kwa njia ya mishale</u>** hutumia mishale katika kuichanganua sentensi.
2. **<u>Kiima</u>** ni neno au fungu la maneno katika sentensi ambalo hutangulia kitenzi.

G. Sarufi na matumizi ya lugha

Kazi ya 541:

1. UKIMWI huo unaaangamiza watu wengi. **(Sentensi sahili)**
2. Wanafunzi wote wameshinda mtihani lakini yeye hataki kwenda shuleni. **(Sentensi changamano)**

Kazi ya 542:

Uchanganuzi kwa njia ya visanduku

- ❖ UKIMWI huo unaangamiza watu wengi

<table>
<tr><td colspan="5" align="center">SS</td></tr>
<tr><td colspan="2" align="center">KN</td><td colspan="3" align="center">KT</td></tr>
<tr><td rowspan="2" align="center">N</td><td rowspan="2" align="center">V</td><td rowspan="2" align="center">T</td><td colspan="2" align="center">KN</td></tr>
<tr><td align="center">N</td><td align="center">V</td></tr>
<tr><td align="center">UKIMWI</td><td align="center">huo</td><td align="center">unaangamiza</td><td align="center">watu</td><td align="center">wengi</td></tr>
</table>

❖ Wanafunzi wote wameshinda mtihani lakini Sifa hataki kwenda shuleni

SA								
S1				U	S2			
KN		KT			KN	KT		
N	V	T	N		N	T	KN	
							T	E
Wanafunzi	**wote**	**wameshinda**	**mtihani**	**lakini**	**Sifa**	**hataki**	**kwenda**	**shuleni**

Kazi ya 543:

❖ UKIMWI huo unaangamiza watu wengi

SS → KN → KT
KN → N+V
N → UKIMWI
V → huo
KT → T+KN
T → unaangamiza
KN → N+V
N → watu
V → wengi

❖ Wanafunzi wote wameshinda mtihani lakini yeye hataki kwenda shuleni

SA → S1 → S2
S1 → KN+KT
KN → N+V
N → Wanafunzi
V → wote
KT → T+N
T → wameshinda
N → mtihani
U → lakini
S2 → KN+KT
KN → N
N → Sifa
KT → T+KN

T	→	hataki
KN	→	T+E
T	→	kwenda
E	→	shuleni

Kazi ya 544:

❖ UKIMWI huo unaangamiza watu wengi

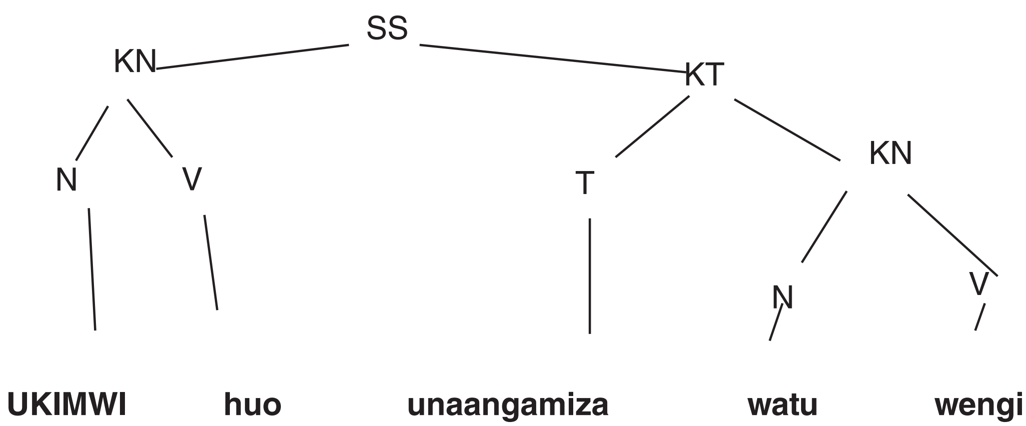

❖ Wanafunzi wote wameshinda mtihani lakini yeye hataki kwenda shuleni

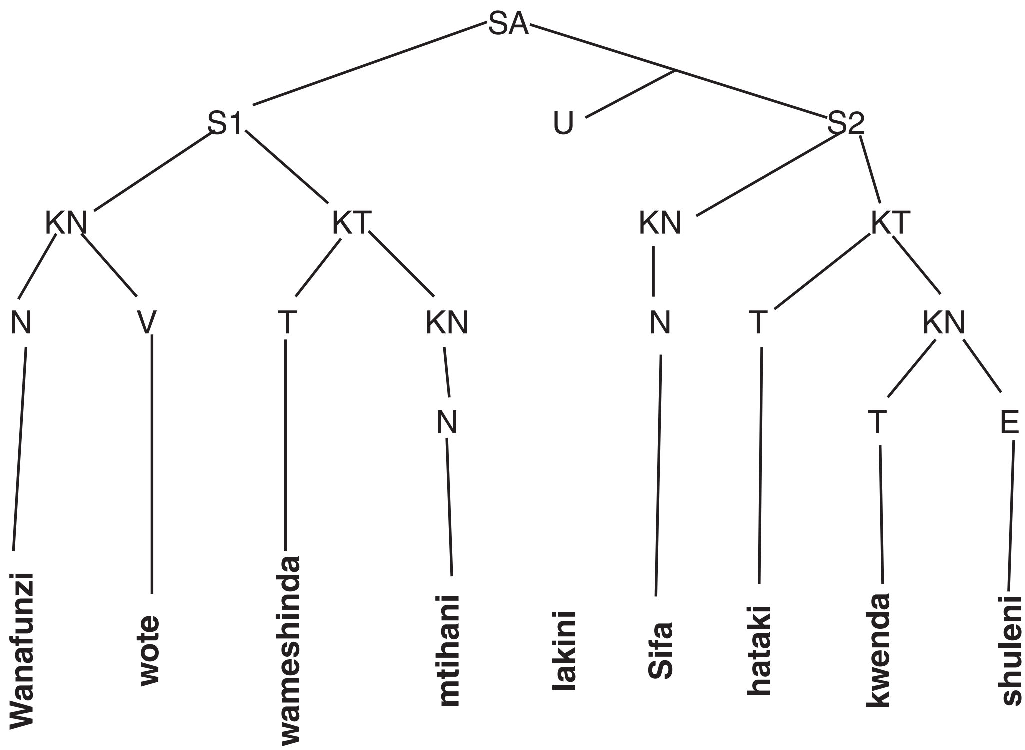

Kazi ya 545:

Kulinganisha majibu na maelezo

TATHMINI KUHUSU SURA YA TATU

Kazi ya 546:

1. Kuandika barua

2. Kutuma simu

3. Kutunga tangazo

SURA YA 4: UFAHAMU NA UFUPISHO

Sura hii inashughulikia vipengele viwili. Kipengele cha kwanza kinahusu fasili ya mjadala na mdahalo. Kipengele cha pili kinatoa mfano wa mjadala au mdahalo na kueleza tofauti iliyoko kati ya mambo hayo mawili.

MAANDALIO YA SOMO

Mfano wa maandalio ya masomo kuhusu sura hii ni huu ufuatao:

Jina la shule: SHULE YA SEKONDARI YA KABAYA **Jina la Mwalimu**: KAMALI Peter

MAANDALIO YA SOMO

Shule:				**Jina la mwalimu:**			
Muhula wa	**Tarehe**	**Somo**	**Kidato cha**	**Sura ya**	**Somo la**	**Muda**	**Idadi ya wana-funzi**
Kwanza	20/08/2016	Kiswahili	Tano	Nne	1 kwa 3	Dakika 80	32

Makundi ya wanafunzi wenye matatizo ya kielimu na idadi yao:
1. Wanafunzi wenye matatizo ya kusikia: 2
2. Wanafunzi wenye kipaji cha hali ya juu: 4

Mada kuu:	Kusoma na kutafsiri
Mada ndogo:	Ufahamu na ufupisho
Uwezo unao-hitajiwa katika mada:	Mwishoni mwa sura hii, mwanafunzi ataweza: • Kusoma vifungu vya habari, kuvitafsiri na kuvitolea ufupisho.
Kichwa cha somo	Ufahamu wa habari
Uwezo unao-hitajiwa katika somo	Mwishoni mwa somo hili, mwanafunzi ataweza: • Kusoma habari, kuielewa vizuri na kuifahamu; • Kujibu maswali ya ufahamu kuhusu kifungu cha habari chochote.
Mahali pa kufundishia	Darasani

Malengo ya kujifunza (Ni lazima yazingatiwe mahitaji ya wanafunzi)	**Maarifa na ufahamu:** • Kueleza mbinu za kufahamu kifungu cha habari fulani ; • Kutaja sifa za ufupisho mzuri; • Kujadili kanuni za ufupisho wa habari fulani; • Kutoa maana inayopatikana katika aya za kifungu cha habari bila kuyapotosha; • Kukumbuka na kuzingatia mabadiliko yanayojitokeza katika matumizi ya nyakati za Kiswahili katika hali yakinishi na hali kanushi. Stadi: • Kujibu kwa ufasaha maswali yanayojitokeza katika kifungu cha habari husika; • Kuonyesha dhamira kuu au kiini cha habari kinachozungumziwa; • Kuonyesha sehemu kuu za kifungu cha habari na dhamira zake; • Kufupisha vifungu vya habari kwa kufuata mwongozo wa ufupisho. Maadili na mwenendo: • Ukuzaji wa tafakuri tunduizi; • Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine; • Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani.
Vifaa vitakavyotumiwa	Matini zenye habari mbalimbali, taarifa, kanda na vinasa sauti, ubao, chaki, kalamu na kifutio
Vitabu vitakavyotumiwa	Kitabu cha Mwanafunzi Mwongozo wa Mwalimu Vitabu vingine vinavyohusu ufahamu na ufupisho

Muda na hatua	Mbinu za kufundishia na kujifunzia		Maarifa pamoja na Masuala mtambuka
	Kwa kupitia kazi za kutafakari picha, kusikiliza, kusoma, kuzungumza, kujadili na kuandika katika makundi au jozi au kwa mwanafunzi peke yake au michezo, wanafunzi wataweza kuelewa vizuri fasihi ya Kiswahili, kusoma kazi mbalimbali za fasihi na kuwaambia wengine yale ambayo ameyasoma.		
	Wajibu wa mwalimu	**Wajibu wa mwanafunzi**	
Utangulizi **[Dakika 8=10%]**	-Fuata maagizo yaliyotolewa katika Kitabu cha Mwanafunzi kama vile kuwaweka wanafunzi katika jozi au makundi mengine, kumpa mwanafunzi peke yake nafasi ya kujibu na kadhalika; -Waache wanafunzi watoe maoni yao kuhusu picha iliyotumiwa; -Wape wanafunzi dakika za kutosha za kuitafakari picha husika; -Waulize wanafunzi wanachokiona kwenye picha iliyotumiwa. -Waongoze katika kutoa maoni yao; -Baada ya kutoa maoni yao, tambulisha somo husika la leo ambalo ni "Mazingira ya hospitali, vifaa na wafanyakazi".	-Wafuate maagizo yaliyotolewa katika Kitabu chao kama vile kujigawa katika jozi au makundi mengine, kila mwanafunzi kujibu maswali peke yake na kadhalika; -Waitafakari picha kwa makini; -Watoe maoni yao kwa sauti kuhusu picha iliyotumiwa.	**Maarifa:** - Kueleza mbinu za kufahamu kifungu cha habari fulani ; Kutaja sifa za ufupisho mzuri; Kujadili kanuni za ufupisho wa habari fulani; Kutoa maana inayopatikana katika aya za kifungu cha habari bila kuyapotosha; Kukumbuka na kuzingatia mabadiliko yanayojitokeza katika matumizi ya nyakati za Kiswahili katika hali yakinishi na hali kanushi **Stadi:** - Kujibu kwa ufasaha maswali yanayojitokeza katika kifungu cha habari husika; Kuonyesha dhamira kuu au kiini cha habari kinachozungumziwa; Kuonyesha sehemu kuu za kifungu cha habari na dhamira zake; Kufupisha vifungu vya habari kwa kufuata mwongozo wa ufupisho

Upeo **[Dakika 60=75%]**	**-**Waambie wanafunzi wengine wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Baada ya kukisoma kifungu cha habari, wanafunzi wahusishe yaliyomo na ujumbe unaotolewa na picha ile; -Mwambie mwanafunzi mmoja asimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzake yale ambayo ameyasoma. -Waongoze wanafunzi katika kufanya mazoezi yaliyopangwa na kutoa majibu yao; -Jadiliana na wanafunzi kuhusu majibu yao au matokeo ya kazi wanazozifanya.	-Wasome kifungu cha habari kwa sauti; -Wasikilize jinsi mwenzao au mwalimu anavyokisoma kifungu cha habari; -Waige matamshi sahihi ya maneno mbalimbali na kiimbo kinachofaa; -Wahusishe yaliyomo katika kifungu cha habari na ujumbe wa picha iliyotolewa; -Wasimame mbele ya darasa na kuwaambia wenzao yale ambayo wameyasoma; -Wafanye kazi mbalimbali zilizopangwa; -Wajadiliane na wenzao kuhusu majibu ambayo wameyapata au matokeo ya kazi ambazo wamefanya na kuyalinganisha majibu yote yaliyotolewa.	**Maadili na mwenendo mwema:** **-** Ukuzaji wa tafakuri tunduizi; Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine; Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani Masuala mtambuka yanayoshughulikiwa: -Mila na desturi na kuzalisha kwa kiwango -Mafunzo kuhusu uzalishajimali -Mazingira na maendeleo ya kudumu
Mwisho [Dakika 12=15%]	-Waongoze wanafunzi katika kutoa muhtasari wa kazi zao; -Waachie wanafunzi kazi ya nyumbani	- Kutoa muhtasari wa kazi zao; -Washiriki katika zoezi ambalo limetolewa; -Waandike katika daftari zao kazi ya nyumbani ambayo imetolewa na mwalimu.	

Tathmini ya mwalimu	Kutokana na maoni yake kuhusu jinsi wanafunzi walivyoshiriki katika somo lake, mwalimu achunguze jambo la kutilia mkazo hususan pale ambapo wanafunzi wamekutana na matatizo mbalimbali

SOMO LA 24: UFAHAMU WA HABARI

[Uk.216 .Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na nne.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kuelezea mbinu za kufahamu kifungu cha habari fulani - kujibu kwa ufasaha maswali yanayoulizwa kuhusu kifungu cha habari husika
Vipindi:	24
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
Kumwezesha mwanafunzi kusoma vifungu vya habari na kuvitafsiri	-Ukuzaji wa tafakari tunduizi. -Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine. -Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani.	-Mila na desturi na kuzalisha kwa kiwango -Mafunzo kuhusu uzalishajimali -Mazingira na maendeleo ya kudumu

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 547:

Tunaona mwalimu ambaye anafundisha somo la “Ufahamu wa habari”.

Kazi ya 548:

Kwenye picha, tunaona mwalimu ambaye anafundisha somo la “Ufahamu wa habari”. Kifungu cha habari nacho kinazungumzia kuhusu “ufahamu wa habari”.

A. Kusikiliza

Kazi ya 549:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 550:

Kusoma vizuri mara nyingine

Kazi ya 551:

Anajibu maswali ya ufahamu wa habari.

C. Msamiati

Kazi ya 552:

Kupotosha: Kitu kuharibika kwa kupoteza sifa kilichokuwa nayo
Kubaini: Kueleza waziwazi; kufafanua
Kurekodi: Kuhifadhi mambo kama vile kwa maandishi au kwa kuyanasa katika kinasasauti au sahani za santuri kwa ajili ya matumizi ya baadaye
Kupepesa: Kuchezesha kope kwa kuzipeleka juu na chini kwa haraka; kukopesa

Kazi ya 553:

Kila mwanafunzi atunge sentensi zake

Kazi ya 554:

Aina za ufahamu wa habari	Kutaja alama za vituo
- Ufahamu wa kusoma - Ufahamu wa kusikiliza	- Nukta . - Nukta mbili : - Mkato , - Nukta mkato ; - Alama za mtajo "..." - Alama ya mshang'ao ! - Alama ya kuuliza ? - Alama za mabano (...), na kadhalika

Kazi ya 555:

1. Anapokuwa na **makini** kuhusu kipengele anachokisoma, ndipo msomaji anaelewa vizuri jambo analolisoma.
2. Ufahamu wa **kusoma** ni ule mtu anaoupata kama njia ya kusoma habari, majarida, magazeti na makala mbalimbali.
3. Ufahamu ni dhana inayorejelea kujua na kulielewa jambo **kwa usahihi** ili kuweza kulieleza upya kwa usahihi bila kupotosha maana yake ya msingi.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 556:

1. Ufahamu wa habari ni dhana inayorejelea kujua na kulielewa jambo kwa usahihi ili kuweza kulieleza upya kwa usahihi bila kupotosha maana yake ya msingi.
2. Ili kufahamu habari anapoisoma, mwanafunzi wa kidato cha tano anatakiwa kufanya hivi:

    - Kubaini mawazo makuu;
    - Kutilia mkazo alama za vituo;
    - Kubaini maana ya maneno na misemo tofauti;
    - Kumakinikia kila kipengele anachokisoma.

3. Ili kuifahamu habari anapoisimuliwa, mwanafunzi huyo atafanya hivi:

- Kuwa na makini na kuelekeza akili yote kwa mzungumzaji ili asikie vizuri kinachosemwa;
- Kuzingatia vidokezo vya maana ili kujua iwapo msemaji anafafanua au anaongeza jambo jipya;
- Kuandika baadhi ya mambo muhimu ili yamsaidie katika kukumbuka hapo baadaye;
- Kumakinikia ishara mbalimbali za mwili (kama vile kunyosha mkono, kutingisha kichwa, kupepesa macho na kadhalika).

4. Ni muhimu kubaini maana ya maneno na misemo tofauti katika kuisoma habari ili kuifahamu zaidi kwani ndipo tunaelewa vema maana ya maneno aliyoyatumia mwandishi.

E. Kuzungumza

Kazi ya 557:
Kutoa muhtasari

Kazi ya 558:

Katika ufahamu wa habari wa kusikiliza,	**msomaji anatakiwa kumakinikia ishara za mwili**
	kuwa na makini na kuelekeza akili yote kwa mzungumzaji
	kuzingatia vidokezo vya maana
	kuandika baadhi ya mambo muhimu

Kazi ya 559:
Kusoma habari na kuulizwa maswali

F. Kujizatiti na ufahamu wa habari

Kazi ya 560:

Kusoma kifungu cha habari na kujibu maswali ya ufahamu

Kazi ya 561:

1. Mambo manne yanayoweza kuhusika na usafi:

   - Mazingira yetu (kama vile usafi wa nyumba);
   - Vitu tunavyotumia katika kazi mbalimbali (kama vile usafi wa vyombo vya jikoni);
   - Lugha tunayotumia (kama vile usafi wa lugha au maneno);
   - Roho zetu (kama vile usafi wa roho yaani kutakasa roho zetu kutokana na sala);
   - Mwili wetu (Mfano: Usafi wa meno) na kadhalika.

2. Kumfunza mtoto kuhusu usafi wa mwili ni jambo muhimu kwa sababu ni njia bora kabisa ya kumwepusha na maadhara mengi.
3. "Baadhi ya watu hawana budi kutohusika na usafi wa mwili". Kauli hii ni ya uongo kwani kila mtu (awe mtoto au mkubwa, mtu mzima au mlemavu,... anahusika na usafi wa mwili.
4. "Shule za chekechea": Ni shule za wale watoto wachanga ambao hawajafikia umri wa kuanza shule za msingi; "Shule za msingi" ni shule zinazotoa mafunzo ya kwanza ambayo ni kama nguzo ya elimu maishani mwetu.
5. Usafi wa kinywa ni muhimu sana kwa sababu madhara yanayoweza kusababishwa na uchafu wa sehemu hizo ni mengi. Meno machafu huweza kuoza na kuvunjika, fizi inaweza kuvimba, kuoza na kutoa harufu mbaya na kadhalika.
6. Tunatakiwa kusugua meno mara kwa mara hasa hasa:

   - Asubuhi tunapoamka kabla ya kifunguakinywa;
   - Kila mara baada ya chakula hasa vyakula vyenye sukari;
   - Usiku kabla ya kulala.

7. Tunalazimishwa kunawa mikono yetu kwa ukawaida yaani:

- Baada ya kutoka chooni;
- Kabla ya kutayarisha, kuhudumia au kula chakula;
- Baada ya kupiga chafya, kukohoa au kupenga kamasi;
- Baada ya kutupa takataka;
- Kabla na baada ya kumtembelea mgonjwa;
- Baada ya kumgusa mnyama au kinyasi cha mnyama;
- Baada ya kumbadilishia nepi mtoto au kumsaidia kutumia choo;
- Kabla na baada ya kutibu jeraha au kidonda na kadhalika.

8. Kitendo cha kuosha mikono kinafanyika namna hii:

- Lowesha mikono yako katika maji safi ya bomba na kisha utumie sabuni;
- Sugua mikono yako pamoja ili kupata povu. Usisahau kusafisha kucha, vidole, pande zote za mkono na katikati mwa vidole vyako;
- Endelea kusugua kwa sekunde ishirini (20) hivi;
- Safisha mikono yako katika maji safi yanayotiririka;
- Kausha mikono yako kwa kutumia kitambaa safi au karatsi ya kukaushia mikono.

9. Ni lazima nguo za ndani za mtu ziwe safi kwa sababu zikivaliwa kwa muda mrefu bila kubadilishwa hutoa harufu mbaya na hivyo, chawa nao huweza kujitokeza na kuyahatarisha maisha yake.

Kazi ya 562:

1. Chupi

2. Sindiria

3. Soksi

G. Kuandika

Kazi ya 563:

Kila mwanafunzi ametunga sentensi zake

Kazi ya 564:

1. Uchafu wa mikono unaweza kusababisha magonjwa mbalimbali kama vile kuharisha, **kipindupindu, kuhara damu, nimonia, ebola na mengineyo**.
2. Upigaji mswaki wa mara kwa mara **unashauriwa kwa watu wote**.
3. Misingi sahihi ya usafi anayofundishwa na watu hao ndiyo inayomwezesha kutilia mkazo **usafi wa mwili wake katika maisha yake ya baadaye**.
4. Kuhusu usafi wa nywele, zinaweza kukatwa au kusukwa mara kwa mara **na kusafishwa vizuri kwa kutumia maji na sabuni**.

Kazi ya 565:

Kila kundi lina hadithi yake

SOMO LA 25: UFUPISHO WA HABARI

[Uk. 225. Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na tano.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - uwezo kutaja sifa za ufupisho mzuri - kujadili kanuni za ufupisho wa habari fulani - kutoa maana inayopatikana katika aya za kifungu cha habari bila kuyapotosha
Vipindi:	24
Shughuli:	-Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Kucheka
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	Mwenendo na maadili mema	Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa
Kumwezesha mwanafunzi kusoma vifungu vya habari, kuvitafsiri na kuvitolea ufupisho	-Ukuzaji wa tafakari tunduizi. -Ukomavu wa akili kwa kuyatafsiri maoni ya wengine. -Utimizaji wa wajibu katika mbinu za kulitatua tatizo fulani.	-Usawa wa Jinsia -Elimu isiyo na ubaguzi

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 566:

Mwalimu na wanafunzi wake wanaongea kuhusu “sifa za ufupisho wa habari”

Kazi ya 567:

Kifungu cha habari kinazungumzia kuhusu "ufupisho wa habari" na picha inaonyesha mwalimu na wanafunzi wake wakiongea kuhusu "ufupisho wa habari huo".

A. Kusikiliza

Kazi ya 568:

Kusikiliza jinsi anavyosoma

B. Kusoma

Kazi ya 569:

Kusoma mara nyingine

Kazi ya 570:

Anatoa ufupisho au muhtasari wa habari. Anatumia lugha ya Kiswahili.

C. Msamiati

Kazi ya 571:

Kulenga: Kutuliza macho mahali kwa kusudi ya kupata shabaha

Ligi: Mkusanyiko wa timu za michezo kama vile klabu za mpira wa miguu zinazopambanishwa ili kupata mshindi au bingwa

Radhi: Hali ya nafsi kuridhika au kutosheka na matendo ya mtu

Niwie radhi: Ninakuomba msamaha

Kazi ya 572:

Kila kikundi kina sentensi zake

Kazi ya 573:

Sifa za ufupisho wa habari	Hatua zinazofuatiliwa katika kufupisha habari
• Huwa ni mfupi kuliko habari ya mwanzo. Kwa hiyo, ni lazima "ubahiri wa maneno" utumiwe; • Huwa na ujumbe ule ule uliokuwa katika habari ya mwanzo; • Hujumuisha mawazo makuu yaliyodondolewa kutoka habari ya mwanzo; • Mawazo haya makuu sharti yapangwe katika mtiririko wenye mantiki.	• Kuisoma au kuisikiliza habari kwa makini na mara nyingi ili kuielewa vizuri. Hatua hii ndiyo iitwayo "ufahamu wa habari"; • Kutambua na kubaini mawazo makuu yanayojitokeza katika kila aya; • Kuyaunganisha mawazo makuu na kuandika au kuelezea ufupisho wa habari hiyo kwa maneno yako mwenyewe bila kupotosha maana ya habari ya kwanza; • Kuhesabu idadi ya maneno ya ufupisho ili kuyapunguza ikiwa yanazidi idadi iliyotakiwa; • Kama muda unaruhusu, pitia tena habari ya mwanzo kisha upitie tena ufupisho ili kujiridhisha kuwa hujaacha taarifa yoyote ya muhimu.

Kazi ya 574:

1. Haya ni **matunda** ya somo la ufahamu.
2. Ingekuwa vizuri **kutukumbusha** kwani wengi kati yetu wameisha sahau mengi kuhusu ufupisho au muhtasari.
3. Kumbukeni nyote kuwa ufupisho wa habari ni **ustadi wa kuiandika upya** kwa ufupi habari uliyoisoma.

D. Maswali ya ufahamu

Kazi ya 575:

1. ufupisho wa habari ni ustadi wa kuiandika upya kwa ufupi habari uliyoisoma. Ufundi huo hulenga kuisoma habari, kuielewa vizuri (yaani kuifahamu) na

kuweza kuieleza au kuiandika upya kwa maneno machache ukiyalinganisha na yale ya awali.

2. Umuhimu wa somo la ufupisho wa habari kwa mwanafunzi ni kuwawezesha kupima ufahamu wao na uwezo wao wa kujieleza kwa maneno machache.
3. Ni lazima kutumia "ubahiri wa maneno" katika zoezi la kufupisha habari kwa sababu ufupisho huwa mfupi kuliko habari ya mwanzo. Hivyo, ni lazima kutumia maneno machache iwezekanavyo ili kuyaeleza mambo mengi iwezekanavyo.
4. "Elimu isiyo na ubaguzi isifiwe!" Kwa maoni yangu, "elimu isiyo na ubaguzi" ni elimu isiyohusu watu wa jinsia hii au ile. Wavulana na wasichana, watu wazima na walemavu,...wote huenda shuleni. Nchi ya Rwanda ilipiga hatua katika utekelezaji wa jambo hilo kwa kuiunda mikakati thabiti:
   - Katika shule za msingi: Elimu hutolewa kwa bure; katika shule mbalimbali, wanafunzi hupewa chakula cha mchana; mbinu ya kuwafundisha wanafunzi walemavu zilitumiwa,...
   - Katika shule za sekondari: Idadi ya shule iliongezeka; zilianzishwa shule za umma za miaka tisa au kumi na miwili; mbinu ya kuwafundisha wanafunzi walemavu zilitumiwa,...

E. Kuzungumza

Kazi ya 576:

Kutoa muhtasari wa yaliyosomwa

Kazi ya 577:

Ufupisho wa habari	**huwa mfupi kuliko habari ya mwanzo**
	na ujumbe ule ule uliokuwa katika habari ya mwanzo
	hujumuisha mawazo makuu yaliyodondolewa kutoka habari ya mwanzo
	huwa na mawazo makuu yaliyopangwa katika mtiririko wenye mantiki

F. Cheka kidogo

Kazi ya 578:

Kutoa kichekesho kingine

G. Mfano wa ufupisho wa kifungu cha habari “Usafi wa mwili”

Mfano wa ufupisho

G. Kuandika na kufupisha

Kazi ya 579:

Ni	**lazima**	**nguo**	**nazo**	**ziwe**	**safi**
Ni	vizuri	meno	nayo	yawe	meupe
Ni	lazima	kinywa	nacho	kiwe	safi
Ni	vizuri	mikono	nayo	iwe	safi

Kazi ya 580:

Kusoma kwa sauti na kimoyomoyo

Kazi ya 581:

Kutoa ufupisho

Kazi ya 582:

Kuandika ufupisho wa hadithi

Kazi ya 583:

Kutoa ufupisho

SOMO LA 26: MUHTASARI WA MATUMIZI YA NYAKATI KUU ZA KISWAHILI

[Uk.236.Kitabu cha Mwanafunzi]

A. MPANGILIO WA SOMO LENYEWE

Huu ufuatao ni mwongozo wenyewe ambao unahusu somo hili la ishirini na sita.

Shabaha:	Kwa kupitia somo hili, wanafunzi waweze: - kukumbuka na kuzingatiamabadiliko yanayojitokeza katika matumizi ya nyakati za Kiswahili katika hali yakinishi na hali kanushi
Vipindi:	24
Shughuli:	- Kutafakari picha; -Kusikiliza; -Kusoma; -Msamiati; -Maswali ya ufahamu; -Kuzungumza; -Kuandika; -Kucheka
Tathmini:	Tathmini endelezi

Uwezo wa kuendelezwa	**Mwenendo na maadili mema**	**Masuala mtambuka yatakayoshughulikiwa**
- Kumwezesha mwanafunzi kuzingatia matumizi ya nyakati kuu za Kiswahili	- Kufurahia kujua kutumia ipaswavyo nyakati kuu za Kiswahili	- Mafunzo kuhusu uzalishajimali (kurutubisha shamba ili kupata mavuno mengi) - Mafunzo kuhusu amani na maendeleo (kutetea haki za watoto na kupiga marufuku ubakaji wa watoto)

B. KUSAHIHISHA KAZI MBALIMBALI

Kazi ya 584:

Kuna maandishi yafuatayo "Zinabadilika nyakati"

Kazi ya 585:

- Wakati uliopo;
- Wakati uliopita;
- Wakati ujao;
- Wakati uliotimilika;
- Wakati wa mazoea;

Kazi ya 586:

Hali yakinishi, wakati uliopita

1. Kabanda **a<u>li</u>rutubish<u>a</u>** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **a<u>li</u>sameh<u>e</u>** watu wote waliopora mali yake.

Hali yakinishi, wakati ujao

1. Kabanda **a<u>ta</u>rutubish<u>a</u>** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **a<u>ta</u>sameh<u>e</u>** watu wote waliopora mali yake.

Hali yakinishi, wakati uliotimilika

1. Kabanda **a<u>me</u>rutubish<u>a</u>** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **a<u>me</u>sameh<u>e</u>** watu wote waliopora mali yake.

Hali yakinishi, wakati wa mazoea

1. Kabanda **<u>hu</u>rutubish<u>a</u>** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **<u>hu</u>sameh<u>e</u>** watu wote waliopora mali yake.

Kazi ya 587:

Hali kanushi, wakati uliopita

1. Kabanda **ha<u>ku</u>rutubish<u>a</u>** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **ha<u>ku</u>sameh<u>e</u>** watu wote waliopora mali yake.

Hali kanushi, wakati ujao

1. Kabanda **hatarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **hatasamehe** watu wote waliopora mali yake.

Hali kanushi, wakati uliotimilika

1. Kabanda **hajarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **hajasamehe** watu wote waliopora mali yake.

Hali kanushi, wakati wa mazoea

1. Kabanda **harutubishi** shamba ili kupata mavuno mengi.
2. Mariamu **hasamehe** watu wote waliopora mali yake.

Kazi ya 588:

"Maana ya sentensi hutegemea sana matumizi ya nyakati". Nyakati ndizo zinazoonyesha iwapo kitendo kilitendeka wakati uliopita, kinatendeka wakati huu ama kitatendeka wakati ujao. Na sentensi inafuata maana hiyo.

Kazi ya 589:

1. Kabanda **anarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliopo, hali yakinishi)
2. Kabanda **alirutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliopita, hali yakinishi)
3. Kabanda **amerutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliotimilika, hali yakinishi)
4. Kabanda **atarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati ujao, hali yakinishi)
5. Kabanda **harutubishi** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliopo, hali kanushi)
6. Kabanda **hakurutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliopita, hali kanushi)
7. Kabanda **hajarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati uliotimilika, hali kanushi)
8. Kabanda **hatarutubisha** shamba ili kupata mavuno mengi. (Wakati ujao, hali kanushi)

Kazi ya 590:

1. Wangejua nia yangu katika kutetea haki za wanawake, **wangenipa kazi ile**.
2. Barabara zote zingekuwa za lami, kila eneo nchini Rwanda **lingekuwa safi**.
3. **Kituo chetu kisingalilenga kutetea haki za watoto**, kisingalipiga marufuku ubakaji wa watoto nchini mwetu.
4. Ukimwadhibu mtoto, **atakuwa na nidhamu na mwenendo bora**.

Kazi ya 591:

1. Wasingejua nia yangu katika kutetea haki za wanawake, **wasingenipa kazi ile**.
2. Barabara zote zisingekuwa za lami, kila eneo nchini Rwanda **lisingekuwa safi**.
3. **Kituo chetu kisingalilenga kutetea haki za watoto**, kisingalipiga marufuku ubakaji wa watoto nchini mwetu.
4. Usipomwadhibu mtoto, **hatakuwa na nidhamu wala mwenendo bora**.

Kazi ya 592:

Kulinganisha majibu na maelezo

TATHMINI KUHUSU SURA YA NNE

Kazi ya 593:

1. Kuchagua hadithi na kutayarisha maswali
2. Kutoa ufupisho wa hadithi
3. Kutunga sentensi

MAREJEO

1. ABDILAHI Nassir, Tamrini za Kiswahili: Kitabu cha pili, Nairobi, Oxford University Press, 1974

2. Co-Publishing Committee, Hadithi za kwetu, Nairobi, Co-Publishing Committee, 1987

3. INTANETI, Tovuti mbalimbali, Julai 2015

4. INTANETI, Tovuti mbalimbali, Julai 2015

5. MBUNDA Msokile, Misingi ya uhakiki wa fasihi, East African Educational Publishers Ltd, Nairobi, 1993

6. MINEPRISEC, Ikinyarwanda: Gusoma no gusesengura imyandiko, Kigali, Nzeri 1982

7. Mohamed, M.A. & Saidi, A.M, Kamusi ya Visawe, Nairobi, East African Educational Publishers Ltd, 2002

8. Mohamed, A.M., Sarufi Mpya, Dat-es-salaam, Press and Publicity Centre, 1986

9. Mulokozi, M.M., Fasihi ya Kiswahili, Dar-es-Salaam, Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, 1996

10. Mulokozi, M.M., Tenzi Tatu za Kale, Dar-es-Salaam, TUKI, 1999

11. NICKY STANTON, Mastering Communication, Hampshire, Macmillan Master Series, 1996

12. NKWERA, F.M., Sarufi na Fasihi, Sekondari na Vyuo, Dar-es-salaam, TPH, 1978

13. OXFORD University Press, Kamusi ya Kiswahili Sanifu, Nairobi, Kenya, 2007

14. Taasisi ya Mafunzo ya Sekondari, Kitabu cha Kiswahili III B, Kigali, Taasisi ya Elimu ya Sekondari, Agosti 1987

15. Taasisi ya Mafunzo ya Sekondari, Kitabu cha Kiswahili IV-VA, Kigali, Taasisi ya Elimu ya Sekondari, Novemba 1987

16. Wamitila, K.W., Kamusi ya Fasihi, Istilahi na Nadharia, Nairobi, Focus Publications Ltd, 2003